

ARPAD KÖNYVEK

SZEKESZTI DERDEY FERENC 11-12. SZÁM

Kalocsa története

különös tekintettel politikai és szellemi
kultúrájának fejlődésére.

IRTA:

WINKLER PÁL

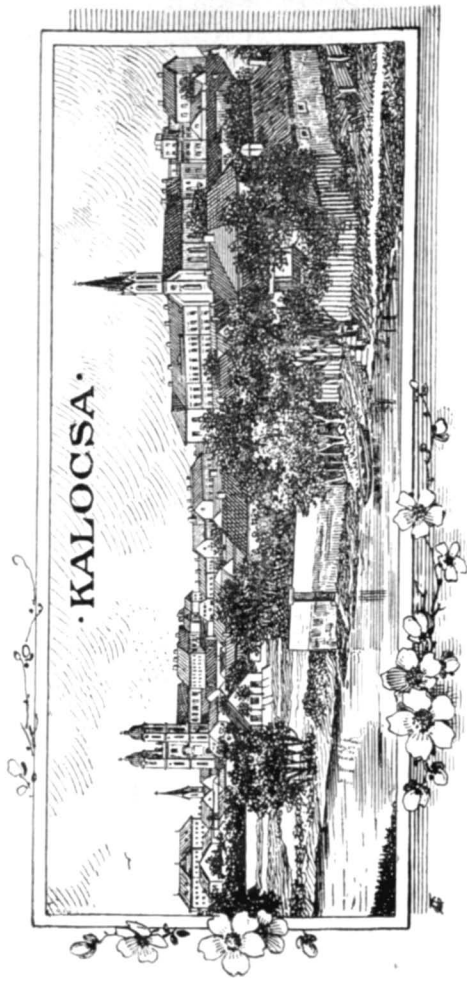
Kalocsai érseki könyvtáros.

11. szám: Ára 2 pengő.

ART. KIADÁSOK KALOCSA

Hely: 95

• KALOCSA •

Kalocsa 1870-ben.

ÁRPÁD KÖNYVEK

11–12. SZÁM.

SZERKESZTI: DR. ERDEY FERENC.

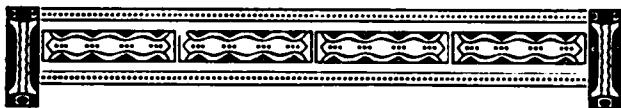
KALOCSA TÖRTÉNETE

**különös tekintettel politikai és szellemi
kultúrájának fejlődésére.**

IRTA :
WINKLER PÁL
kalocsai érseki könyvtáros.

KALOCSA.
ÁRPÁD RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA
1927.

Előszó.

Kalocsa város mostoha fekvése és az őt környező talajviszonyok miatt soha nem fejlődött oly nagy arányokban, mint egyéb virágzó alföldi városok. Emellett az országot ért ismételt csapások Kalocsát is sújtják, a török hódoltság alatt pedig intézetei, levéltára és vára elpusztul s mintha a bibliai jövődölés rajta is teljesedőbe menne, a török kivonulásakor kő kövön nem marad. A sivár pusztaságból és üszkösödő romjaiból mégis feléled, érsekei gondoskodásából újra élet, virágzó, kulturális élet fakad.

Mostoha sorsa mellett is Kalocsa kezdettől fogva fontos szerepet tölt be az ország életében.

Mint város, ősidőktől fogva a vidék védelmi és gócpontja.

Mint érseki székhely a vallásosság, a tudomány és művelődés terjesztője, fenntartója.

Nem lesz tehát érdektelen Kalocsa hányattott múltjából azt a kevés adatot összegyűjteni, amely a sok pusztulást túlélte, s azokból a vár és a város történetét legalább főbb vonásaiban megrajzolni.

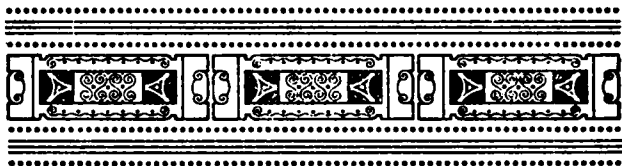
Sokan, akik e kis könyvet kezükbe veszik,

csodálkozni fognak, hogy Kalocsa története nem több e néhány lapnál, mely az „Árpád Könyvek” sorozatában napvilágot lát. Legyen szabad magyarázatul mindjárt előre bocsátanom, hogy jelen füzet csak Kalocsa város polgári történetét kívánja nyújtani. Az egyházi vonatkozású részeket már e sorozat előző füzetében: „A kalocsai és bácsi érsekség, Történeti összefoglalás” cím alatt ismertettem. Az érseki kastély, a főszékesegyház, a főkáptalan és a papnevelő intézetek történetét külön füzetekben fogom nyilvánosságra bocsátani. Mindezen történeti munkák együttesen fogják Kalocsának teljes történetét nyújtani, melynek gerincét és összekötő szálait jelen kötet alkotja.

Kalocsa városának polgári történetét azzal az óhajjal nyújtom a város polgárainak és az „Árpád Könyvek” kedves olvasóinak, vajha e szenvedéssel teli mult még jobban megkedveltetné és megszerettetné velük az Alföldnek e legősibb metropolisát!

Kelt Kalocsán, 1927. Szent Péter és Pál apostolok ünnepén.

A szerző.

I. FEJEZET.

Kalocsa és környéke az ősidőkben.

A történelem előtti időt Magyarország területén Kr. e. a 2000—3000 évekre tehetjük. A Duna medre attól a helytől, melyen Kalocsa ma áll, akkor jóval beljebb volt észak-kelet felé. Akkori folyását a Fülöpszállás alatti Turján és a Kalocsa vidékét jellemző Keczel, Nemesnádudvar és Császártöltés alatt elhúzódó Örjeg még ma is mutatja. Ezen ága még a későbbi századokban is, mikor a Duna már mai medrében folyt, bár megapadva, megmaradt. Marsiglinak 1720 körül a Duna folyásáról szerkesztett térképén még ez időben is a Csepel sziget alatt Dunavecsénél a Dunának egy mellékága szakadt ki, mely a főággal párhuzamosan lefelé haladva Sükösd táján folyt vissza a Dunába. Ezt a régi, de már ellaposodott Dunamedret mondjuk ma Örjegnek. Nádas, kákás korhadékából keletkezett az Örjeg tőzegtelepe.

Kalocsa helye ilyképen szigeten feküdt,

melynek belterülete a Duna áradásai folytán keletkezett és sok ingoványos mocsarai miatt Sárköz nevet kapta.

A Duna ezen régi medrének folyását jelzik azok a tömeges sírleletek is, melyek az Örjeg mentén, különösen Keczel körül találtattak és részben Kiskőrösön, részben Kalocsán őriztetnek. Előkerültek a föld mélyéből a történelem előtti kő- és bronzkorszak tűzkő kései, obsidián baltái és kalapácsai, kidolgozott szarvasagancsai. Napvilágra kerültek az ősember házi eszközei és szerszámai, a réz és bronzkorszakot jellemző bronzbalták, csákányok, vésők, tűk, ruhacsattok, üveggyöngyök és kezdetleges agyagedények. Ezek a leletek is világos bizonyítékai a Duna régi folyásának, mert az ősember vándorlásában mindég a vizek folyását követte, azok partján telepedett le s ott talált könnyű megélhetést. E leletekből arra is következtethetünk, hogy ezen ősnépek keletről vándoroltak be, de nevüket nem tudjuk biztosan. Régészeink közül néhányan őket a trák népcsaládhoz tartozóknak tartják.

A rómaiak pannóniai uralma idejében, a Kr. u. első század elején a Duna főmedre már a mai volt és a Duna jobb partján, Kalocsával szemben, csakhamar római telepek és táborhelyek keletkeztek. Ilyenek voltak Lusinium, a mai Kömlőd és Altaripa a mai Tolna helyén. Kisebb római őrhelyek voltak még Imsósnál és Harasztinál. Kalocsa helyén azonban római telep nyomát nem találjuk, s a történelmi feljegyzésekben sincs ennek nyoma.

A római uralom idejében, mely a Kr. u.

első század elejétől a negyedik századig tartott, Kalocsa már lakott hely, bár akkori nevét nem ismerjük. A Sárközből kimagasló földhát nagyon alkalmas volt a letelepedésre. Ez időben a Metanasta-Jazigok másképp szolga-jazigok lakták, akik a dunántúli római telepekkel kereskedelmi összeköttetésben állottak. Innen van az, hogy Kalocsa környékén római pénzek, tükrök, lándzsák és edények kerültek elő ásatások alkalmával. Említésre érdemes még a Kalocsa határában álló Halom nevű domb is, ahol az egyik szőlőbirtokosnál forgatás közben temetkezési urnákat találtak. Ezek egyikéből az elégett emberi csontok mellett apró edények és egy gyűrű is előkerült finom metszésű római kaméával, amiből következtethető, hogy a jazigok a láthatólag mesterségesen felhányt dombot erősített helynek használhatták.

Kalocsának, mint állandóan lakott helynek alapítását azonban azon később említendő keresztény szláv népnek kell tulajdonítanunk, mely a népvándorlás lezajlása és a hun uralom megdőlése után a Duna mentén lakott, melyet a magyarok is honfoglaláskor itt találtak és magokba olvasztottak. Erre mutat Kalocsa szláv eredetű neve is, mely ingoványos helyet „Sárközt” jelent. Az elnevezést a városra is alkalmazták, mely Kalocsa néven már Szt. István király korában szerepel, aki azt érseki székhelynek jelölte ki.

Kalocsa, mint már előbb említettük, a két Dunaág által alkotott szigeten feküdt. Azonban ezen Sárköz belső területén a várost közvetlenül

is vízfolyások vették körül és pedig a Foktónél a Dunából kiszakadó Vajas, a ma már kiszáradt Kígyós, melynek emlékét a Kígyós-utca őrzi és a Csillás-Pálé. Ezen vizerek a Sárköz mocsaraival a helynek vízivár jelleget adtak és azért háborús veszedelem ellen a régi időkben is biztosabb tartózkodást nyújtottak. Viszont a Duna közelsége mint közlekedési vízi út is alkamassá tette a helyet város alapításra. Ma már a Vajas és Csillás Pálé is, melyek még a 18-ik században élővizek voltak, csak vízárkok, melyek a tavaszi hóvizeket veszik fel és viszik tovább.

Kalocsa és környéke ilyenén fekvése miatt évszázadokon át a Duna áradásának volt kitéve, igazi Sárköz volt. Már 1527-ből van biztos adatunk a Kalocsa és környékét károsító árvízről, mely úgyszólván évről-évre ismétlődött: 1771-ben, 1772-ben és 1773-ban háromszor egymásután kiáradt a Duna, mire Gr. Batthyány József érsek sürgetésére a vármegye Imsóstól Úszódig védgátat emelt, de ez nem szüntette meg végleg a vízveszélyt. Újabban e bajon sokat segített a Duna kanyarulatának átmetszése Imsósnál és Bogyiszlónál, amitől a Duna vize könnyebb lefolyást nyert. A város körül kiépített erős töltések és a sárközi ármentesítő társulat által a Duna mentén emelt hatalmas védgát és szivattyú-telepek az árvíz veszedelmét végre megszüntették.

II. FEJEZET.

Kalocsa lakói.

Kalocsát a századok folyamán különféle népek lakták. Felsőzázaddal Kr. sz. előtt történt, hogy a Kárpátok felől a jazigok vonultak lefelé és a Duna—Tisza közén állapodtak meg, mely dús legelőivel ezen nomád népnek megélhetést nyújtott. Mint népfaj a szarmaták rokonai voltak. Találtak itt már más népfajt is, melyet legyőzve magukba olvasztottak ugyan, de szolgai sorsban tartották s ezért metanasta, szolga jazigoknak nevezték őket. Kalocsa és vidékének első ismert népe tehát ezen szolga jazigok voltak, akik a dunántúli római telepekkel a római történetírók szerint sokáig hadilábon állottak, de Kr. u. 173-ban leveretvén békét kértek és kaptak, úgy hogy ezentúl a római telepekkel kereskedelmi összeköttetésben állottak.

Már a Kr. u. negyedik században megindult a népvándorlás. Keletről jöttek a hunok, elfoglalták a Duna—Tisza közét és valószínűleg Kalocsa tájait is, ámbár erről biztos adatunk nincsen. Ezek rövid uralma kevés nyomot ha-

gyott hátra. Utánuk feltűnt a már említett szláv-ság a Duna—Tisza közén. Történeti íróink szerint ugyanis az akkori hullámozó néparadatban a hunokat a Kárpátok aljáról szláv törzsek követték, melyek lassan leszivárogyva a Duna—Tisza közét elárasztották és az itt talált más népeket is magukba olvasztották.

Ezen nép a honfoglalásig maradt Kalocsa vidékén s tőle kapta Kalocsa szláv eredetű nevét is, mint már láttuk. Ez a szláv nép már keresztény volt és a honfoglaláskor az akkori kor kultúrájának magaslatán állott. A honfoglaló magyarok magukba olvasztották ezeket is és tőlük ismerték meg először a keresztény vallást, amit az is bizonyít, hogy a magyar nyelv sok kifejezést vett át e szlávoktól a vallási ténykedések elnevezésére. Tehát Kalocsát a honfoglalás előtt közvetlenül már keresztények lakták és ez bírhatta talán Szt. István királyt is arra, hogy épen e helyet válassza az alakítandó egyházmegye központjául, az érsekség székhelyéül.

A honfoglalás után 1529-ig Kalocsát leginkább a magyarság lakta. Ezek azonban 1529-ben, midőn Kalocsa török kézre került, elszéledtek az országban és helyüket a török és szerb várőrség foglalta el. A törökök kivonulása után 1686 körül a Dalmát vidékről bevándorolt katolikus bunyevácok húzódtak fel Bajáról a szomszéd falvakba és Kalocsára, akikhez csakhamar magyar családok is csatlakoztak. A kalocsai plebánia 1700—1703-ig terjedő anyakönyvei szerint ez időben a lakosság fele már magyar volt, másik fele bunyevác. A város hivatalos nyelve

már 1713-ban a magyar. Egy 1772-ben készült összeírás szerint 554 telkes jobbágy családból már csak 31 volt bunyevác a többi szinmagyar. A bunyevácok lassan kiköltöztek a szomszéd falvakba, ahol nemzeti nyelvüket és viseletüket megtartották ugyan, de ma már a magyart is beszélik. Nádudvar és Hajós telepítésekor 1720 körül néhány német mesterember is költözött Kalocsára, de ezek is csakhamar elmagyarosodtak. Az itt maradt bunyevác családok (Romsics, Jagicza stb.) 1780-ig tartották meg nyelvüket és nemzeti viseletüket, de Patachich Ádám érsek őket is rávette a magyar nyelv használatára.

A város lakóainak száma 1700—1703-ban a kalocsai plebánia anyakönyvei szerint 5—600 volt. A város újratelepítésével azonban csakhamar rohamosan emelkedett a lakosok száma is különösen Somogyból beköltözött családokkal. 1761-ben már 2401, 1772-ben 3500, 1800-ban 4392, 1829-ben 6043 volt Kalocsa népének lélekszáma, jelenleg pedig a szállások elválása után 12000 körül állandósult.

A népviseletnek Kalocsán jellegzetes formája van, mely alapján magyaros, de az itt lakott bunyevácok révén szláv elemek is olvadtak bele.

III. FEJEZET.

Kalocsa topografiája a honfoglalás idejétől a török hódoltságig.

A honfoglalás után Kalocsa és környéke az Árpád család birtoka lett. Kalocsa királyi birtok lévén, csakhamar jelentékenyebb helységgé emelkedett. Már Szt. István király egy 1009. évi oklevelében Kalocsát civitasnak nevezi és a kalocsai érsekség székhelyévé jelöli ki, minek folytán az érsek a város földesura lett. Ez időben a helység a ma is jól kivehető földhátan állott és a Sárköz, valamint a körülötte folyó vizerek védelmezték. Kiválóbb épületei ez időben a Szt. István-kori székesegyház, melynek maradványai a jelenlegi székesegyháznak 1910-ben történt restaurációja alkalmával kerültek felszínre, továbbá az érseki lak, a káptalan monostora és iskolája.

Kalocsa csak a tatárjárás után lett erődtett hely, midőn IV. Incze pápa sürgetésére a tatárok részéről fenyegető új betörés ellen a

fontosabb helyeket, különösen a püspöki székhelyeket megerősítették. Ekkor épült Kalocsa első várkastélya is. Kalocsa tulajdonképeni várát Károly Róbert király építette. Ez az érseki várkastélyt is magába foglalta. A költséget hozzá az érsekség birtokainak jövedelméből vette, melyet Janki László érsek halála után 1337-től 1342-ig üresedésben hagyott. A várat és a várost az érsekek fokozatosan kiépítették és Zsigmond királynak a városok privilégiumára vonatkozó 1405. évi dekretuma értelmében tömésfallal és bástyákkal vették körül. Ennek folytán a város az érseki várral erősített hely jellegét kapta. Bél Mátyás „Magyarság földrajza“ című művében a városról ezeket írja: Az érseki várost erős fallal és őrtornyokkal vették körül, délkeletre néző egyetlen kapuval, sáncokkal. Ezek emelkedését a Csillás-Pálé felől az érseki lak és két kanonoki ház mögött még most is láthatni. A várat, melyet a Csillás-Pálé és Kígyós vett körül, a város felől vízárok is védte, melyre a várkapu nyílott felvonó hiddal. A vár alatt, körülbelül a mai területén, húzódott a város, mely mint említettük, szintén fallal volt körülvéve és mint Istvánfy történeti művében a városról írja, szép emeletes házakkal diszelgett. Már azon időben kövezett utcái is voltak, melyek közül kimagaslott a középkorú díszes és kéttornyú szép székesegyház. A városban voltak az érsekség épületei és az érseki nemes családok házai, a plebánia templom, mely átélte a török hódoltságot és a plebánia épülete. A templomot és plebániát 1879-ben lebontották és

helyükre a kisszemináriumot építették. A székesegyház szomszédságában állott a papnövelde a káptalani iskolával, mellette a nagyprépost kúriája, melynek maradványai a szeminárium melletti földszinti kanonoki ház pincéjében még ma is megvannak. Továbbá a városháza, mely a hagyomány szerint a régi városháza helyén volt, ahol most a törvényszéki palota áll. Ezek után következtek a vár alatt, a Vajas mentén, már akkor is, akárcsak ma, a kézműiparosok, különösen a timárok és szücsök házai. Ezt a tényt az érseki könyvtárban őrzött és mellékelt topográfiai térkép őrizte, melyet 1772-ben egy piarista tanár készített. A város ezen Vajasmenti része ezen térképen Burgundia néven van feltüntetve. Ezen elnevezés onnan ered, hogy mint Magyarország művelődési történetéből tudjuk, a kézművesek az első századokban külföldről jöttek hozzánk, különösen Burgundia tartományból. Burgundia városrész mellé sorakoztak a jobbágyság házai, melyek a mai külváros területére estek. A város közlekedési útja a Duna és Vajas volt, mely utóbbin még a 18-ik században is gályákon lehetett a város alá jutni. Nagyjából ez lehetett a középkori város képe. Ily állapotban kerülhetett a mohácsi csata után a török kezébe.

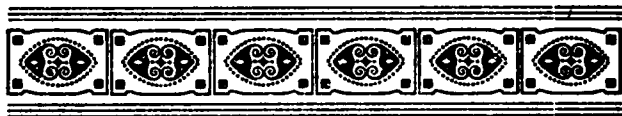
A várra és a városra az 1602. év hozott végpusztulást. Szentklárai a dunai hajóhadakról írt történeti művében erről írja: Az 1602. évi aldunai hadjárat alkalmával Pogány Benedek naszádhajókapitány Sulczot és Koloniczot egy erős hadosztállyal Tolnára küldte a török vízi

ármádia megtámadására. Ezt azonban már nem találván Tolnán, a török őrséget szétverték és gazdag zsákmánnyal visszaindultak. Visszamenet Kalocsára is betértek, zsákmányt szedtek és felégették. Ezzel a középkori szép város rommá lett. Bél Mátyás írja Magyarország földrajzában, hogy a törökök a várat ismét helyrehozták, a leégett házak kőfalait azonban lebontották, a köveket Paksra szállították és ott azokból új épületeket emeltek.

Evlia Cselebi török utazó leírása szerint 1664-ben az ismét helyre hozott vár előtt egy török dzsámi (imaház) és két vendéglő állott. Több épületről nem ír. Említi azonban a székesegyház romjait, melyek belsejében még szép festményeket látott, említést tesz még némiképpen kitatarozott plebánia templomról is, mely körül a szerb martalócok apró viskói állottak.

Kalocsát 1686-ban, röviddel Buda visszavétele után szabadította fel a török megszállás alól Lotharingiai Károly. A török sereget a Dunán lefelé üldözve, Kalocsánál hidat veretett és ezen átkelvén, az akkori várparancsnokot, Ezdár ágát az őrséggel együtt megfutamította. A várat, várlakot és a plebánia templomot azonban a törökök kivonulásuk előtt felgyújtották, úgy, hogy a magyar sereg csak pusztá romhalmazt talált Kalocsa helyén.

IV. FEJEZET.

Kalocsa város polgári szervezete, közigazgatása és biráskodása a királyság kezdetétől a török hódoltságig.

A tizenharmadik század közepéig Magyarországon a várrendszer uralkodott. Az ország várispánságokra volt felosztva, mely elnevezés később vármegyére változott. A várispánság élén az ispán állott, később kerültek melléje a várkapitányok és szolgabírák. A várispánságon belül voltak az önálló földesurak vagyis az országos nemesek és egyházi méltóságok, mint birtokosok.

Községi szervezet a mai értelemben akkor még nem volt. A földesúr a királyi adománylevéllel egyben népet is kapott. Ezek a szolganép és a civisek voltak, mely elnevezésből származott a mai polgár elnevezés. A szolganép a földet művelte, a civisek, akik leginkább az itt talált meghódolt népből származtak, napszámos sorsban voltak. E két társadalmi osztály mellett a harmadik elem az iparosság volt; ezek is a szolganép sorsában éltek. A földesúr saját népének ura, bírja volt.

Mindez Kalocsán is így volt, földesura azonban maga az érsek volt. Idők folytán a földesurak szolgálta népe nagyobb önállóságra jutott, úgy, hogy IV. Béla 1244-ben a tatárjárás után ezen néposztályt nemesi rangra emelte. Így keletkeztek a várbeli és egyházi nemesek, melyek az ország kis nemes osztályát képezték és a főnemesség és civisek között állottak.

Kalocsának, mint érseki székhelynek is voltak egyházi nemesei. Ez időtől tehát Kalocsa népét az egyházi nemesi osztály, a földhöz kötött jobbágyok, a civisek és az iparos osztály képezte. Ezen egyházi nemesek kiváltságai ugyanazok voltak, mint az országos nemeseké, azon megszorítással, hogy ezek helyhez kötött kiváltságok voltak, vagyis csak a püspöki birtokok területén birtak érvénnyel. Épen azért a vármegye bíraskodása alól is ki voltak véve és egyházi nemesi széket alkottak. A kalocsai érsek egyházi nemesei a hontokai széket alkották. Kötelesek voltak a várost és a várat védelmezni és az érsekkel háború esetén harcba szállani. Zsoldot nem kaptak, hanem kaptak családonként az érseki birtokból földet udvarházzal, úgynevezett prediumot, amelyről predialistáknak is nevezték őket. Országos adótól mentesek voltak, de fizették a földesúrnak a kilencedet, vagyis minden terményből a kilenced részt. A predium a családban öröklődött. Peres ügyekben a várkapitány elnöklete alatt az érsek nyolcas törvényszékének, az úriszéknek voltak alávetve. A kalocsai nemesi székek Hontokán, mely Drágszél határában feküdt, ahol még ma is az

egyik dülöt Hontokának nevezik — évenként kétszer volt törvénykezése és pedig Szt. György és Szt. Mihály napján.

A jobbágyok, civisek és iparosok, mint az érsek népe, az udvarbíró alá tartoztak, aki mind magán, mind peres ügyeiket intézte. Az érsek mindezek felett a jus gladii hatalmával birt, vagyis élet-halál felett ítélkezhetett.

Láttuk, hogy a tulajdonképeni kalocsai várat Károly Róbert építette. Nagy Lajos király idejében az országos okmányok már megemlékeznek a kalocsai érseki várról, amelynek várnagya akkor Dersfi Márton volt.

A tizennegyedik század végén a várispánságok intézménye hanyatlásnak indult és helyébe Zsigmond király alatt a városi vagy amint nevezték, a municipális, magyarul tárnoki intézmény lépett, a mai értelemben vett vármegyei országos felosztással. Ezen intézménnyel Kalocsa szervezetében is változás állott be. A régi várkerületi intézmény idejében Kalocsának nem volt önkormányzata. Azt csak Zsigmond király alatt nyerte el, aki azt az 1405. évi második decretumával adta meg a városoknak, mellyel a municipális, vagyis tárnoki jogot bevezette. Kalocsát 1409-ben — mint ezt a kalocsai plebánia levéltárának egy régi följegyzése fenntartotta — a király külön diplomával városi rangra emelte és így Kalocsa a többi városoknak adott jogait és kötelességeit is átvette. Ezen decretum 7. pontja szerint lakói mint jobbágyok szabad költözködési jogot nyertek, 12. pontja szerint a városnak saját választott bírója és esküdtjei ítél-

Kalocsa város címere.

Az Árpádháza-korabeli kövek a régi várkastély
tornyában.

(Ma a kastély nyugati szögletébe építve.)

keztek, főbenjáró és polgári ügyekben felebbezés pedig a tárnokmesterhez történt. Emellett a város saját gazdálkodási és vásárjogot nyert. A király azonban kötelességeket is rótt rá. A decretum 10. pontja szerint ugyanis a város polgárai a királynak adót fizetni tartoztak és pedig tizedadót, minek folytán a város lakóit kettős adóztatás terhelte: kilenced a földesúrnak és tized a királynak. Köteles volt ezen felül a város a decretum 3. és 4. pontja értelmében területét védfallal körülvenni. Ennek folytán a városnak saját várkapitánya és polgárőrsége is volt.

Ugyanezen évben azonban a király az érsek földesúri jogai tekintetéből az egyházi nemések hontokai székének eddig birt kiváltságait is külön szabadalmi levéllel újra megerősítette. E szabadalmi levelet Fejér Codex Diplomaticus-a közli. Ez utóbbi intézkedéssel tehát Kalocsán kettős bíróság működött: a városi és nemesi szék bírósága; ez utóbbi a földesúr és ennek megbízottja, a várkapitány fennhatósága alatt. *Okmányainkban* ez időből a következő kalocsai várkapitányok emléke maradt meg: 1431-ben Sígedi Kelemen, 1470-ben Eördög Péter, 1483-ban Ságodi Balázs. Ismételten említi várnagyait Várady Péter érsek (1481—1501) is leveleiben. Az érsek prediális nemesei között, kik az érsektől prediális birtokokat élveztek, ez időben több ismerős névre akadunk, így a Baranyai család Fajszi előnévvel, a Varajtii Fodorok, a Bátyaiak, a Szentgyörgyi, Kákonyi, tabdi Kovács és Kelemen, miklai Miklai, csertői Sári, karácsoni Szakál, varajtii Varajti és a pataji Zsubori család.

A nemesi szék intézményében azonban csakhamar változás állott be. Kalocsához mint várhelyhez hozzácsatolták a hontokai székkal a solti és fajszi nemesi székeket is és főispán-sággá alakították át, amelynek főispánja a mindenkor kalocsai érsek volt. Azonban a főispán hatósága alatt a három nemesi szék privilégiumai továbbra is fennmaradtak. Koboli László érsek 1444-ben írja magát Kalocsa örökös főispánjának és ezen méltóságot az érsekek a bácsi főispánság mellett a török hódoltság idejéig viselték. 1443-ban a hadászatban a banderiális rendszert új törvénnyel szabályozták. Ez időtől a kalocsai érseknek az érseki csapat mellett 500 főnyi zsoldos lovas bandériuma is volt.

A város városi jellegének feltüntetésére szabadalmait megerősítő diplomával címert is kapott. Kalocsa városnak e korból származó cimere, melyet még ma is használ pecsétjén, a következő: Sötétvörös mezőben két bástyatoronnyal határolt várkapu. A tornyokon egymással szembefordulva egyarában álló egy-egy gólyamadár; mindkettő csőrében kigyót tart.

A török idő után Kollonits Lipót kalocsai érsek, (1691—1695) aki a város jogait újra felélesztette, földesúri jogainak jelzésére a tornyok között a címeres pajzs közepére a gólyák térdmagasságában odahelyeztette a Szt. János, máskép máltai lovagrend ezüs színű keresztjét — mivel ő ezen lovagrend tagja volt. A keresztnek mind a négy ága egyenlő hosszú és villás végződésű. A város zászlajának a színe a címer színének megfelelően sötétvörös és fehér.

A várkapu a város erősített hely jellegét jelenti, a két gólya pedig a Sárközre emlékeztet, melynek jellegzetes madara. Ez időtől okmányainkban már találkozunk az érseki várkapitány mellett a város kapitányaival is és pedig 1431-ben Sígedi Kelemen érseki várkapitány mellett Herendi György, 1483-ban Ságadó Balázs érseki kapitány mellett Ray Vince volt a város kapitánya. Ezek alatt állott a város polgárőrsége.

A városnak tehát ez időben kétféle polgársága volt. Az érsek nemesei és saját jobbágysai, kik az érsek úriszéke alá tartoztak és a városi polgárok, kik a város joghatósága alatt állottak. Ezek emlékét a ma is meglevő polgártér (búzapiac) tartja fenn. A város ez időtől önálló gazdaságot vezetett, az érsektől földet bérelt a földműves jobbágyság részére, mely után az érseknek kilencedet, a királynak tizedet fizetett. Ezek voltak a szabadtelepes jobbágyságok. Mellettük a város lakói az iparosok és kereskedők, kik most már szintén szabad jobbágyságok voltak és céhekbe egyesülve intézték ügyüket, de a városnak és királynak adóztak. Élükön a céhmester állott.

A város fejlődésére és gazdaságára nagy befolyással volt annak vásárjoga, mely kiváltságai közé tartozott. Ezzel a vidék kereskedelmi központja lett. A vásárjogi diploma meghagyta a város előljáróságának, hogy alkalmas vásárlóteret jelöljön ki és az ország minden részéből a vásárt látogató kereskedők mind személyi, mind vagyoni biztonságáról felelősség mellett gondoskodják. Ennek fejében vásárpénzt szedhet az árusoktól.

Meg kell itt még említeni mint birói testületet a kalocsai főkáptalant is. Országos jogszo-
kás és királyi decretum alapján a káptalan már
a 13. században hiteles helyi joggal volt fel-
ruházva. Különösen vitás birtokperekben, határ-
járásnál, birtokba iktatásnál, ezekről szóló hite-
les okmányok kiállításában és megőrzésében
mint királyi megbízott járt el. A káptalan levél-
tárában helyezte el népünk megőrzés végett
értékes okmányait, nemesi leveleit, birtok ado-
mányozásról szóló okmányait, végrendeleteit,
miért is országos hiteles levéltárnak nevezték.

V. FEJEZET.

A város kulturális hatása a török hódoltság előtt.

Kalocsa mint érseki székváros az évszázadok folyamán a lelki és tudományos művelődés központjává vált. Az egyházmegye kormányzatának központja a vallásos művelődést irányítja, nevelő és oktató intézeteivel pedig a tudományos művelődést, különösen a szomszédos vármegyékben ápolja és előmozdítja. Érsekei a kor követelményeivel haladva mindig godoskodnak arról, hogy e feladatát hűen teljesíthesse.

Nemcsak az egyház kormányzata és a papnevelés, de a közoktatás is a török hódoltság előtti időben kizárólag az egyház feladata volt. Az oktatás kezdetben csak a papnevelésre szorítkozott, de már a XII. század végén Kalocsán is meg volt a káptalani nyilvános iskola, mint olyan intézet, melyben nemcsak a papságra készülők, hanem mások is oktatást nyertek. Az 1179. évi lateráni zsinat ugyanis elrendelte, hogy minden székesegyház mellé iskola állítassék,

melyben a klerikusokat és szegény tanulókat ingyen oktassák. Ez volt a káptalani iskola, mely Kalocsán is fennállott és nyilvánossági jelleggel birt.

Az iskolaépület, mely internátussal volt összekötve, tekintettel arra, hogy az akkori rendszer szerint a székesegyház közelében kellett állania, körülbelül a mostani nagyszeminárium helyén állhatott. Ezen iskola tanítói az érsek felügyelete alatt a káptalan olvasó és éneklő kanonokai voltak. A nevelés az iskolával összekötött internátusban szigorúan valláserkölcsös volt. Az olvasó kanonok vagy helyettese: az alolvasó kanonok az intézetben lakott és felügyelt a fegyelemre. Ennek eszközeiül, mint egyebütt is, a nevelő pálca és a börtön szolgált. A káptalani iskolában az akkori tanítási rendszer szerint az elemi ismeretek, írás, olvasás és számolás után az úgynevezett triviumban latin nyelvet, logikát és szónoklást tanítottak; a quadriviumban pedig mértant, földrajzot, csillagászatot és zenét. Ezek képezték tehát a hét szabad művészetet. Az iskola a mostani gimnáziumnak felelt meg. A vallásoktatás nem volt külön tantárgy, mert a középkor felfogása szerint minden tantárgyat a vallás szellemének kellett áthatnia. E mellett a gyakorlati hitéletre is tekintettel volt az iskola. Tanulták az imádságokat, egyházi énekeket és rendszeresen résztvettek az isteni tiszteleten.

Ezen iskola elvégzése után a papságra készülőök a hittudományban nyerték kiképeztetésüket. 1209 óta a budai zsinat határozata folytán Kalocsán, mint érseki székhelyen a kánonjogot

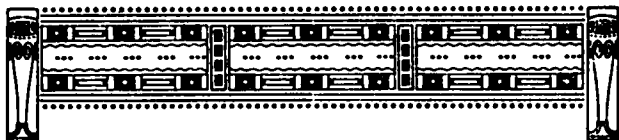
is tanították, vagyis theologiai lyceum állott fenn, mert a kánonjoggal kapcsolatban a dogmatikát, erkölcsant és lelkipásztorkodástant is tanították. Ezen intézetből kerültek ki papjaink, akik felszentelésük után az egyházmegyei plebániákon a népet lelki gondozásban, vallás-erkölcsös nevelésben részesítették és a plebániái iskolákban oktatták. A mohácsi vészig a kalocsai egyházmegyének kimutathatóan 281 plebániája volt. Magyar népünk vallásos volt, a lelki műveltség magas fokán állott.

Azon tanulók pedig, akik a káptalani iskolát elvégezvén, világi pályára készültek, elszéledtek az egyetemekre magasabb kiképeztetés céljából. Ezen korban hazánkban az ó-budai, pécsi és pozsonyi egyetemek állottak és a Kalocsán végzetek legtöbbször ezeket látogatták, de voltak, kik a külföldi egyetemeket is felkeresték, különösen a bécsi és krakkóit, ahol nem egyszer előkelő szerepet vittek és így a kalocsai iskolának dicsőséget szereztek. Legtöbben ezek közül az 1365-ben alapított bécsi egyetemet látogatták. A „Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen“ cím alatt Fraknoi Vilmos történetírónk által kiadott műben sok olyan névvel találkozunk, melyek kalocsai eredetre mutatnak: Déméendi László kalocsai kanonok, Kalocsai János, Kalocsai András, Szeremlei János, Sárközi Mátyás, Pataji László, Madarasi Ferenc, Kalocsai Kelemen, Bátmonostori Ház András és János, Fejérvári Albert kalocsai kanonok, Sárközi Simon stb. Ezek között néhányról bizonyosan tudjuk, hogy kalocsaiak, de a

többről is feltehetjük, hogy a kalocsai káptalani iskolából kerültek az egyetemre, mert családi nevük Kalocsa vidéki eredetre mutat. A krakkói egyetemnek 1521-ben megjelent Regestrumában is találunk volt kalocsai diákokat. Erre vonatkozóan a következő adatok szolgálnak: A magyarok burzája 1492-ben alakult. Kiváló érdemei voltak a burza megalakulása körül Kalocsai Imrének, aki mint a burza seniorja Mátyás prsemisli püspök és királyi kancellártól a burza megerősítő levelét kapta. Utódja mint senior Kalocsai Mihály volt, később Kalocsai János.

A török hódoltság előtti időben, tehát mint láttuk, Kalocsa városa a vidék lelki és szellemi művelődésének központja volt. Az innét kikerült papság megküzdött a keleti egyházszakadással, a huszita és patarén eretnekséggel. Képzettségének és buzgóságának köszönhető, hogy egyházmegyénk tiszta katolikus maradt, míg 1526 után a reformáció ketté nem szakította Krisztus egyháza híveit. Városunk iskolája azonban nemcsak a kor magaslatán álló papságot, hanem derék polgárokat is nevelt és tanított, akik magasabb kiképeztetésük után különféle életpályákon az országot és társadalmat szolgálták.

Kalocsának szellemi kulturhatása azonban 1526-ban egy csapásra megszűnt. Ekkor kezdődött hazánk végzetes küzdelme a törökkel, mely tanintézetét, sőt az érseki székhelyet is elsöpörte. Elpusztult a Duna–Tisza köze is, melyre Kalocsa mind lelki, mind szellemi művelődési hatását kifejtette. Öt század kulturája semmisült meg Kalocsán és vidékén.

VI. FEJEZET.

A középkori várost ért kitüntetések és háborús csapások.

A vezérek idejében Magyarország, bár egy fejedelem alattállott, még sem volt egységes ország, hanem egyes nemzetségfők hatalma alatt több részre oszlott. Azért Szent István a nyugati keresztény országok példáján okulva, arra törekedett, hogy az egész országot hatalma alatt egyesítse és kereszténnyé tegye. A nemzetségfők 1002-ben már mind meghódoltak, csak *Ajtony* állott ellen pogány népével. Hatalmas darab földet tartott birtokában; majdnem az egész tiszántúli rész Erdély határáig neki hódolt. Székhelye Marosvásárhelyen volt. Megtörésére Szent István 1029-ben ellene harcba szállott. A király felhívására a hadba vonuló bandériumok Kalocsán gyülekeztek, ahol akkor Szent István király is tartózkodott; valószínűen Benedek érseknél, aki több történetíró véleménye szerint Asztrik érsek utódja lett volna s akit Endre herceg mentett

meg a Vata-féle lázadáskor, mikor Szent Gellért is vértanúságot szenvedett. A hadjárat Kalocsából indult ki és Ajtony leveretésével végződött. Csanád vezér és atyja Kalocsára küldte az itt időző királynak a győzelem hírét. Az ő emléküket őrzi Csanád, ma Érsekcsanád községe: atyjáét pedig Dusnok melletti Doboka-pusztá, melyekről a királytól mindketten adománylevelet kaptak, miként ezt Karácsonyi János történetíró Szent Gellért életrajzában megjegyzi.

Második Endre király Jeruzsálem felszabadítására *Csák Ugrin* kalocsai érsekkel keresztes hadjáratban vett részt. Onnan visszatérve az országban zavart és fejetlenséget talál. Az ország összes szabad népének általános óhaja volt, hogy az ország közállapotai törvénnyel rendeztessenek. Azért 1222-ben Endre király az összes nemesség részvételével országgyűlést tartott, melyen az ország közállapotainak javításáról tanácskoztak. Ennek eredményeképp adta ki a híres okmányt: az aranybullát, melyben az ország lakóainak Szent Istvántól származott szabadságait helyreállítja. Ezen okmány hét példányban készült, melyek egyikét a kalocsai érsek őrizetére bízták. Az eredeti példányok elveszettek, csak nagy Lajos és Mátyás király idejéből való átirásokból ismerjük tartalmát.

Az 1242. év Kalocsa és környékére nagy pusztulást és inséget hozott. 1241-ben szakadt az országra a *mongoljárás*, amit tatárjárásnak is mondanak, szörnyű pusztításaival. Batu kán tatár hordáival 1241-ben árasztotta el az országot és március 15-én egy csoportja már Pest

közelébe ért. IV. Béla király azonnal körülhordoztatta az országban a véres kardot s harcba szólította a főnemeseket és nemességet. Elsőnek jelent meg Pesten Csák Ugrin érsek kalocsai vitéz bandériumával. Mint keresztes vitéz bandériumával II. Endre keresztes hadjáratában is részt vett, most is a keresztes vitéznek tüzével és lelkesedésével csapott rá a Pest alatt megjelent tatár csapatra. Vállalkozása azonban balul ütött ki. A tatárok mocsaras helyre csalták, amit az érsek a harc hevében nem vett észre és így vereséget szenvedett, úgy, hogy csak néhány emberével tudott nagy bajjal megmenekülni a haláltól.

A király Batu kán főseregét a Sajó folyónál a Mohi-pusztán támadta meg. Csák Ugrin érsek, ki már az első összecsapásnál súlyosan megsebesült, még sem hagyta el őt. Március 15-én volt a döntő ütközet és Batu kán teljes győzelmével végződött, melyben Csák Ugrin érsek is halálát lelte. A végzetes pusztulás csak ezután következett be. A tatár sereg elárasztotta az egész országot. 1241—42-ben a Duna—Tisza között támadta és ekkor Kalocsa városát és vidékét is pusztította. A várost a Csák Ugrin érsek által épített szép székesegyházzal és az érseki lakkal együtt felgyújtották. Két éven át vetni, aratni nem lehetett; inség és éhhalállal küzdve tengette életét a megmaradt nép. Az inség évekig tartott, úgy, hogy a kalocsai káptalan még 1244-ben is panaszkodott erről IV. Ince pápának. A szép székesegyházat sem voltak képesek sokáig újraépíteni, hanem mint az

érsekeknek a pápához írt panaszleveleiből tudjuk, nagyjából fedél alá hozták s így állott még soká. Koboli László érsek még 1344-ben is panaszkodik VII. Kelemen pápának, hogy Kalocsa a tatárjárás idején teljesen elpusztult és a székesegyház alaktalan építmény, miért is kéri, hogy székhelyét Péterváradra tehesse át. Ez azonban nem történt meg.

Károly Róbert, hogy a királyi kincstárnak jövedelmet szerezzen, a püspöki javadalmakat megadóztatta, az üresedésben levő püspöki székeket pedig sokáig nem tölttette be, hanem a birtokok jövedelmét lefoglalta. Kalocsa érseki székét is öt éven át nem tölttette be, sőt Kalocsán állítólag pénzverdéje is volt. Ilyen állapotok megszüntetésére 1318-ban az összes főpapok Janki László érsek alatt *Kalocsán zsinatra gyűltek össze*, melyben magukat kölcsönös védelemre kötelezték; egyben a királyt felhívták, hogy a sérelmek orvoslására tartson országgyűlést. Ugyanakkor a főpapság komolyan figyelmeztette a királyt, hogy első neje Katalin Mária — Kazimir lengyel fejedelem leánya — elhalálozván, királyhoz méltó életet éljen és rendes házasságra lépjen. E nyomásra a király János cseh király leányával Beatrixsal kötött házasságot. Meg kell azonban említeni, hogy Kalocsa és Bács várát ő építtette erősebbé. Még egy érdekes tény fűződik a kalocsai zsinathoz. *Trencsényi Csák Mátét* a kalocsai *Szent Pálról* nevezett székesegyházban közösítették ki az egyházból az egybegyűlt főpásztorok, mert az egyházi birtokokat állandóan fosztogatta és azok népét zsa-

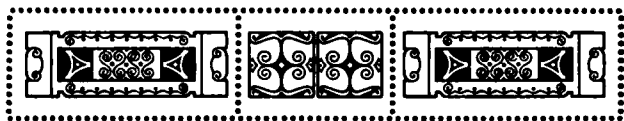
rolta és gyilkolta.

A történelem lapjain Kalocsáról több bajt, mint örvendetes eseményt olvashatunk. Alig heverte ki a város a tatárdúlás bajait, 1352 táján ismét ellenség szorongatta. Ez időben ugyanis *Strassimir György* görögkeleti vallású albán fejedelem kalandozott e tájon. Az egész egyházmegyét végigpusztítva egészen Kalocsáig felhatolt és már magát a várost és vidékét szorongatta. Midőn később Strassimir népével együtt a római katolikus hitet fogadta el, V. Orbán pápa egy hozzáintézett levelében inti, hogy Kalocsa város zaklatásával hagyjon fel. Ami meg is történt. *A Dózsa-féle pórlázadásban* Kalocsának és környékének is része volt. X. Leó pápa felkarolta a török ellen indítandó keresztes hadjárat eszméjét és az akkor Rómában időző Bakócz Tamás esztergomi érseket bízta meg a feladat kivitelével. Bakócz Tamás érsek 1514 husvét vasárnapján hirdette ki a keresztes hadjáratot elrendelő pápai bullákat és minden egyházmegyében helynököt rendelt a kereszteshadak szervezésére. Ugyanakkor Frangepán Gergely kalocsai érsek a bullákat Kalocsán és Bácsban is kihirdette. Kalocsán és környékén a nép fegyvert ragadott és tömegesen sorakozott a kereszt zászlaja alá. Ezek vezére Nagy Antal sárközi kisnemes volt. Dózsa György lázítása folytán azonban a nép nem a török ellen, hanem saját urai ellen vonult. A lázadás oka a Zsigmond király által törvényileg bevezetett adózás volt, amely a kisnemesekre országos tizedadót rótt, melyet azelőtt nem fizettek. Dózsa

György Nagy Antalt, mint hadnagyot, az ő embereivel Bácskába küldte, ahol borzasztó kegyetlenséggel garázdálkodott. Magáról azt állította, hogy senki úr Magyarországon nincsen, hanem csak László király fia Lajos és Székely György, azután ő Nagy Antal. Mégis Kamoncz alatt Krupy Gergely és Oláh Balázs hadai elől megfutamodott és Perlekre menekült, de katonái elhagyták és ő fogságba esett. Perlekről Nándorfehérvárra vitték és kivégezték.

Ezalatt azonban egy másik lázadó csapat pusztította Kalocsa vidékét *Hosszú Antal hadnagy* vezetése mellett. Rettenetes mészárlások között Kalocsát és a Sárközt rettegésben tartotta. A lázadást a királyi hadak nyomták el és az egész mozgalom Dózsa György elfogatásával és kivégeztetésével ért csak véget. A lázadás elfojtása után kezdődött meg a nagy harc az ország legnagyobb ellensége, a török ellen. Frangepán Gergely érsek is készült erre és azért végrendeletében nagyobb összeget hagyott Kalocsa és Bács várainak erősítésére. Meghalt 1520-ban. Hat évre reá, 1526-ban bekövetkezett a mohácsi csatavesztés és 1529-ben Kalocsa elfoglalása.

VII. FEJEZET.

A kalocsai vár és város megszállása a török sereg által.

Kalocsa városára végveszélyt a török hadak második fölvonulása hozott. 1529 tavaszán Szulejmán Szapolyai János védelmére és meghívására megindította második hadjáratát az ország ellen. Érsek ekkor nem volt, mert Tomori Pál kalocsai érsek a mohácsi csatában elesett és az egész bandériuma is odaveszett. A vár és város védelme azért a káptalanra háramlott. Székesfehérvári Mihály akkori nagyprépost a káptalannal Ferdinánd király pártján volt. A prépostnak és káptalannak a török csapatok ellen a város és a vár megmentéséért kifejtett küzdelméről, a káptalan és nép meneküléséről, a vár elestéről a prépost és káptalan több reánk maradt levele ad hírt. A szerbek már 1528-ban szorongatták Kalocsát és pusztították a Sárközt, mire Székesfehérvári Mihály nagyprépost Budára ment, hogy Ferdinánd

királytól segítséget eszközöljön ki. Sikerült is neki a várost a szerbek ellen megvédeni, nem annyira Ferdinánd segítségével, mert e segítség az ígéretnél tovább nem jutott, hanem az 1528-ban dühöngő pestis és a dunai árvíz közbejöttével.

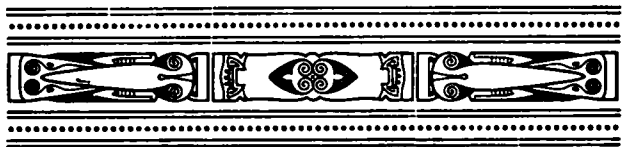
Midőn azonban 1529 tavaszán a török sereg Szulejman vezetése alatt a Duna mentén megkezdte fölvonulását, Kalocsát a káptalani tagokon kívül csak 18 zsoldos katona védte, az érsek nemesi csapata és zsoldos bándériuma ott veszett Mohácsnál. Április hó 11-én Pósa István kanonok már arról értesíti a Budán levő prépostot, hogy Szentimrét, Tetétlent, Vadkertet és Kiskőröst a törökök pusztítják, sok magyart rabláncra fűznek és minden jószágot elhajtanak. Április 12-én a prépost jelenti Ferdinándnak, hogy a török csapatok három órányira Kalocsa fölött pusztítják a vidéket. E levélben pénzsegélyért könyörög zsoldosok fogadására és puskaorra. Május 23-án pedig jelenti, hogy a török és szerb csapatok a káptalan és érsekség birtokait elpusztították, a népet fogságba hurcolták és csak napok kérdése, hogy Kalocsa is az ellenség kezére jusson. A veszély napról-napra növekedett. A városban nem volt már élelem, a káptalan utolsó fillérjét is kiadta; július 20-án végre a kalocsai káptalan egy része a még életben maradt lakossággal a bíróval az élén kénytelen volt elhagyni a várost. Ugyanígy menekülnek a dunai naszádosok és velük Szekszárd, Tolna és Paks népe is a török hadak elől. A káptalan menekült tagjai Budára a préposthoz

mentek, hogy neki a vár és város sorsáról jelentést adjanak. A nagyprépost még egy végső kísérletet tett, újra írt Ferdinándnak, hogy Kalocsa végveszélye érkezett; ha az ellenség kezébe kerül, a miatt nem ő és a káptalan lesz okozható, mert ez az éhséggel, döghalállal és ellenséggel dacolva néhány emberével törhetetlen bátorsággal mindeddig megtartotta a várost.

Kalocsa török kézre való kerülésének egyedüli oka az lesz, hogy mindeddig a kérve-kért segítséget nem kapta meg és a város a 12-re leolvadt őrséggel lőszer nélkül a török és szerb csapatok ellen nem lesz megvédhető.

Augusztus 14-én már csak egy kanonok volt a városban Bajai Ferenc oltáros pappal, akik még az nap a 12 zsoldos őrséggel elhagyták a várost. Augusztus 15-én a város és a várkastély üresen állott, melyet még aznap a török csapatok megszállottak és a környék falvait is ellepték. Ezzel eldőlt Kalocsa sorsa másfél évszázadra.

VIII. FEJEZET.

Kalocsa város élete a török megszállás alatt.

A török csapatok Kalocsát ugyan már 1529 augusztus 15-én megszállották. Véglegesen mégis csak 1542-ben rendezkedtek be. Miután a város népe a török csapatok bevonulásával jobbára elszéledt, a város élete is szünetelt, majd pedig török közigazgatás és biráskodás alá került.

Kalocsát a törökök kezdetben a hatvani, később a szegedi szandzsákhöz osztották be és egész környékével együtt török kincstári területnek nyilvánították. Adója az egri várparancsnok jövedelmét képezte. A török defterek (számadási könyvek) szerint Kalocsa várában 1543-tól kezdve állandóan török katonai őrség székelt, melynek nagy része a török sereget követő szerb martalócokból került ki, akiket a defterek zsoldkönyvei külön e néven sorolnak fel. A városban is ezek családjai laktak. A Velics

által magyarra fordított kincstári defterek szerint a vár parancsnoka 1543—1556-ig Musztafa aga, a közben szandzsák béggé emelkedett Araszlán bég jó barátja volt. Együtt zaklatták Kalocsa vidékének népét, midőn aztán Araszlán béget budai basává nevezte ki a szultán, Musztafa is vele ment. Az őrség 1543-ban a szerb martalócokon kívül 200 emberből állott. Csapatvezetőjük Mohamed ben Skender volt. Az agyúk kezelésére két kumbaradzsi (tüzér katona) volt kirendelve. Egy részük az ezen év szeptember havában bevett Székesfehérvár ostromában is résztvett.

A hódoltsági viszonyok megállapodottságával a kalocsai várőrség is kevesebb lett. 1545-ben csak 89 török és szerb, 1556-ban 56 ember volt a vár őrsége. Musztafa távozása után Mohamed aga volt Kalocsa várparancsnoka 53 emberrel egészen 1569-ig, mely évben Dsefer aga váltotta őt fel 37 emberrel. A város 1602-ben elpusztulván, a törökre nézve is elvesztette jelentőségét. A kitatarozott várban 1628-ban már csak 29 ember maradt. Később azonban a csatározások a török ellen nagyobb eréllyel folytak, ekkor az őrség is felszaporodott. Eszterházy Pálnak egy 1643-ban adott jelentése szerint magyar csapatok támadták meg a kalocsai török őrséget és sokat levágtak közülük, de a várba nem hatolhattak be.

Kalocsa utolsó agája Ezdár volt; alatta megint nagyobb őrsége volt a kalocsai várnak, mivel akkor már erősen ostromolta a magyarokkal egyesült felszabadító ármádia Buda várát,

s csak idő kérdése volt, hogy Kalocsa is megszabaduljon a török járom alól. Érezte ezt Ezdár aga is, azért aggodalmában a dömsödiekhez az alábbi tudakozódó levelet írta, melynek másolata még ma is meg van a kalocsai uradalmi levéltárban. Közlöm azt Ezdár aga írásmódja szerint: „Sok jókal álgyon Isten bennetöket iámborok! Elvettük leveletöket, iámborok, iól értünk, mit akartok iámborok mi tölünk, agia (adja) Isten, hofi (hogy) maradhassatok ió gazdák. Iól értjük, hofi örzö Némötöt hoztatok, de iámborok, Isten ne agja, hofi mi háborgatnánk az ti örzötöket, hanem tarcsatok magatok és jószágtok megörszésére. Mi igaz uri török hitünkre agjuk (adjuk) ez levelünket iámborok kezetöken egész sereggel együtt, hofi nem bántunk sőt oltalmazunk csak hofi ezt parancsolánk iámborok, hofi az örzöt az árkon kívül ne eresztetök, mert sok fele embör jár, ki tugja kívül mi találja, azonban hajdut katonát a városban be ne ereszőn, mert maga is velek együtt elvesz. Ha valami embört vagy seregöt láttok, az árokba elsőben paraszt embör güjön, ugi lássa meg, micsoda embörök lesznek, mert tatár sok jütt föl, és ha fölindulása löszön, mitülünk várjatok bizonos hirt vagi (vagy) levelünk vagi embörünk által. Ezt jó szivvel megcselekeszszük iámborok tovább való szolgálatokért, ti néktök is azt parancsolunk iámborok, hofi Buda felöl mi hirt hallotok, nekünk tudásunkra agjatok vagi levél vagi iámborok által, ne szániátok egi kevés fáradságtokat talán mink is, gonoszal nem szolgáljuk meg nektek iámborok. Ió egészségöt

kivánunk polgárok, iámborok. Kalocza i Ezdár aga, Haszán aga, Haszán tihaja és az egész sereg. Iraték Kalóczán 1686. esztendőben.“ A választ e levélre Lotharingiai Károly adta meg, aki ez év szeptemberében Ezdár agát csapatával együtt kiverte Kalocsa várából.

Érdekes még egy futó pillantást vetni a földbérletek és adóügyek állapotára a török idő alatt. Az érseki prediális nemesek a török megszállás folytán elvesztvén földjükhöz való jogait, leginkább magyar kézen levő várhelyekre menekültek és ott katonai szolgálatot vállaltak. Az így gazdátlanná vált területek, mint már láttuk, török kincstári birtokok lettek.

1629-ben a nyitrai káptalan Telegdy János akkori kalocsai érsek és nyitrai püspök adminisztrátora megbízásából az érsekség birtokainak összeírása céljából tanukat keresett és azokat az ország különböző részeiből össze is szedte. Az ezen vizsgálatról a kalocsai uradalmi levéltárban meglevő jegyzőkönyv a már előbb említeteken kívül több más érseki prediális nemesi család nevét tartotta fenn. Kihallgatták többek között Györffy Albertet, aki akkor nyitrai bíró volt és ennek nejét Sebők Katalint, továbbá Sebestyén Bálint szentpéteri lakóst. Ezek őseinek, mint vallották, Nádudvaron volt udvarházuk s erről volt is levelük 1439-ből. Adorján Pál szintén szentpéteri lakos Hontoka és Sármégyről mutatott fel adománylevelet. Ezenkívül Bátyán, Hiljén és Homokmégyen is volt a családnak udvarháza. Azután a Komáromban katonáskodó Gyárfás György őseinek Kasson volt udvarházuk,

továbbá Beki György Hildről mutatott fel adománylevelet. Ezek a nemesi birtokosok tehát a megszállás idején távol éltek Kalocsától. Nem így a szegény jobbágyság. Az életben maradt és a török sereg elől elszéledt jobbágyság ugyanis lassan-lassan visszaszivárgott Kalocsa környékére: Foktőre, Patajra és a pusztákra s itt keresett megélhetést. A török szívesen látta őket, mert munkaerőt és adózót kapott velük. A kincstári területeket nekik adták albérletbe és így a föld művelés alá került. E kemény munkával maga a török nem szívesen foglalkozott.

Az egyes birtoktestek főbérői azonban, kik a bérletet közvetlenül a török kincstártól kapták, nem ezek a jobbágyok, hanem többnyire török katonatisztek voltak, kik a török kincstárnak magas bérösszeget fizettek. A török defterek szerint Kalocsa határát 1565-ben Hussein lovastiszt birta bérletben három évre 962000 akcse török pénzért. 60 akcse egy magyar aranyat ért és így 16000 magyar arany bért fizetett. Ennek bérleti ideje lejárván, Hussein mohácsi hiája kapta a bérletet 102,000 akcseért. A pusztákért akkor 50,000 akcse bérlet járt. Gondolható, hogy ilyen magas bérösszeg mellett az albérló jobbágyságot mennyire zsarolták, hisz a bérösszegezen fölül még hasznót is akartak húzni belőle. E mellett a szegény jobbágyságot még harács, vám, kapuadó, pénzadó, kertadó és több más adó is terhelte. Különösen súlyos volt a hadiadó, melyet időről-időre a katonaság élelmezésére kellett fizetni.

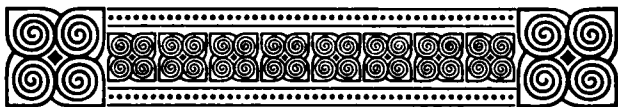
Emellett fuvar- és sáncmunkára is felhasz-

nálták őket. A török járom alatt roskadozó magyar jobbágnak ha maradt is terménye az adózás után, azt sem igen tudta értékesíteni, úgy, hogy alig volt képes családjával megélni, ruházkodni és jószágát eltartani. E szegény jobbágyok nem is maradtak soká a bérletben, egymásután tovább álltak, annyira, hogy 1600 táján Kalocsa környékén már csak gyéren akadt magyar albérlő jobbágy, miként ez a defterekből kitetszik, mert ezen időn túl Kalocsa már nem szerepel a számadásokban. A defterek lapjain Foktó és Pataj szerepel legtovább, ezek lakói a török időket átérték. A defterek szerint Foktó falu évi jövedelme 1562-ben 40,000 akcse, Pataj falué pedig 17000 akcse. Ezenkívül kapupénzt fizetett 1550-ben Foktó 93 kapu után 2912 akcsét, Pataj 75 kapu után 1525 akcsét. Fajsz falu 65 kapu után 1525 akcsét. A foktői hagymatized 1550-ben 120 termelő után 1050 akcse volt. 1549-ben Foktón 371 drb sertés után 73 egyén 742 akcsét. Méhkasadóban 29 kas méh után 20 lakos 58 akcsét, malomadóban 11 kerék után 9 molnár 556 akcsét fizetett. Ugyanezen évben a foktői vám és büntetéspénzek kitettek 1267 akcsét. Mily nagy volt a vám, kitűnik abból, hogy két aranyat érő gesztenyéért 5 akcse volt a vám, ugyanennyi értékű káposztáért szintén 5 akcse. Bakódot 1578-ban a következő 10 család birta albérletben Abdulla bégtől: Keserű György, Szakál Pál, Szántó Ambrus, Keserű Máté, Sebők Pál, Jankó Gergely, Bakóti Gergely, Jankó Albert, Csomó Máté és Győrfi Tamás. Egy kereszt 20 kévét tett ki és minden tizedik kereszt után

e bérlők 40 akcsét, vagyis közel egy aranyat fizettek. Ugyanannyit fizettek Bődön is.

Az igazságszolgáltatást a török kadi (bíró) végezte. Kinevezését a török szultántól kapta. A kalocsai kádi Foktön lakott. Jövedelmét a bírói eljárás után szedett díjak, kihágásokra és bűntényekre kivetett büntetéspénzek képezték. Ő intézte a hagyatéki ügyeket is és annak elintézésénél rendszeren felezett az örökösökkel. Két lóból az egyiket eljárási díj fejében magának tartotta. Egy személyben szolgabíró, járásbíró és közjegyző volt. Megengedte azonban, hogy a falu maga embereiből bírót válasszon, de a bíráskodási illetéket, vagy büntetéspénzeket magának követelte. Ilyen mostoha sorsban élt a magyar Kalocsán és környékén a török hódoltsági idő alatt.

IX. FEJEZET.

Az új város.

A török megszálló csapat Kalocsáról való elvonulása előtt a várat felgyújtotta és így Kolonits Lipót mint 1691-ben kinevezett kalocsai érsek, mikor székhelyét meglátogatta, a szó szoros értelmében csak üszkös romokat talált. Nem lévén még jövedelme az érseki birtokból, 5 évi érseksége alatt nem is tehetett semmit székvárosa érdekében. Mindössze az érseki várlak kápolnáját hozatta helyre és tette alkalmassá az istentisztelet tartására. Utódja gróf Széchenyi Pál, ki 1696—1710-ig volt érsek, nagy buzgalommal fogott hozzá a romok eltakarításához. Mindenek előtt az érseki lak felépítéséhez látott. A régi várlak romjaiból a még ép részeket felhasználva egy emeletre építtette az új érseki lakot, melynek keleti végében a most is még meglevő kápolnát rendezte be. Az érseki lak nyugati végén az épülethez csatolta a régi vár terméskockákból épült, kétemeletes, négyszögletű tornyát, melynek alapjai az érseki lak pin-

céjében ma is jól láthatók. Kőköckás vastag falai pedig egy ajtónyílás áttörésekor nemrég lettek feltárva. Ezen érseki lak képét melléképileteivel az érseki könyvtárban őrzött topografiai térkép tartotta fenn.

Hogy az ide húzódó, jobbára bevándorolt katolikus bunyevác népnek temploma legyen, gróf Széchenyi Pál érsek a Sárköz összes tizedét két évre elengedte azon kötelezettséggel, hogy a régi plebánia templomot helyreállítsák és fatoronnyal lássák el.

Az 1700. évi plebániai anyakönyv szerint Kalocsán és a szállásokon a következő magyar családok laktak: Bátyai, Fajszi, Varajti, Bán, Szalontai, Csanádi, Kalocsai, Eszes és Geréb családok, akik tehát a már apró viskókban itt lakó bunyevác családokkal a templom helyreállításában résztvettek. A templom a Boldogságos Szűz Mennymbemenetele tiszteletére lőn felszentelve.

Gróf Széchenyi Pál érseket az érseki székből gróf Csáky Imre bibornok követte (1710–1732.), aki már visszakapta földesúri jogát Kalocsára és a szomszédos pusztákra. Ebből némi jövedelme lévén (2000 rajnai forint) már rendszeresebben foghatott hozzá a város betelepítéséhez. Az uradalmi gazdaság részére kiépíttette a ma is nagyrészt meglevő régi alakjukban látható tornyos uradalmi épületeket és istállókat; kibővítette az érseki várlakot és azt tornyos bástyákkal és sáncárokkal vétette körül, a város felől felvonó hiddal látta el s így annak megint várszerű jelleget adott. Ezen erősítések azonban az 1772. évi térképen már nem láthatók,

mert már jóval előbb hadiparancsra le kellett azokat rombolni.

Majd vendéglőt építtetett, mely a mai Jézus Társasági Collegium helyén állott. Ezt később Patachich Gábor érsek szemináriumma alakította át. Ő építtette továbbá a ma is még álló sörházat, a városházát, mely a mai törvényszéki épület helyén állott, és plebániát a templom mellé. A várost is rendezni kezdte. A már itt levőkön kívül telepeseket hívott meg és minden települőnek házhelyet méretett ki kerttel és belső telekkel két egész, négy pozsonyi mérő vetőmag alá. Ezzel megkezdődött a polgári építkezés Kalocsán, mert a már meglevő viskókat nem lehetett lakás számba venni. E telepítéseket utóda Patachich Gábor érsek (1733—1745) folytatta, kinek nevéhez fűződik a mai főszékesegyház építésének megkezdése is. Alatta a főszékesegyház felerészben kiépült, melyet a nagynevű érsek kellően felszerelve adott át az isteni tiszteletnek. Érdekes, hogy a főszékesegyház a régi időkben Szt. Pál apostol tiszteletére volt felszentelve. Patachich Gábor érsek hozta át a plebánia templomból a Boldogságos Szűz Mennybemenetele titulust a főszékesegyházba.

A főszékesegyházon kívül még négy kánoki lakást és több uradalmi épületet is építtetett, valamint ő emelte fel az úriszék házát is a börtönökkel azon a helyen, ahol azelőtt járásbiróság volt és ahová Csernoch érsek alatt az uradalmi tisztek új lakásai épültek. A hajósi vadász kastély építése is az ő nevéhez fűződik. Itt tartózkodtak ő is, utódjai is egészen Patachich

Ádám érsek idejéig, míg a mai érseki székház felépült.

A székesegyház építését utódjai gróf Csáky Miklós (1747—1751.), Klobusitzky Ferenc (1751—1759.) folytatták és gróf Batthyány József (1760—1776.) fejezte be. Klobusitzky Ferenc érsek megkezdte még a szeminárium építését is, melyet szintén gróf Batthyányi József érsek fejezett be. Ez kezdetben csak egyemeletes volt, Kollonits László érsek emelte arra 1800-ban a második emeletet.

Batthyány József érsek, miután a theológiát az új épületbe telepítette át, a régi szeminárium kibővítéséhez látott s abban gimnáziumot létesített és azt a piaristáknak adta át. Ugyanő készítette a mostani érseki kastély terveit is Fr. Oszvald piarista építész által. A kastély építést is megkezdte, de az esztergomi érseki székre áthelyeztetvén, annak további építése utódjára, Patacsich Ádám (1776—1784.) érsekre várt, ki azt 1780-ban fejezte be. Ugyancsak ezen érsek ajándékozta meg a káptalant négy kanonoki házzal. Ehhez Katona István kanonok, neves történetíró 1795-ben saját költségén még egyet építtetett. A székesegyház és érseki lak mind történeti multjok, mind nevezetes műkincseik miatt külön méltatást fognak nyerni.

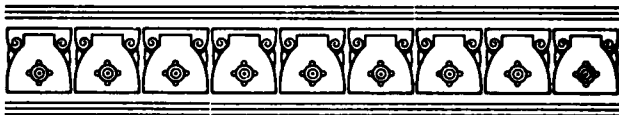
Az 1772. évből való térkép szerint a Vajas és Kigyós közötti rész az Újvárossal ez évig egészen a temetőig teljesen kiépült. E térkép tanúsága szerint ekkor Kalocsa a középületeken kívül tisztán telepes házakból állott. Városrészei

voltak a Nagy-utca, Burgundia városrész a Vajás mentén, előtte a most is meglevő Polgártérrel, a Nagy-utcán túl a Kis-utca, a Kigyós-utca fölött a Kukoricaváros, a temető előtt az Újváros. Kalocsának akkor összesen 547 telepes háza volt, ezenkívül a város és uradalom épületei, két temploma, kanonoki házai, a piaristák épülete a gimnáziummal, kis kápolnával és a szeminárium. A város rendezését az 1828. évi tűzvész után kezdték meg, amely alkalommal a Vajás-menti utcákat kiegyenesítették. Az utcák általános rendezése az 1850. évi tűzvész után történt, amikor 124 ház égett le. Ekkor szénipőbizottság alakult, melynek feladata volt egyenes utcákat létesíteni és az építés csínosságára felügyelni. Sok házat, mely nem állott sorban, lebontottak, a tulajdonosok pedig a Kigyóson túli közlegelőn kaptak házhelyet, ahol új utcákat nyitottak. Akkor épült Kalocsa Kigyóson túli része. Újabban kiépültek az Öregszőlők.

Újabban bővült a város az érsekség cselédlakásaival, a házak számától elnevezett „Negyvennyolc”-cal, a vásártéri és a Vajason túli városrészszel az érseki uradalomtól átengedett területen és a Bürgerkerten. A városi építkezés a nyolcvanas évek végén kezdett élénkebben megindulni. Még 1870—80 között a Nagy-utcán több régi telepes házat lehetett látni, azóta ezek eltűntek és a Nagy-utca, ma Szent-István-utca, palotaszerű épületeivel, aszfalt járdájával és kövezett kocsútjával nagyvárosi képet mutat. Kiépültek a Szent-István-utca mögötti utcák is csinos polgári házakkal, hatalmas méretű gőz-

malmok épültek, a vasút-felé vezető Kossuth-utca pedig egyre szebb külsejű utcává fejlődik, melynek diszei a Tanítókháza, polgári iskola és a remek szép kórház. Ezen út vezet a Rokkant-telepre, ahol a világháború rokkant hősei ott-honra találtak. Egészséges ivóvízről is gondoskodott a város három ártézi kúttal, melyhez a negyedik a népjóléti miniszter úr gondoskodásából járult és Kalocsának meleg vizével a rég óhajtott fürdőt van hivatva szolgáltatni, egy ötödik fúrását pedig a város Vajason túli részében megkezdték. A város utcái ujabban történelmi multjára emlékeztető elnevezést kaptak.

X. FEJEZET.

Kalocsának mezővárossá való fejlődése és önálló gazdálkodása a telepítés után.

A már leírt török hódoltság előtti állapotok következtében az érsekek ezen idő alatt nem lakhattak Kalocsán, hanem a kalocsai érseki címet viselték s emellett rendesen valamely más egyházmegyét kormányoztak, mely nem volt török kézen. Így természetesen a földesúri viszony az egyébként is néptelen és török kézen levő Kalocsa várossal szünetelt.

Amint azonban Lotharingiai Károly Kalocsát felszabadította és a város újra éledni kezdett, Kollonits Lipót érsek (1691—1695.) felélesztette a város régi szervezetét, amellyel az a török idő előtt bírt. A földesúri viszony szervezését azonban nem hajthatta végre, mert azt sem tudták még akkor, mily birtokok tartoztak az érseki uradalomhoz. Csáky Imre grófnak jutott a szerep, hogy a város viszonyait rendezze.

A város népe ekkor csak jobbágyokból és iparosokból állott, kik a város polgári elemeit képezték. A prediális nemesi osztály megszűnt létezni. Gróf Csáky Imre érsek most már szerződésileg vissza állította a város régi szabadalmait és rendezte a város és földesúr közti viszonyt. Ezen szerződés szerint a város telepesei szabad költözködési joggal bíró jobbágyok voltak. A városnak megadta a közigazgatási, önkormányzati jogát; szabadon választott előljárókkal, bíróval az élükön. A nagyobb bírói eljárásokat azonban mint földesúr, az általa újra beállított úriszékkal intéztette. A város és a földesúr közötti viszonyt is szerződés rendezte. Ezen szerződés szerint: 1) A város szabadalmainál fogva a közbiztonság emelésére azt minél előbb sáncokkal körülkeríti, mivel a város régi fala már nem volt meg. 2) A kereskedés emelésére kalmárokat és mesterembereket szerez a városba. 3) A közútakat és hidakat rendbe hozza és fenntartja. 4) A robotmentesség megváltására évenként 350 forintot fizet. 5) A szabad jobbágy után járó tizedet és dézsmát a város szedi és rendesen beszolgáltatja. 6) Nagyobb ünnepekre az érseki konyhára néhány szárnyast, gyümölcsöt, vadat szolgáltat. 7) A város az uraság részére négy hajdút tart. 8) Halászat, vadászat, fajzás és nádas az uraságé, de engedéllyel űzhető. 9) A város éjjeli őrseget szervez és az idegenforgalmat szigorúan ellenőrzi. 10) A lakosság növelése céljából a város törekedni fog új telepeseket szerezni. 11) A város a bíráját szabadon választja az uradalmi tiszttartó jelen-

létében. 12) A város városkapitányt választ és kebeléből a város őrzésére fegyveres polgárőrséget szervez, amely veszedelem idején az érseki lakot is köteles védelmezni. A korcsmai, malom és húsvágó jog az uraságé marad, a város azonban kibérelheti. 13) Hogy a szülők gyermekeiket az iskolától el ne vonják, a város közös csordapásztort tart.

Az úrbéri tartozások voltak: 1) Füstpénz minden házhely után 1 forint. 2) Kilenced minden termés után, szőlő után bordézsmá. 3) Robot a gazdaság terjedelme szerint. Ezen szerződés lényegében 1836-ig állott fenn, mely évben a VII. t.-c. némi úrbéri szolgálmányokat megszüntetett. Végre az 1848. IX: t.-c. a jobbággyi intézményt és az úrbéri kapcsolatot a földesúrral végleg megszüntette, de e törvénycikk csak 1854-ben királyi parancs által lépett életbe, mikor is királyi pátens az úrbéri megváltást elrendelte, minél fogva a város viszonya az érsekhez mind földesúrhoz megváltozott.

Kalocsának ekkor mint mezővárosnak önkormányzati szervei voltak: A város képviselőtestülete, mely 60 tagból állott, ezért hatvanasoknak írták magukat az okmányokon, továbbá a városi tanács (esküdtek), a hites jegyző (notarius juratus) és ezek élén a bíró. Volt még adószedő, városgazda és számtiszt is.

Ez időből a következő bírák és jegyzők neveit sikerült felkutatni: 1785-ben jegyző volt Szabó József, bíró Tóth Pál. Bírák voltak még 1804-ben Bolvári János, 1810-ben Csegei Ignác, 1815-ben Szigeti János, 1830-ban Szanter Gás-

pár, 1831-ben Szabó János, 1832-ben Répási Antal, 1848-ban ismét Szanter Gáspár. Jegyző sok éveken át még 1848 után is Péck József volt.

A város a telepítés után már önálló gazdálkodásra tért át. Az érseki birtokokat maga a város vette bérletbe az érseki uradalomtól és a város népének albérletbe osztotta ki. Az 1713. évi szerződés szerint a város az érseki uradalomtól Csertő, Mégy, Drágszél, Hilye, Negyven, Kisüllés és Halom pusztákat (mind megannyi 1526 előtti virágzó helység) kapta bérbe. Később még Csornát, Üstelket, Szakmárt, Ereket, Tényt, Réztelket. Keserútelket, Szarvast, Banyaszigetet, Györtelepet, Kőégetőt és Bolyárt kapta hozzá és pedig most már állandó bérletbe. Ezen bérletekből fejlődtek a városhoz tartozó szállások és községek, melyekről még szólni fogunk. A bérletterületet a város osztotta ki parcellákban a lakosok között 12 hold kaszáló és 6—26 hold szántóföld nagyságban. E bérletekből azonban az évenként ismétlődő dunai árvizek miatt csak a magaslatokat (hátaikat) lehetett szántás alá venni. Minden gazda köteles volt elegendő igásjószágot és birkát tartani. Voltak azonban, akik csakis juhtenyésztéssel foglalkoztak és 200—300 darabot is legeltettek. Az 1769. évi összeírás szerint 687 gazdának volt összesen 1182 ökre, 918 tehene, 1488 üszője és bornyúja, 875 lova, 481 csikója, 2596 birkája, 1231 báránya, 978 fajsertése, 491 hizója, 629 méhcsaládja. A gazdák közül 11 juhász volt. Összesen 21,333 négyzetöl szőlőt is ültettek és pedig a homokmégyiek 4800, a szakmáriak 19800 négyzetölet, a kalo-

csaiak pedig a temető mögötti Öreghegyet ültették be szőlővel. A haszonbéri összeg 1713-ban 600 frt, 1769-ben 3000 frt volt, melyet a város szedett be. A szállások távolsága miatt a legtöbb bérlő a szálláson épített házat s így keletkeztek, illetve épültek fel ismét a vidék községei, melyek már 1526 előtt is megvoltak és legutóbbi időkig a város kötelékéhez tartoztak. Mivel ezen községeknek sokáig nem volt plebániájuk és templomuk, a gazdáknak a városban is volt házuk, ahol télen laktak és nyáron vásár- és ünnepnap az isteni tiszteletre vagy egyéb ügyeik intézésére bejárván, megszálltak.

XI. FEJEZET.

Kalocsa kulturális intézményei a török hódoltság után.

Kalocsa multjának vázolásánál már láttuk, mily síralmas állapotban maradt a város a török sereg kivonulása után. Romhalmaz volt, élet nélkül. Kalocsa érsekei voltak, kik romjaiból föltámasztották, új életre keltették, a népnek megélhetést adtak, intézetek létesítésével pedig a várost újra az egyházmegye és a szomszédos vármegyék szellemi, vallásos művelődése központjává emelték. A kor követelményeinek megfelelően gondoskodtak népünk lelki gondozásáról, a népoktatásról, népnevelésről és a tudományos művelődés terjedéséről. Kalocsa ezt a kulturhatását intézeteivel fejtette ki.

Érsekeink mindenekelőtt Kalocsán és az elpusztult egyházmegyében a török hódoltság után letelepedett népnek vallási szükségletei kielégítéséről gondoskodtak. Mivel az új telepítésekkel csakhamar plebániák is keletkeztek, ezek veze-

tését egyenlőre, világi papok hiányában, ferenc-rendi szerzetesekre bízta. Patachich Gábor érsek, hogy az egyházmegyének papokat neveljen, már 1733-ban gondoskodott papnevelő intézetről. Az uradalmi vendéglőt, mely a Jézus társasági Kolégium Szent-István-utcai frontján állott, a célnak megfelelően átalakíttatta és abba telepítette a szemináriumot és teológiai iskolát. A tridentinai rendeleteinek értelmében a szemináriumban a káptalani iskola vegyes internátusától eltérően csakis klerikusok nyertek nevelést és teológiai kiképzést. Az első szemináriumi épület azonban csakhamar szűknek bizonyult. Újközségek telepítése és benépesítése ugyanis rohamosan haladt előre; különösen Mária Terézia királynő alatt szaporodtak a községek és ezzel a plebániák is. Több lekipásztorra volt az egyházmegyének szüksége, több klerikust kellett nevelésre felvenni.

Hogy ezt lehetővé tegye, gróf Klobusitzky Ferenc érsek 1757. június 13-án a jelenleg is fennálló papnevelde építését megkezdte. Az építés már befejezéséhez közeledett, midőn 1760. április 5-én a jeles főpásztort elragadta a halál. Emlékét a szemináriumi bejárat fölé helyezett emléktábla hirdeti. Az építkezést utódja, gróf Batthyány József érsek 1764-ben fejezte be és miután a szükséges felszereléssel ellátta, 1764. augusztus 15-én adta át rendeltetésének. Az épület ekkor egy emeletes volt. Gróf Kollonits László érsek alatt a plebániák annyira elszaporodtak, hogy szinte már a világháború előtti számot is elérték. Ezért az új szemináriumot is fejleszt-

teni kellett. 1807-ben az épületre második emeletet húztak, később, 1823-ban Klobusiczky Péter érsek és végül Császka György érsek nagyobbitották azt. Utóbbi alatt a ház Szent-István-utcai részére kerültek a kápolna és a szemináriumi könyvtár. Ennek emlékét az új fronton álló Szt. György szobor hirdeti. A kalocsai papnevelében a teológiai főiskolán most már 194 év óta történik a papnevelés és teológiai oktatás. Kezdetben a nevelés a római német-magyar szeminárium nevelési szabályai szerint történt, melyekhez az érsek külön fegyelmi szabályokat és napirendet csatolt. Ezen nevelési szabályzatok 1852-ig voltak használatban. Ez évben Kunszt József érsek a győri papnevelde nevelési szabályait vezette be, mely még ma is érvényben van. A kalocsai papneveldeből és főiskolából 194 évi fenállása óta 1350 pap került ki a lelkipásztorkodásba, hogy a katolikus hiveket vallásos és hazafias életre neveljék és oktassák, bajaikban támogassák és a vallásosságban gyökerező kultúrát közöttük megalapítsák és fejlesszék s lelkük üdvösségéről gondoskodjanak.

Érsekeink gondoskodása azonban nemcsak vallásos szükségletek kielégítésére, hanem arra is kiterjedt, hogy a török által okozott pusztulás után az újraéledő várost és vidékét a szellemi művelődés magaslatára emeljék. Ez okból közoktatási intézetekkel látták el. Batthyány József érsek a régi papnevelde épületében, melyből 1764-ben a papnevelde új otthonába telepítette, a célnak megfelelő átalakítások után gimnáziumot létesített és azt piarista tanárok

vezetésére bizta, akik emellett a szemináriumban, a theológiai főiskolán is tanítottak. Az intézethez finővelde is volt csatolva 30 nemes származású ifjú nevelésére és oktatására. A tanítás ezen középiskolában a kegyesrendiek általános és mindenütt bevált tanítási rendszere szerint történt. Batthyány József érsek az intézet alapítólevelében részletesen kifejtette óhaját az oktatás terjedelmére vonatkozóan. Főszlyt fektetett a vallásos nevelésre és a vallástan oktatására, utána a latin nyelv és szónoklattan tanítását hangsúlyozta; követelte a számtan, arithmetika és geometria, földrajz és hazai történelem és végül a bölcselet alapos tanítását. Nyelvekből a francia, angol és német nyelv oktatását írta elő. Az érsek ezen rendelkezése egyébként megfelelt az akkori általános tanítási rendszernek, csak-hogy a piaristák a kor követelményeinek megfelelően a táncot és katonai hadgyakorlatokat is tanították. A nyilvános fellépésre pedig nyilvános vitatkozásokkal és színi előadásokkal nevelték a rájuk bizott fiúkat. Ez a Jézus társasági Ratio Studiorum alapjára fektetett piarista tanítási rendszer 1766—1779-ig volt használatban és három szakaszos volt. Első foka volt az elemi tanítás (minimisták), melyben az írás, olvasás és számvetés mellett a latin nyelvtan elemeit tanulták. A közép tanfolyamon (nagyobb és kisebb parvisták) fokozatosan a latin nyelvtant, mondattant, költészettant és szónoklattan tanulták. A harmadik fokon a bölcsészetet tanulták és pedig a logikát (gondolkozást), és a hét szabad művészetet (artes libera-

les). 1779—1806-ig már a Mária Terézia királynő által kiadott első Ratio educationis szolgált a tanítás alapjául. Az iskola akkor már teljesen a mostani gimnáziumi jelleggel bírt és két főszakra oszlott, a latin iskolára (schola latina) és felső szakaszra (schola humanior). A tanítás tárgyai némi változással a régiek voltak, csak hogy az elemi tanítás (minimisták) külön iskolában történt. 1806—1849-ig a második Ratio educationis szerint a gimnázium 6 osztályúvá bővült ugyanazon tanrendszer szerint. 1850-től a Thun-rendszer a nyolc osztályú gimnáziumot létesítette, melyben 4 al- és 4 felső osztályban történik a tanítás a tudomány fejlődése szerint egyre szaporodó tantárgyakkal. Kalocsán a 8 osztályos gimnázium általános elterjedése után is, tanárok hiányában 1860-ig csak a négy osztályú algimnázium állott fenn.

A piaristák, mint a kalocsai gimnázium tanárai a török hódoltság után Pestmegye alsó részének és Bácskának az intelligenciát szolgáltatták. A romjaikból újra épülő községeknek, a vármegyének tanult emberekre volt szükségük és ezek alapvető oktatásukat és neveltetésüket a kalocsai gimnáziumban nyerték. Emellett az érseki főiskolán a theológiát is ők tanították és könyvnyomdájukkal az irodalom terjesztését is szolgálták. 1860-ig, 94 éven át kifejtett nevelési és oktatási munkájukkal hervadhatatlan érdemet szereztek Magyarország művelődésének előmozdításában.

XII. FEJEZET.

Kalocsa az 1848—49. évi forradalom alatt.

Kossuth Lajos indítványára az 1848. évi pozsonyi országgyűlés az általa megszerkesztett feliratban Ferdinánd császártól független minisztériumot kért. A király ezt szóval meg is adta, mire nyomban megalakult az első magyar kir. minisztérium. Ugyanezen országgyűlésen a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavával több fontos törvényt is hoztak, a többi között a jobbágyság felszabadításáról is.

Az erről szóló hirt Kalocsán is nagy örömmel fogadták. Az érsek akkor gróf Nádasdy Ferenc volt, aki éppen akkor Kalocsán tartózkodott, mivel röviddel előbb szemoperáción esett át és azért a pozsonyi országgyűlésen nem vehetett részt. A hír hallatára az érsek igazi hazafiúi lelkesedéssel oda nyilatkozott, hogy Magyarország századokon át nem haladt annyit, mint ezen országgyűlésen. A város az örömhirt azzal ün-

nepelte meg, hogy a nemzeti zászlót kitűzték, a város érdemes bírása Szanter Gáspár pedig Petőfi Sándor „Talpra magyar” című lelkesítő versét a városháza falára kiszögeztette és a polgárok részére népünnepélyt rendezett. Az öröm mármora azonban nem sokáig tartott. A délvidéki szerbek ugyanis vérszemet kaptak, Ujvidéken gyűlést tartottak és a magyarországi szerbek számára 16 pontban külön szabadalmakat kértek. A petitiót Kosztics Sándor élén egy küldöttség terjesztette a pozsonyi országgyűlés elé. Kossuth Lajos a petitiót szívesen fogadta. Mikor azonban a küldöttség még azt is követelte, hogy a szerbeket Magyarországon külön nemzetnek ismerjék, el ezt Kossuth kereken megtagadta. A szerbek erre kijelentették, hogy jogukat máshol fogják keresni, mire Kossuth a döntő szót kimondta: „Úgy hát döntsön köztünk a kard.” Ezzel megkezdődött a délvidéki szerb lázadás.

A pozsonyi országgyűlésen gondoskodni kellett a lázadás leveréséről, elhatározták tehát a nemzeti őrsereg szervezését és az erre vonatkozó rendeletet április havában szét is küldötték. A nemzeti őrsereget a rendelet értelmében Kalocsán is meg kellett szervezni. Az első zászlóalj 300 emberből állott. Puskával, kaszával fegyverezték fel. Kapitányuk Szanter József, kiképzőjük Jakab Péter, dobos pedig Schneider József lett. Legtöbbször közöttük Jakab Péter vitte a forradalom alatt; egészen a honvédőrnagyi rangig küzdötte fel magát. A már kiképzett és időközben megszaporodott kalocsai nemzetőrség csak-

hamar szerephez jutott. A honvédelmi bizottság a szerbek ellen a délvidékre rendelte s Kiskőrösön várták be a többi csapat csatlakozását. Az ott összegyűlt nemzetőrségnek Szenttamás alá kellett vonulnia, hova nemsokára rá a második kalocsai őrcsapat is megérkezett Szegszárdi kapitány vezetése alatt. A kalocsai csapat a szenttamási csatában derékul kivette részét, de vitézségét különösen Székesfehérvár alatt mutatta ki a szerbek ellen. 1848 őszén ugyanis Jellasits bán seregéből Róth és Philipovics vezérlete alatt 10,000 szerb egészen Székesfehérvárig nyomult. A magyar sereg azonban, melyben a kalocsai nemzetőrség is küzdött Görgey és Perczel vezérek alatt, Pákozdnál megverte és Ózórán fegyverletételre kényszerítette őket.

E győzelem öröme nem sokáig tartott. Jött a schweháti csata, melyben a magyarok vereséget szenvedtek és így az osztrák sereg is csakhamar a magyarok ellen fordult. E fordulatot az 1848 október 3-án megjelent királyi manifesztum okozta, mely a pozsonyi országgyűlést feloszlatta, sőt a császár még tovább ment; a szerbekkel közben kibékült és Jellasitsot nevezte ki teljhatalmú királyi biztossá. Ezzel kitört a nemzeti ellenállás, a forradalom. Kalocsát is, mint a legtöbb magyar várost, a forradalom alatt hol a magyar, hol az osztrák csapatok szállták meg. Így 1849. január 7-én Don Miquel vezetése alatt néhány század osztrák katona került a városba. Gróf Nádasdy érseket keresték, hogy megsarcolják. Az érseki lakot ostrom

alá vették, belőttek a kapu aljába s a nagyterembe. Az érsek a támadás elől az érseki kert mögött várakozó kocsin Géderlakra, onnan Patajra menekült, ahol mindaddig rejtőzött, míg végre az osztrák csapat kevés pénzzel kielégítve távozott.

1849 június 5-én Windischgrätz herceg bevonult Budára. A kormány Debrecenbe menekült. Az előző harcokban megsebesült honvédek és osztrák katonák egy részét ekkor Kalocsára hozták, — a szemináriumot, elemi iskolát és gimnáziumot kórházzá alakították át és ezekben ápolták őket. Az ápolók élén állott Kossuth nővére Ruttkayné, a gondnok Raffay János akkori piarista házfőnök volt. 1849. március 15-én a kalocsai nemzetőrség ismét mozgósítva lett. A magyar kormány a Dunapart védelmére több ezer embert rendelt ki a Dunához, hogy a hajókon érkező osztrák csapatoknak ellenálljon. Kirendelték a kalocsai őrséget is. Bende József volt akkor a szeminárium tanulmányi felügyelője, ki a theológusokat is felfegyverezte, szűrőkbe öltöztette és velük szintén kivonult a Dunához. Megtudván azonban, hogy Pakson osztrák katonák vannak, ladikokon a theológusokkal és egy csapat nemzetőrrel átkelt Paksra, hogy onnét az osztrák katonákat kiűzze. Ezeket azonban már nem találta Pakson, azért a községházán összesereglett néphez hazafias beszédet tartott és visszajött. Paksi útja azonban nem maradt titokban. Az osztrákok erről tudomást szerezvén, egy császári csapatot küldtek Bajáról, mely Foktón kikötött és azonnal bevonult Kalocsára. A csa-

pat a szemináriumot szállotta meg és azonnal kereste Bende Józsefet theológusaival, hogy őket az osztrák hadseregbe besorozzák. Ezek azonban elmenekültek. Bende József később, mivel Sörös Imre lázító beszédjét, miről alább lesz szó, a szószékről megcáfolta, Windischgrätz hercegtől bocsánatot kapott ugyan, de a szemináriumban tovább nem maradhatott, hanem a vidékre helyezték káplánnak.

Az oly szépen nekilendülő magyar felkelés sorsa azonban meg volt pecsételve. Az osztrák hívására beözönlő orosz sereg mindinkább előre nyomult. Ez azután végső elkeseredést váltott ki a magyarok között. E nagy elkeseredés Sörös Imre érseki könyvtárnokból is kitört. Kalocsán akkor megyei komissio székelt, melynek állítólag ő is tagja volt. Sörös Imre a Kalocsai Olvasóegylet, később a „Szabadság Társasága“ egyletnek is elnöke volt. Ezek előtt és állítólag a székesegyházban a népnek is lázító beszédeket mondott, melynek minden mondata izgatás volt a felsőbbség, sőt még saját főpásztora ellen is. Lázító beszédének másolata ma is meg van az érseki levéltárban, amely nagy bajt hozott fejére. Az ítélet elől azonban 1856. szeptember 15-ig bujdosott, míg végre a sok nélkülözéstől megtörve visszatért a kalocsai szemináriumba. Itt már várta Mészáros kerületi biztos és megláncolva hajón szállította Pestre, ahol a haditörvényszék 10 évi várfogságra ítélte, melyből 7 év után szabadon bocsátották.

A forradalom azonban legtöbb szenvedést Kalocsa érsekére hozott. Már az is gyanússá

tette az osztrák kormány előtt, hogy a közélet-től teljesen visszavonultan élt Kalocsán. Pedig ennek oka az volt, hogy szemén hályog támadt, melyet megoperáltak és ennek gyógyulását kellett itthon bevárnia. Emellett rágalom rágalomra érte. Barna István és Fekete István Kalocsa városának az óbectsei táborba küldött követei azt a hírt terjesztették a városban, melyet Kis József kocsis is megerősített, hogy Szabadka város piacán egy szekeret tartóztattak le, mely állítólag az érsek által a lázadó szenttamási szerbek számára küldött pénzt és puskaport tartalmazott. Az érsek azonnal átírt Szabadka város tanácsához, hogy vizsgálják meg az ügyet, ami megtörténvén, a város tanácsa 1849. június 27-én tartott üléséből kifolyólag az érseket értesítette, hogy az egész dolog közönséges koholmány. Az elsőt csakhamar újabb vád követte, mely szerint Dunapatajon ládákat foglaltak le, melyekben Nádasdy nagy összegű pénzt akart volna küldeni az osztrák hadsereg számára. Erre már a szegedi magyar főparancsnoksághoz, Hadik Gusztávhoz fordult levelével az érsek, felvilágosítást kérvén az ügyről. Hadik 1849. január hó 28-ról értesítette az érseket, hogy az egész dolog alap nélküli rágalom. Mindkét rágalom főbenjáró ügyről szólt és az érsek saját véleménye szerint a karlócai patriárkától származhatott, mivel a szerbek szertelen kívánságai miatt összekülönböztek.

Nádasdy érsek a két rágalom feltjától tisztázta ugyan magát, de sorsát még sem kerülte el. 1849-ben a tél vége felé Foktón gőzhajó kö-

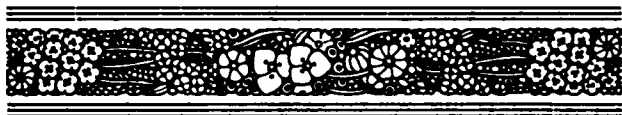
Tanítókháza.

Érseki Tanítóképző.

tött ki pár század osztrák katonával, kiket Petricsevich-Horváth vezérük Kalocsára útnak indított. Az osztrák csapatvezérek megkívánták, hogy mindenütt meghódolással fogadják őket. Kalocsa előljárósága meg is indult fehér zászlóval és azt a Lonovics kereszt helyén meghajtotta az osztrák csapat előtt hódolata jeléül. Valami azonban nem tetszhetett Petricsevich-Horváthnak, mert bevonulása után a városra 20,000 forint sarcot vetett ki. A városnak ennyi pénze hamarjában nem volt, az összeget gróf Nádasdy érsek fizette ki. Ez végleg gyanússá tette őt és azért magukkal vitték Bécsbe, ahol internálták. Ott a bizottság előtt, mely ügyét megvizsgálta, végre okmányokkal tisztázta magát az ellene szórt rágalmaktól, mire ismét visszatérhetett Kalocsára. Visszatérésével lezárul Kalocsán a forradalom utolsó felvonása, melyre hosszú évek idegen uralma következik, miglen az 1867. évi kiegyezés a régi magyar életet és szabadságot vissza nem hozta.

XIII. FEJEZET.

Urbéri megváltás és a szállások el- válása ; Kalocsa nagyközséggé alakul.

Az úrbéri elkülönítés az úrbériséget megszüntető törvény, illetve az 1854. évi királyi patens alapján Kalocsán hosszas tárgyalás után végre 1864-ben fejeződött be az érseki uradalommal kötött szerződéssel. Ez egyezség szerint a város a teleki állomány törvényszabta meny-nyiségén felül a neki átengedett szántó, kaszáló és legelőterületért 114,500 forint váltságösszeget fizetett 10 évi részletekben. A szőlők után járó kilencedet a szőlőbirtokosok külön 15,800 forint-
ton váltották meg. A vizalatti területek, míg víz alatt vannak, a halászati joggal az uradalom tulajdonában maradnak, kiszáritásuk, lecsapolá-
suk után pedig a volt jobbágyság tulajdonává válnak. Az uradalom a közlegelőből 4500 hol-
dat tartott meg, a többi fűterület a városi kiserdővel együtt a város tulajdonába ment át.

Az úrbéri megváltás után a város gazdái a szállásokon tulajdon földhöz jutottak s így mindinkább a szállásokon vettek állandó lakást, minek következtében azok népessége rohamosan szaporodott. A város belterületén 1884-ben csak 8598 lakos volt. A megváltás után is, még mint szállások, a városhoz tartoztak Szakmár központtal: Alsóerek, Andrásszállás, Berke, Bolváriszállás, Csorna, Felsőerek, Gombolyag, Karcag, Keserűtelek, Kistény, Kisüllés, Ludasszállás, Öregtény, Papszállás, Pécsiszállás, Résztelek, Szalonta és Malomér, akkor összesen 2874 lélekkel. Továbbá Homokmégy központtal Drágszél, Halom, Hilye, Kisdrágszél, Alsómégy, Öregcsertő, Kiscsertő és Mácsa akkor 4166 lélekkel. A szállások 26,681, a város 9200 katasztrális hold földnek jutott birtokába. A község törzsvagyona ebből 862 kat. hold szántóföldet és 97 hold rétet és kaszálót tesz ki 19 házzal.

A szállásoknak a központtól való távoli fekvése és aránytalanul nagyobb területe nemcsak a város közigazgatását nehezítette meg, hanem az érdekek összeütközése miatt sok sürélődésre is adott alkalmat. Azért 1884-ben megérlelődött a szállások elválásának és önálló községekké való alakulásának terve. Gajári Ödön a város akkori főjegyzője, Szigeti Gergely és Jagicza István községi bírók az ügy élére állottak, mire a szállások elválása meg is történt. Szakmár és Homokmégy önálló községekké alakultak és hozzácsatlakoztak azon szállások is, melyeknek már azelőtt ezek képezték a központját. Azonban Nagyven, Vörösszállás, Papszállás,

Berke, Nána, Telek, Gyarmatsziget, Újdrágszél és Csorna a városhoz közel lévén, annak kötelekében megmaradtak. A szállások elválása elég simán fejeződött be. Hosszabb per fejlődött azonban a városi közvagyon megosztása miatt, mely csak 1904-ben fejeződött be. A kir. Kuria ítéletével a szállások törzsvagyon részesedési igényüktől elestek az önálló községgé alakulásról szóló 1886. évi XXII. t.-c. 152. §-ában foglalt feltételek alapján, melyek az anyaközség teherviselési képességét gyengíteni tiltják.

A város régi területén 1869-ben a tagosítást is keresztülvitték. Ez alkalommal a birtokszabályozás, legelőelkülönítés és részben a széjel fekvő birtoktestek összesítése is megtörtént. Egészen azonban mégis csak két szállás lakossága, a többi szállások birtokosai csupán részben tagosítottak és leginkább csak szabályoztak. Legelőilletéküket azonban még azok is, akik tagosítottak, közösben hagyták. A szabályozás mivelési ágak szerint elkülönítve történt, vagyis ki-kí lehetőleg annyi szántóföldet, kaszálót és rétet kapott, amennyit azelőtt birt.

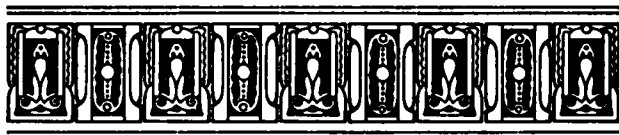
Az 1886. évi XXII. t.-c. értelmében Kalocsa, mint olyan község, mely a reáruházott teendőket saját erejéből képes viselni, nagyközséggé alakult. Mint nagyközség Kalocsa önkormányzata a főszolgabíróság, mint közvetlen fennhatóság alatt, a következő szervezettel birt: községi képviselőtestület 60 taggal és 6 esküdt (tanács-tagok). Mint végrehajtó közegek működtek: elsőbíró, másodbíró, főjegyző, adóügyi jegyző, árvaügyi jegyző, pénztárnok, közgyám, községi orvos,

állatorvos, ellenőr, első és második számtiszt, irodatiszt, iktató, kiadó, végrehajtó és anyakönyvvezető. Működésüket a községi szabályrendelet irányította.

Bírók voltak: 1867—68-ig ifj. Stulits Antal, 1869-ben Vén János, 1870-ben Brandtner Lipót, 1871-ben Nyitray Ignác, 1872—1878-ig Markó Ignác, 1879—1881-ig Török Pál, 1882—1886-ig Szigeti Gergely, 1887—1890-ig Jagicza István, 1891—1893-ig Tóth Károly, 1893—1899-ig Stulits Antal, 1899—1900-ig Lovasy Ákos, 1901—1921-ig Kalocsa utolsó bírójá Farkas Gergely.

Főjegyzők voltak: 1867—1873-ig Schmidt János, 1874—1884-ig Gajári Ödön, 1884—1902-ig Brandtner György, 1903—1921-ig Csernyus József. 1920-ban a m. kir. belügyminiszter az 1886. évi XXII. t.-c. 150. és 151. szakasza alapján 43,641/V. sz. leirattal Kalocsa nagyközségnek rendezett tanácsú várossá való átalakítását engedélyezte.

XIV. FEJEZET.

A kalocsai gimnázium fejlődése a Jézus Társasági atyák vezetése alatt.

A háborús és forradalmi idöket a békés munka és a nagy kulturális fejlődés fellendülése követte. Ennek a nagystilű fellendülésnek megindítója és megalapozója Kunszt József érsek (1851—1866) volt, aki Kalocsának kulturális hivatását és jelentőségét felismerte és legtöbb kultúrintézményét megalapította, vagy naggyá fejlesztette.

A kalocsai érsekeknek a török idök után főtörekvésük oda irányult, hogy egyházmegyéjüket képzett és jó lelkipásztorokkal lássák el. Kunszt érsek most egy lépéssel tovább megy, és minél több nemcsak képzett, hanem vallásos és művelt világiakat akar nevelni, akik a közéletet is a vallásosság útjain vezessék. Ezért minden igyekezete oda irányult, hogy a már

meglevő négy osztályú gimnáziumot nyolc osztályúvá fejlessze.

E célból anyagi áldozattal az épület Szt. István-utcai részét nagyobbíttatja és mellé szép góth stílusú templomot építtet. A tanárok és az intézet fenntartására pedig 200,000 frtos alapítványt létesít. A kegyesrendiek azonban a tanítást a 8 osztályos főgimnáziumban tanerők hiányában nem vállalhatták s annak vezetéséről lemondtak. Kunszt érsek akkor a Jézus-társasági atyákat nyeri meg az intézet vezetésére, kiknek a gimnáziumot a rendházzal együtt 1860. szeptember 30-án átadta.

A Jézus-társasági atyák a gimnáziumot 1865-ig fokozatosan 8 osztályúvá fejlesztették. Kunszt érsek azonban még többet is tett a világiak vallásos nevelése érdekében. A gimnázium mellé nevelőintézetet is létesített bennlakó növendékeknek s azt Szt. István pártfogása alá helyezte. Róla nevezték el a konviktust Stefáneumnak.

A nagy alkotás azonban csak Kunszt érseknek 1866. január 5-én bekövetkezett halála után fejeződött be. Az érsek ugyanis látván, hogy az egyre szaporodó tanulók számára a meglevő épületben nem lesz elég hely, még 1859-ben készült végrendeletében egészen új gimnázium építésére nagyobb összeget hagyományozott. Ezen hagyatékából épült a mostani két emeletes szép gimnáziumi épület. Haynald Lajos érsek pedig 1886-ban a régi elemi iskola felhasználásával új konviktust építtetett hozzá. Ugyancsak Haynald érsek még 1877-ben a gim-

náziumi épület fölött csillagdat létesített és azt a szükséges műszerekkel gazdagon felszerelte. Ezen elsőrendű kultúrintézetet P. Braun és P. Fényi csillagászok napmegfigyelésükkel világ-hírűvé tették.

A Jézus-társasági atyák a kor színvonalán álló tudományos kiképeztetésen kívül különös súlyt fektettek a valláserkölcsi nevelésre is s e célból ifjúsági Mária-kongregációkat szerveztek, melyekben Szűz Mária különös tiszteletére és a gyakorlati katolikus életre szoktatták a növendékeket. A gimnáziumi oktatás az idők folyamán az országosan előírt tanrendszerhez mindenben alkalmazkodott, mégis az atyák koncertációkkal, ünnepélyekkel, akadémiákkal és színelőadások tartásával fokozták a tanulóifjúság szorgalmát.

A tanév végén az egyes tárgyakban legjobb előmenetelt tanúsított növendékek éremmel (prémiummal) lettek kitüntetve, mely prémiumosztás nem kis fokban sarkalta őket munkára.

Az intézet a tanításokhoz szükséges természettani és természetrajzi szertárakkal oly gazdagon van ellátva, hogy párját ritkítja. A gazdag tanári könyvtáron kívül 8000 kötetre menő ifjúsági könyvtár áll a tanulók rendelkezésére, külön olvasóteremmel.

Hogy milyen szellemi kultúrhatást fejtett ki Kalocsa városa a gimnázium révén, megítélhetjük az intézet növendékei statisztikájából. A piaristák vezetése alatt 1776—1861-ig a gimnáziumnak 11,384 növendéke volt. A Jézus-társasági atyák vezetése alatt pedig 1861—1910-ig 23,097; 1911-től átlag 500 a tanulók száma, így

1927-ig összesen 31,097 tanuló járt a Jézus-Társasági gimnáziumba. A kalocsai gimnáziumnak tehát fennállása óta összesen 42,484 tanulója volt, ezek közül 1865—1910-ig 1437-en érettségít tettek.

Ha a rendelkezésre álló statisztikákban az érettségizett tanulók származási helyét figyeljük, azt látjuk, hogy azok túlnyomó részben bácskaiak voltak. Helybeliek mindössze 161-en voltak, de a szomszédos dunántúli vidékekről is szép számmal végeztek itt. A Stefáneum növendékei azonban az ország minden részéből toborozódtak össze.

Az érettségizettek egy része az egyházmegye papja lett, de a világi pályának minden ágán találunk volt kalocsai növendékeket, akik tudásukkal, tollukkal, de főleg kötelességtudó munkájukkal az Egyháznak és a hazának értékes szolgálatokat tettek és a kalocsai gimnáziumnak diszére váltak.

A Jézus-társasági atyák betelepítésével Kunszt érsek egy régi tervét is megvalósította: a kisszeminárium létesítését. Már a tridenti zsinat XXII. sessiója 13. fejezetében előírja, hogy minden egyházmegyében a nagyszeminárium mellett *kisszeminárium*, illetve *gyermekszeminárium* is legyen, melyben a gimnázium felsőbb osztályú növendékei nyerjenek nevelést, kik a papi pályára éreznek magukban hajlandóságot. A kedvezőtlen viszonyok miatt Kalocsán is mint sok más egyházmegyében eddig még nem sikerült annak létesítése. Az egyházmegye restaurálása, plebániák, templomok, iskolák építése

a meglevő intézetek fenntartása lekötötte érsekeinek anyagi erejét és így a kisszeminárium nevelést másként voltak kénytelenek pótolni. Amíg a régi tanítási rendszer fennállott, a két évi bölcseletet a Thun-rendszer beálltával pedig 7. és 8. osztályt máshol végezték és pedig: 1740-től 1850-ig az egri szemináriumban, 1850-től 1863-ig pedig Pécsen. Kialakulván Kalocsán 1865-ben a nyolc osztály, most már a 7. és 8. osztályra felvett növendékek mint filozofusok a nagyszemináriumban neveltettek és onnan látogatták a gimnáziumot. Kunszt érsek az 1863-ban tartott egyházmegyei zsinaton rámutatott arra, hogy IX. Pius pápa újabban sürgette a kisszemináriumok létesítését és késznek nyilatkozott erről gondoskodni. Igérete szerint 1859 szeptember 22-én kelt végrendelete 12-ik pontjában úgy rendelkezett, hogy a Jézus-Társasága és az apácák intézeteinek tett alapítványai után fennmaradó hagyatéka a létesítendő kisszeminárium építésére szolgáljon, mely intézet szintén a Jézus-társasági atyák felügyeletére bizassék. Amíg azután az intézet létrejön az összeg kamatoztassék. Ez összeg 1879-ben kamatos kamatokkal együtt 327,378 forintot tett ki. Ekkor Haynald érsek elrendelte a kisszeminárium építését, melyet Greif József kalocsai építész 60,900 forint összegért vállalt. Nehézséget csupán az épület helyének kiválasztása okozott. Alkalmas hely hiányában az érsek kénytelen volt az ősrégi, török időköt is átélte, plebániái templomot és plebániát lebontani, hogy az épületnek helyet teremtsen. Az építkezés 1880-ban

fejeződött be és az intézetbe a növendékek még ez év őszén beköltözhetnek. Az épületet 1901-ben több helyiséggel és fürdőszobákkal kibővítették, udvarán pedig ártézi kutat furtak, melynek sós vize azonban élvezhetetlen. Az erős falakra épített intézet világos, tágas helyiségei elégségesek 60 növendék befogadására. Kápolnája is elég tágas, úgy, hogy a fikepezde növendékei és az elemi iskolások is ott szoktak szent misét hallgatni. A növendékek üdülésére a kisszemináriumi kert szolgál, mely a nagyszeminárium kertjével határos. Ezen Szabó-földnek nevezett kertet, mely 3500 négyzetöl nagyságú, a nagyszeminárium 1865-ben vette. Haynald érsek 1881-ben azt a nagyszemináriumtól a rajta levő házzal együtt 1800 forintért megvette és a kisszemináriumnak ajándékozta. A kisszeminárium 1880—1907-ig egyházmegyei papok vezetése alatt állott. Városi Gyula érsek azonban megemlékezvén az alapító Kunszt érsek óhajáról azt az 1907 június 25-én kötött szerződéssel a kalocsai Jézus-társasági atyák vezetésére bizta. Az atyák az intézetet az 1907/08 tanévben vették át. Ugyanakkor, hogy a kollégium és a kisszeminárium között a közlekedés könnyebb legyen a két épület közötti öt öl széles utcát emeleti magasságban, zárt folyosószerű hiddal kötötték össze, melyet a népsóhajok hidjának nevezett el.

A gondos nevelés és papi jellemképzés, melyet a kisszeminárium növendékei az atyák vezetése alatt nyernek, alapját veti meg azon szellemi és erkölcsi kultúrhatás kifejtésének, mely a papi hivatás feladata.

XV. FEJEZET.

A tanítóképzés Kalocsán.

A tanítóképzés a török hódoltsági idő után csak lassan fejlődhetett, de azért Kalocsán is, mint egyebütt lépést tartott az ország népoktatásának fejlődésével. Az első évtizedekben legtöbb plebániai iskolában idegenből behozott tanítók tanítottak egyházmegyénk iskoláiban, akik egyben kántorok is voltak; érsekeink azonban gondoskodtak, hogy az egyházmegye iskoláit jól képzett tanítókkal lássák el. Itt ismét Kalocsa város jótevőjére, a nagy koncepciójú Kunszt József érsekre kell visszatekintenünk, mert a tanítóképzés intézményes rendezése is az ő nevéhez fűződik. A helytartótanács ugyanis 1842-ben a tanulmányi alap terhére a katolikusok számára 5 tanítóképzőintézetet szervezett. Utóbb azonban ezeket keveseknek találván, püspöki székhelyeken még ötnek megnyitását tervezte. Egyet a helytartótanács Kunszt érseknek ajánlott fel. Tanítóképzőintézetet ugyan már Klobusiczky

Péter érsek akart Kalocsán létesíteni, sőt annak elhelyezésére házat is vett, melyet e célra átalakíttatott. Azonban 1843-ban bekövetkezett halála és az 1848-ban kitört szabadságharc miatt az intézet megnyitását elodázták.

Kunszt József érsek örömmel vette a helytartótanács ajánlatát, a Klobusiczky Péter érsek által beszerzett házat 1854-ben 1488. sz. érseki intézkedésével e célra rendelte, egyben a hittanár és intézeti szolga fizetését, a ház fenntartását és fűtését is magára vállalta. Ezzel a tanítóképző intézet Mennyey József neveléstani tanárral, a hittanárral és négy óradijas tanárral 1856 október 4-én Tary Ferenc kanonokkal, mint igazgatóval az élén megnyílott. A tanárok fizetésüket a tanulmányi alapból kapták. A tanfolyam ekkor két éves volt.

Az 1868 évi t.-c. folytán az intézetnek átszervezése vált szükségessé. Ezt 1870-ben Haynald Lajos érsek valósította meg olyképen, hogy az új tantárgybeosztásnak megfelelően két rendes tanári állást szervezett, a tanfolyamot pedig háromévesre emelte fel. Haynald egyben a már meglevő négy 40 forintos ösztöndijhoz még két 80 forintos, négy 50 forintos és két 30 forintos ösztöndíjat létesített szegénysorsú jobb tanulók segélyezésére. Gyakorlóiskolául a városi fiúiskola szolgált. A három osztály elhelyezésére 1871-ben 7000 forint költségen a régi épületet kibővítette.

Kezdetben a növendékek száma alig 17—19 volt. Hogy ezek számát megnövelje, Haynald érsek a tanári kar ajánlatára 1872-ben

bőségesebb segélyezéseket bocsátott rendelkezésre. Az évi segélyösszeg kezdetben 4000 forint volt. Később 3600 forint összegben állandósult a Haynald alapból. Ily körülmények mellett növendékek száma egyre emelkedett és ez 1914-ig állandóan fokozódott.

Az 1883—1884-ik évben a magyar királyi közoktatásügyi miniszter az állami tanítóképzőintézetekben a négyévfolyamot vezette be. A kalocsai képző nem akart az államiak mögött elmaradni, s ezért Haynald érsek ugyanez évben a kalocsai tanítóképzőben a tanításnak négyéves tanfolyamra való átszervezését rendelte el. Ekkor azonban a régi épület helyiségei az osztályok elhelyezésére már nem voltak elég-ségesek, ezért az érsek 20,000 forint költséggel a régi helyén annak részbeni felhasználásával új emeletes intézeti házat építtetett, mely 1883-ban el is készült.

A négy éves tanfolyam bevezetésével a tanári kar kiegészítése is szükségessé vált. Az eddigi két tanár mellé egy harmadik lőn beállítva. Ezek mellett még 9 segédtanár nyert alkalmazást. A négyéves tanfolyam 1884-ben nyílt meg 64 növendékkel.

1885-ben Sztára József zenetanár sürgetésére Haynald Lajos érsek az intézetnél külön kántorképző tanfolyamot is létesített, mely mint ilyen, első volt az országban. A tanfolyamon az erre jelentkező harmad és negyedéves növendékek heti két órában a kántori teendők gyakorlati részéből kaptak oktatást és a tanfolyam elvégzése után kántori képesi-

tést nyertek. Az intézet igazgatói sokáig a kalocsai plebánosok voltak. A kalocsai képezde tanári karának egyik kimagasló alakja, Mócsy Antal is, aki 1870 óta működött az intézetben mint a pedagógia tanára, viselte e hivatalt haláláig. Azóta ismét egyházi igazgatók vezetése alatt áll.

Az oktatás alaposabbá tétele céljából Mayer Béla káptalani helynök 1891-ben a negyedik rendes tanári állást is megszervezte és ez időtől 4 rendes és 5 segédtanár tanított az intézetnél.

A tanítóképző szép fellendülése szükségessé tette a növendékeknek intenzívebb nevelését is. Régebbi időben Mócsy igazgató vezetése alatt néhány növendék részére volt is egy kisebb konviktus féle, de ez csakhamar szűknek bizonyult, s a fejlődő igényeknek sem igen felelt meg. Egy nagyobb és a nevelés szempontjainak megfelelőbb internátusra lett volna szükség. Így jött létre a Kalocsai Tanítókháza a milleniumi év emlékére. A Kalocsai Tanítókháza Berauer József képezdei tanár buzgókodása folytán létesült. A felvetett tervet az egyházmegyei tanítóság nagy lelkesedéssel karolta fel. Azonban, hogy az aránylag rövid idő alatt az intézet mégis létrejött, Császka György fejedelmi bőkezűségének köszönhető, aki az építkezésre adott 12000 forint adományán kívül 2 holdnyi telket is engedett át, melyhez egy harmadikat is vettek az épület helyéül. Az építési költségekhez nagyobb összegekkel hozzájárultak még különösen özv. Bovánkovics Kúhl Fanni

úrnő, a kalocsai főkáptalanból Mayer Béla, Kopf János és Várossy Gyula kanonokok. Gyűjtés útján is tekintélyes összeggel szaporodott az építési összeg. A költségekre a gyűjtést a Tanítókháza kormányzó-bizottsága nagy kitartással intézte és összesen 25,734 forintot hozott össze. Ehhez Császka György érsek újabb 25,000 forintos alapítvánnyal járult a növendékek segélyezésére. A ház mégsem e pénzből, hanem az egyházmegyei alapokból felvett 30,000 forint kölcsönből épült fel, a gyűjtött összegből pedig alapítványt tettek, hogy kamataiból részben a kölcsönt törlesszék, részben pedig az egyházmegyei tanítók gyermekeit segélyezzék. Az épület 1897-ben készült el és ünnepélyesen át is lőn adva rendeltetésének. Az intézet alig tíz év alatt annyira benépesült, hogy már is szűknek bizonyult s így az intézet kormányzó-bizottsága 1907-ben annak bővítését találta szükségesnek. Az erre fordított 32,470 korona építési költségéből a tanítók jótevő barátja, Mayer Béla kalocsai kanonok, illetve akkor már kinevezett szatmári püspök 25,135 koronát, Császka György érsek pedig 7336 koronát fizetett ki. A szépen kiépült emeles intézetben most mintegy 70 növendék volt elhelyezhető. A Tanítókházában első sorban az egyházmegyei tanítók gyermekei nyertek elhelyezést, akik az intézetben ingyen lakást és a Császka-féle alapból tanulási segélyt kaptak, úgy hogy szüleiknek csak kisebb összeggel kellett eltartásukhoz hozzájárulni. A fennmaradó helyekre másokat is felvett a kormányzó-bizottság, de teljes fizetés mellett. A fiúk az intézet-

Jézus-társasági kollégium.

Gimnázium és Haynald-obszervatorium.
(Csillagvizsgáló)

ben Berauer József igazgató felügyelete alatt gondos nevelésben részesültek. A világháború következménye miatt azonban mind a tanítóképző, mind pedig a Tanítókháza elnéptelenedett. Eddig ugyanis az egyházmegyétől elszakított Bácska szolgáltatta a legtöbb növendéket. Ezek elmaradván, a Tanítókháza több éven át üresen állott. 1922-ben Őszentsége a pápa a nuncius útján 50,000 korona segélyt küldött a Tanítókháza felélesztésére, de mindhiába, a Tanítókháza mindaddig életre kelni nem tudott, míg a tanítóképző intézet is újra be nem népesült.

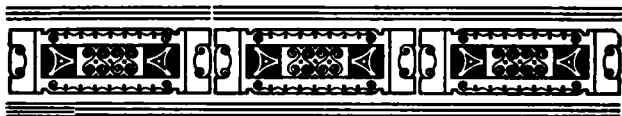
A tanítóképző ugyanis már a háborús években is gyengén látogatott volt. Mivel pedig Bácska szolgáltatta az intézetnek a legtöbb növendéket, annak elszakítása után a növendékek száma annyira lefogyott, hogy már annak törvényes beszüntetésére gondoltak. Kitűnő és fáradhatatlan igazgatójának, Dr. Kiss-Erős Ferencnek buzgó utánjárása azonban az intézetet a feloszlástól megmentette. A vallás és közoktatási miniszter úr ugyanis, ösmervén a kalocsai intézet életrevalóságát, azt az igazgató sürgető kérelmére pártolólág felkarolta és 70—80 államilag segélyezett növendéket küldött az intézetbe, azzal a meghagyással, hogy internátusban helyeztessenek el. Így egy csapásra nemcsak a tanítóképző népesedett be, hanem az évek óta üresen álló Tanítókháza is életre kelt, melynek vezetésével Dr. Erdey Ferenc t. pápai káplán, szentszéki jegyző bizatott meg. Azóta a Tanítókháza új internátussal bővült a polgári iskola növendékeinek részére s ma már több mint 130 nő-

vendék nevelésének otthona.

Dr. Kiss-Erős Ferenc több évi eredményes igazgatói működés után, mint az egyházmegye főtanfelügyelője és c. kir. főigazgató, kanonok, ez évben megvált a tanítóképző intézettől és helyébe az érseki hatóság Oszwald József egyházmegyei tanfelügyelőt nevezte ki igazgatónak. A tanítás, a rendtartás és vizsgálat az állam ellenőrzése mellett a püspöki kar által a kat. tanítóképezdek számára alkotott és a vk. miniszter által jóváhagyott szabályzat szerint történik. Az 1920. évi 8637. sz. miniszteri intézkedés meghagyta, hogy a kalocsai tanítóképző hatévi tanfolyamra terjesszessék ki és a tanítás az általa közölt óraterv és tanterv szerint történjék. A rendelet szerint a kalocsai tanítóképzőben a hatéves tanfolyam fokozatos bevezetése ugyan elhatározott, de mivel a hatéves tanfolyam sehol sem valósult meg, s mert 1923-ban 5 évesre szerveztetett át, mint az ország többi képzői is, a kalocsai is, csak öt éves tanfolyammal bir.

A kalocsai érseki tanítóképezde nagy kultúrmisszióját megítélhetjük abból, hogy az intézetben, fennállása óta 1857—1927-ig, 1317 növendék nyert tanítói oklevelet, 132 növendék pedig kántori képesítést.

XVI. FEJEZET.

Kalocsa a nőnevelés gócpontja.

1851-1866

Kunszt József érsek nagyszerű kultúrprogramjában a gimnázium fejlesztésénél és a Jézus-társasági atyák betelepítésénél még nem állt meg. Figyelme kiterjedt a nőnevelés égető kérdéseire is. Megértette e nagy érsek, hogy ha igazán mély vallásos életet akar egyházmegyéjében teremteni, akkor első sorban jól nevelt, vallásos és szellemileg is művelt anyákat kell adnia, akik a családi élet szentélyében zajtalan, de annál mélyebbre ható nevelést fognak majd adni gyermekeiknek, a hazának pedig egy jobb és boldogabb új nemzedéket. Ezért Fourrier szent Péter leányait, a Miasszonyunkról elnevezett szegény Iskolanővéreket telepítette le Kalocsán s ezzel a várost az intenzív és a kor magas színvonalán álló női nevelés gócpontjává tette. Kunszt érsek 1857-ben, marienbadi tartózkodása alatt, ismerkedett meg a Csehszágban akkor erős fejlődésnek indult társulat működésével és ott értelődött meg benne az elhatározás, hogy a

Kalocsán tervbe vett női nevelőintézetet ezen társulat vezetésére bizza. Azért még ez év október 25-én levélben megkérte Jirsik budweisi püspököt, hogy az iskolanővérek közül engedjen át neki néhányat. Hosszabb tárgyalás után a horazdiawitzi zárda főnöknője Franz Mária Terézia anya több nővérrel elvállalta a kalocsai zárda és intézet vezetését. Az érsek ezen íret vétele után Rösner Károly bécsi építész tervei szerint, felépíttette a zárdaépületet és az egyszerűségében is kedves és meleg román-stilű zárdatemplomot, melyben Kupelviesser szép oltárképét helyezte el.

A teljesen felszerelt zárda és temploma 1860 év nyarán készen állott. A nővérek ez év szeptember 7-én érkeztek Kalocsára és ünnepélyesen vonultak be új intézetükbe. Szeptember 9-én maga Kunszt érsek szentelte fel a zárdát és templomot. Ez alkalommal az érsek a zárda alapítólevelét is átadta a főnöknőnek, Franz Mária Teréziának, mellyel a zárdát és templomot a főnöknőnek örök birtokul átadta és a zárda ellátására százezer forintos alapítványt létesített. Ezzel az iskolanővérek Mária Terézia főnöknő bölcs vezetése alatt megkezdték Kalocsán üdvös működésüket, melyet kezdettől fogva Isten különös áldása kísért.

A záda első lakói voltak Franz M. Terézián a társulat főnöknőjén kívül: Stockinger M. Remigia, Michael M. Szalézia, Stürtzl M. Andrézia, Raab M. Brigitta, Fleischmann M. Gitta és Kindermann M. Ignácia ; kívülük még Császár M. Stefánia, Szűcs M. Jozefa, Sallay M. Emerica,

Dolberger M. Julia és László M. Apollónia magyar ujoncnők, akiket Kunszt érsek már előzőleg a horazdiawitzi zárdában kiképzés végett elhelyezett.

Az iskolai oktatást 1860 október 5-én kezdték meg a nővérek az elemi 1., 2., 3. leányosztályban 385 kultanulóval. A nevelőintézet is népes volt már ekkor. Franz M. Terézia főnökö látván, hogy Kalocsán és az egyházmegyében kedvező alkalom kínálkozik a társulat fejlődésére és terjedésére, csakhamar tárgyalásokba bocsátkozott a budweisi püspökkel a társulat önállósítása kérdésében. A tárgyalás eredménnyel is végződött és így a kalocsai zárda a Miasszonyunkról nevezett szegény Iskolanővérek szerzetes társulatának önálló, független anyaháza lett Franz M. Terézia általános főnöknő vezetése alatt, aki azt nagy bölcseséggel és anyai jósággal 50 évig kormányozta és Isten különös segítségével bámulatos sikerrel terebélyes fává fejlesztette, mely az egész egyházmegyére terjeszti ki viruló ágait.

A társulat ily nagyarányú fejlődése, terjeszkedése és a kalocsai intézetek fejlesztése körül nem kis szerepe volt Kubinszky Mihálynak, a zárda első lelkiigazgatójának, ki később mint a kalocsai főszékesegyházi káptalan tagja és c. püspök, különösen a tanügy egyházmegyei rendezésében szerzett hervadhatatlan érdemeket. Kubinszky püspök rendkívüli egyéniség volt. Szilárd volt hite, hogy a társadalom csak nevelés és tanítás útján tehető vallásossá. A nevelést pedig elsősorban a családban az édesanya alapozza meg. Az

anyából árad a gyermekek szívébe az Isten szeretete, ő oktatja azokat legelőször a hit elemeire és szoktatja annak gyakorlására. Anyákat kell tehát nevelni. Ezen ideális célból élete feladataul tűzte ki a társulat nagyarányú fejlesztését és az egész egyházmegyében való elterjesztését. Arra törekedett, hogy minden jelentősebb községben telepedjenek le a nővérek és vegyék át a leányok nevelését, tanítását. Kérelmére Haynald érsek az országos 1868. évi 38. t.-c. rendelkezésének megfelelően az intézetben három éves tanfolyamú tanítónőképezdét létesített és a szegénysorsú bennlakó növendékek segélyezésére alapítványt tett. 1883-ban az országos törvények előírása szerint az intézet 4 éves tanfolyamúvá fejlődött. A tanítónőképző intézetben nemcsak a zárdá tagjai nyertek tanítói képesítést, hanem világiak is, kiknek száma azóta valóságos se reggé nőtt. Ezek az egész országban szétvitték azt a vallásos és hazafias szellemet, melyet a kalocsai intézet falai között szívtak magukba. A tanítónőképző megnyitásával az anyaház kibővítése is szükségessé vált. Az érsek tehát a Kunszf-alapból új szárnyat építtetett hozzá és ugyanazon alap terhére kétezer forint évi járulékot rendelt a megszaporodott tanerők díjazására. A kalocsai anyaház jó hírnevével együtt tagjainak száma is növekedett s ezáltal a társulat elegendő tanerővel rendelkezvén az egyházmegye területén zárdákat is alapíthatott és a leánynevelést s azok tanítását több helyen átvehette.

De a kalocsai háznak rohamos fejlődése

is mindig több munkaerőt kívánt. Az új iskolai reformokról szóló 1868. évi t.-c. ugyanis a tanítónőképző mellett óvónőképző intézetek nyitását is kívánta. Ennek értelmében tehát az érsek óvónőképző intézetet is szervezett. E közben az új tanügyi reform értelmében az országban egyre szaporodó polgári iskolák részére — amilyen Kalocsán is csakhamar alakult — tanerőkre volt szükség. Azért Haynald érsek már 1876-ban intézkedett, hogy a kalocsai anyaházban polgári tanítónőképző intézet állíttassék fel. Kezdetben csak a társulat tagjai részesültek ezen magasabb oktatásban, 1890 óta azonban a képző nyilvános intézetté alakult át és az egyre szaporodó polgári iskoláknál nemcsak szerzetes, hanem világi női tanerőket is szolgáltatót. Az intézetek rohamos fejlődésével ismét szükségessé vált az épület bővítése. Ezt Haynald érsek 50 éves papi jubileuma alkalmával 1890—1891-ben százezer forint költségen eszközölte. Ugyanekkor az intézet bővebb ellátására és fejlődésének biztosítására a Haynald-alapból [évi 4000 forintot rendelt. Az intézet fejlődése Haynald érsek alatt érte el tetőpontját. A nagynevű bíboros érsek költséget nem kimélve a kalocsai zárdát az ország legelső nevelő intézetévé emelte. Múltán nevezhető az intézet második alapítójának. Ujabban Dr. Várossy Gyula érsek a zárdá első emeletére még egy második emeletet rakatott, melyben a nővérek külön lakószobái vannak.

A kalocsai nővérek zárdája tehát a nőnevelés és képzés összes intézményeit magában

foglalta és csakhamar az egész ország nőnevelésének egyik fontos gócpontjává vált. A kalocsai anyaház intézeteinek fejlődésével, Kubinszky Mihály szándéka szerint, lépést tartott a társulat terjeszkedése az egyházmegye területén, sőt újabb időben azon túl is. Elegendő képesített nővér állván rendelkezésre, az egyházmegye több községe főpásztoraink, különösen Haynald érsek anyagi támogatásával zárdákat építtetett és a leányifjúság nevelését és oktatását az anyaházból kiküldött iskolanővérekre bízta. Így keletkeztek 1868-ban az óbectsei, 1869-ben a topolyai, 1870-ben a bajai, 1871-ben a szabadkai zárdák; utóbbiban az elemi iskolán kívül óvónőképzőt is tartottak fenn, később 1876-ban Bácsban, 1878-ban Ujvidéken, 1880-ban Kunbaján, 1881-ben Jánoshalmán, ugyanez évben Temerinben, 1882-ben Moholon, 1886-ban Bácsalmáson, 1887-ben Zomborban, ahol 1891-től árvaházat is vezettek, 1891-ben Péterrévén, 1895-ben Foktón, 1897-ben Horgoson, ahol árvaházat vezetnek, 1899-ben Hódságon, 1900-ban Fűtákon, ahol árvaházat és ovodát vezetnek, 1901-ben Palánkán, Magyarakanizsán, Mélykúton, 1902-ben Adán, 1905-ben Filipován, 1907-ben Hajóson, 1908-ban Martonoson, 1909-ben Bácsszentivánon, 1912-ben Szenttamáson, 1913-ban Órszálláson, 1923-ban Keczelen, 1925-ben Hercegszántón és Bátyán létesültek zárdák.

Az egyházmegye határain kívül pedig 1908-ban Kiskunfélegyházán, 1910-ben Alsókörmöpán, 1912-ben Bélabányán és Vágújhelyen telepedtek le a kalocsai iskolanővérek. 1926

augusztusban pedig tíz nővér nagy önfeláldozással egy kínai missziósház alapítására vállalkozott s azóta Tamingfuban missziós leányiskolát és árvaházat vezetnek. Ez a kalocsai iskolanővérek önfeláldozó és buzgó szellemének legújabb hajtása és legszebb kivirágzása. Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővereink áldozatos példaadó szerzetesi élete, szakképzettsége, a vallásos és hazafias nevelés és oktatás terén elért sikere, általános tiszteletet és elismerést szerzett a társulatnak és messze földön híressé tette nemcsak anyaházukat, hanem e révén Kalocsa városát is. Felbecsülhetetlen azon kulturális érték, melyet a 67 év óta fennálló szerzetes társulatnak Kalocsa városa, az egész egyházmegye, sőt az egész ország köszönhet. Kalocsa városa épen az ő neves intézetük által a magyar katolikus nőnevelésnek egyik legfontosabb gócpontjává fejlődött.

Ennek némi megvilágítására álljon itt az anyaház által készített utolsó statisztika, mely a társulat jelen működési terét feltünteti.

Kalocsán az anyaházban működik 98 nővér, van kívülük 24 ujonc. Szemináriumban 8 nővér. Szt. Ignácban 7 nővér és 2 ujonc. Az érseki székházban 5 nővér és 2 ujonc. Szanatóriumban pedig 21 nővér működik. Baján 48 nővér növelében, elemi és polgári iskolában működik. Kunbaján 5 nővér elemi iskolában működik. János-halmán 14 nővér, Bácsalmáson 16 nővér elemi és polgári iskolában működik. Foktón 6 nővér elemi iskolában, Mélykúton 6 nővér elemi iskolában, Hajóson 19 nővér árvaházban és elemi

iskolában, Keczen 8 nővér elemi iskolában, Hercegszántón 7 nővér elemi iskolában, Bátyán 5 nővér elemi iskolában, Kiskunfélegyházán 68 nővér tanítónőképezdében, gazdasági, polgári és elemi iskolákban, Vecsésen 11 nővér polgári iskolában, Kiskunhalason 12 nővér elemi és polgári iskolában, Czepléden 12 nővér elemi iskolában, Dunakeszin 9 nővér elemi iskolában és óvódában, Budapesten 6 nővér penzióban, Esztergom táborban 16 nővér elemi és polgári iskolában, Budapesten 14 nővér penzióban, Siklósön 12 nővér elemi és polgári iskolában, Alsóágon 6 nővér óvódában és patronázásban, Óbecsén 16 nővér óvoda- és elemi iskolában, Tópolyán 15 nővér elemi és ismétlőiskolában, Szabadkán 40 nővér növelde, elemi, polgári iskolában és árvaházban, Bácsón 17 nővér óvoda, elemi és ismétlőiskolában, Ujvidéken 22 nővér óvoda, elemi és polgári iskolában, Temerinben 9 nővér elemi és ismétlőiskolában, Moholon 6 nővér óvoda és elemi iskolában, Zomborban 17 nővér óvoda és kórházban, Péterrévén 12 nővér óvoda és elemi iskolában, Horgoson 9 nővér óvoda és elemi iskolában, Hódságon 13 nővér óvoda és elemi iskolában, Magyarakanizsán 33 nővér növelde, elemi és polgári iskolában, Palánkán 12 nővér elemi és ismétlő iskolában, Adán 6 nővér elemi és ismétlő iskolában, Szentfűlöpön 12 nővér óvoda, elemi és ismétlő iskolában, Martonoson 7 nővér elemi iskolában, Bácsszentivánon 10 nővér óvoda, elemi és ismétlő iskolában, Órszálláson 6 nővér elemi és ismétlő iskolában, Kulán 6 nővér elemi iskolá-

ban, Vágújhelyen 10 nővér elemi és ismétlő iskolában, Tamingfúban (Kína) 10 nővér missziós leányiskola és árvaházban működik.

A nővérek közül tanári diplomát kaptak az egyetemen 12-en, polgári iskolai tanári diplomás 70, tanítónői képesítéssel bir 195, óvónői képesítéssel 51, zenetanári képesítéssel 9, kézimunka tanítási képesítéssel 61 nővér. A háztartásban van alkalmazva 506 nővér. Jelölnő van 162. A társulat tagja pedig ez idén összesen 954 nővér.

Hogy a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek intézetei milyen kultúrális jelentőségre emelkedtek, megítélhetjük az alábbi statisztikából:

A kalocsai elemi iskolai tanítónőképzőben tanítónői oklevelet kaptak 1880—1927-ig 1360-an. Kisdovónői oklevelet 540-en. Polgári iskolai tanárnői oklevelet 733-an. Polgári iskolai kézimunka tanárnői képesítést 39-en. Polgári iskolai francia nyelvmesteri képesítést 1896—1921-ig 28-an és tornatanárnői képesítést 1895—1901-ig 116-an.

XVII. FEJEZET.

A népoktatás.

Valamely ország általános műveltségi állapotát népoktatásának fejlettsége, népének értelmessége, szellemi és erkölcsi műveltsége szerint szokták megítélni. Ebből láthatjuk, mily fontos szereppel bír a nép és az ország életében egyaránt a népoktatás. Kalocsa városa a népoktatás fejlődésével mindenkor lépést tartott a népiskolának fokozatos kifejlesztése által. A török hódoltság utáni időben, mikor még a város benépesítése képezte a város főgondját, a népoktatás ügye országszerte még kezdetleges volt. Mégis már akkor, 1701-ben találunk Kalocsán plebániái néptanodát, sőt Csáky Imre érsek a várossal kötött szerződésében figyelmezteti Kalocsa népét, hogy gyermekeit szorgalmasan járassa iskolába. Az iskola tanítója akkor a kántortanító volt. 1763-tól azonban már meg tudjuk, hogy a kántortanító mellett két segéd-tanító is oktatta az iskolásokat a katekizmusra, írásra, olvasásra és számolásra. Tanítóképezde akkor még nem volt, azért a segéd-tanítók, praeceptorok a kántortanító mellett gyakorlati úton sajátították el a tanítás művészetét.

Rohamosabb fejlődésnek indult a népokta-

tás a már említett Ratio educationis rendelkezései folytán. Ekkor már Kalocsán a gimnázium fennállott s így arra a gyermekeket már elemi fokon elő kellett készíteni. A város e célból már 1789-ben három tanítóval bíró elemi főtanodát szervezett, mely a régi gimnázium elemi szakaszának felelt meg. Ez az intézkedés annál is inkább szükségessé vált, mert 1780-tól már a gimnázium új tanterve szerint tanítottak, melyből az elemi szakasz hiányzott. 1827-ben a megszorodott iskolásokra való tekintettel a város négy tanítót állított be és a leányiskolásokat a fiúktól elkülönítette. Ezeket tanította a negyedik tanító, kinek felesége a leányokat kézimunkára is oktatta. A városi korcsma épületben elhelyezett iskola helyett ez időben épített a város a plebánia templom mellett emeletes, tágas iskolát, melyben 4 tanítói lakáson kívül három tanterem és egy tágas rajzterem is volt. Ennek építési költségeihez Klobusiczky Péter érsek is tekintélyes összeggel járult. Az épület jelenleg a Jézus társasági kollégium egy részét képezi. A városi iskola 1856-ban fejlődött tovább. Ez évben ugyanis a helytartóság rendeletére a város az előbbi három tanítós elemi iskolát négy osztályra bővítette négy tanítóval, mely azután az ez évben szervezett tanítóképezde gyakorló iskolája is volt.

A lakosság szaporodásával az iskolások száma is egyre növekedett s a meglevő tantermek már nem fogadhatták be a tanulókat. Azért a város bölcs gondoskodással 1863-ban az Eperföldön az ott lakók számára fiúiskolát nyitott

egy tanítóval. Sokat segített a városnak a népoktatás fejlesztésében a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek letelepedése 1860-ban. Mint már láttuk, a nővérek kezdettől fogva ellátták a leányok elemi oktatását és így a belvárosi tanodáknál csak a fiúk maradtak meg, ami a tanítás eredményét is fokozta.

Az 1868. évi népiskolai oktatási törvény új alapra fektette a népoktatást. Ezzel kezdődött tulajdonképpen modern népoktatásunk és ennek folytán az 1789-ben szervezett elemi iskola jellege is megszűnt és népiskolává változott át. Ezen népiskolákban történik most már az idők folytán egyre magasabb színvonalra emelkedő, fejlettebb népoktatás. A város a kor kívánalmainak megfelelően fokozatosan szaporította az iskoláit és azokat megfelelő tanítói karral látta el. A belvárosban 1869-ben egy új tanítói állást, az eperföldön 1885-ban és 1888-ban egy női és még egy férfi tanítói állást szervezett és tágas iskolát épített. 1891-ben pedig a várost három tanügyi kerületre osztotta, mely alkalommal az újvárosi kerület számára egy vegyes 1—2 osztályú tanítói állást szervezett. Ez időtől a város területén már kilenc tanító működött, Negyven pusztán pedig egy pusztai tanító. A leányok részére az elemi iskolát és óvodát az apácák látják el. Ez időbe esik a jelen modern belvárosi emeletes népiskola építése. Haynald Lajos érsek ugyanis 1884-ben a Jézus társasági épület bővítésére átvette a várostól az 1828-ban épült városi iskolát és helyette vele szemben az utca másik oldalán felépítette

az emeletes népiskolát 5 tanteremmel, tanács-teremmel, mögötte 3 tanítói lakással és azt a városnak kárpótlásul átadta. A tanítókat a város fizeti ugyan, de segítségére volt Haynald Lajos érsek 60,000 forintos népiskolai alapítványa, melynek kamataiból a város eddig minden évben 3000 forintot kapott a városi és pusztai iskolák segélyezésére. Az alapítvány azonban a világháború után bekövetkezett pénzromlás folytán szintén elértéktelenedett.

Újabban a város rohamosan terjeszkedik, új városrészek épülnek, melyek számára a város népiskolákat létesített. Jelenleg a belvárosi fiúiskolában öt tanító tanítja a hat osztályú fiúiskolát. A leányokat szintén hat osztályban tanítják az apácák, kik a vegyes óvodát is ellátják. Eperföldön szintén öt tanító tanítja a hat osztályt és két tanerő az óvodát látja el. A Szöllőkben két vegyes osztályban, az Újvároson szintén két vegyes osztályban, a Rokkantelepen és Negyven-pusztán pedig egy osztatlan vegyes osztályban történik a tanítás. Az izraelitáknak saját felekezeti elemi iskolájuk van. A város iskoláiban szigorúan vallásos szellemben történik a tankötelesek nevelése és oktatása; a hitoktatásról és a tanulók vallási gyakorlatairól is gondoskodva van. Az iskoláknak Kalocsa népére kifejtett kultúrhatását mutatja, hogy néhány elaggott analfabétát nem számítva, ma nincs, aki az elemi tudást nélkülözné, nem ismerné hazája földrajzát és történetét és nem nézné öntudatos nyílt arccal a világ folyását.

Kalocsa népoktatásával kapcsolatban az

iparostanonc iskoláról is meg kell emlékeznünk. Az alsófokú iparostanonc iskola felsőbb rendelkezés folytán 1884. év október 28-án szervezetett meg. Ez időtől egészen 1920. február 18-ig Petrovátz József volt igazgatója. Első tanítói: Boromisza Márton, Pethő Mihály, Péchy István és Szalay Mihály rk. tanítók. Az első iskolai évben 1884/85-ben az előkészítő osztálynak 60, az első osztálynak pedig 72 tanulója volt. A háború előtti évben, 1913/14-ben, az előkészítő osztályban 20, az I. osztályban 35; a II. osztályban 55; a III. osztályban 39; a rajzosztályban 23 a létszám. 1918/19-ben van összesen 68 tanonc, 1919/20-ban 79, 1920/21-ben 128, 1921/22-ben 165, 1922/23-ban 192, 1923/24-ben 180, 1924/25-ben 238, 1925/26-ban 222, 1926/27-ben pedig 265 a tanoncok létszáma. 1923. szeptemberétől igazgatója Hammer Ferenc, aki alatt az iskola szép fejlődésnek indul. Az 1922. évi XII. t.-c. alapján négy osztályúvá szerveződik át. Ettől kezdve az oktatás is szakszerűbb. 1926/27-ben már a leányosztály is megnyílik. A belvárosi rk. elemi tantermei és rajzterme szolgálnak kezdettől fogva a tanoncok befogadására. Egyetlen tanonciskola az országban, ahol 1925. évtől rendszeres énektanítás is folyik. Ez évtől részben elemi iskolai tanítók, részben középiskolai és tanítóképző tanárok és Röck Károly festőművész látják el az oktatást. Ezen szépen fejlődő iskolának fenntartója a város, mely nagy anyagi áldozattal igyekszik az iskolát magas színvonalra emelni.

Kalocsa városa tehát nemcsak középfokú intézeteivel, hanem a népiskolák révén is méltán nevezhető a Sárköz gócpontjának.

XVIII. FEJEZET.

A kalocsai m. kir. állami gróf Klebelsberg Kuno polgári fiúiskola.

A fejlődő társadalmi kultúra a gyakorlati életpályákon kedvezőbb megélhetési viszonyokat teremtett s ezért ifjúságunk is mindinkább fokozódó kedvvel fordul a gyakorlati életpályák felé. A kultúra fejlődése azonban a gazdától, iparostól, kereskedőtől épen ezen gyakorlati ágak nagyobb fejlettsége folytán több tudást, értelmiséget és ügyességet is követel. Ennek alapját csakis célirányos oktatás adhatja meg. Ezt az oktatást nyújtja a polgári iskola.

Kalocsán is szükségessé tették a kor követelményei polgári fiúiskola létesítését, azért a községi képviselő testület előzetes bizottsági előkészítés után 1914. július 23-án tartott közgyűlésen egyhangúlag községi jellegű polgári fiúiskola létesítését határozta el azzal, hogy az 1915—16. tanévre az I—II. osztállyal az iskolát megnyitja és fokozatosan fejleszti. Az 1914. év őszén kitört világháború azonban az iskola meg-

nyitását meggyújtotta. Erre Kalocsának nagy szociális érzékkel bíró és a társadalmi érdekeket mindenkor felkarolni kész érseke, dr. Várady Lipót Árpád vette a polgári fiúiskola létesítését pártfogásába és az ügynek más, kedvezőbb fordulatot is adott. Az érsek ugyanis gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszteri államtitkárnak, a jelenlegi miniszternek, akihez szoros baráti kötelék fűzte, a kalocsai polgári fiúiskola félbenmaradt ügyét figyelmébe ajánlotta. Ajánlása folytán a kultuszminiszter az államtitkár ajánlatára 1916. szeptember 8-án kelt 108,971. számú rendelettel Kalocsán állami (polgári fiúiskolát szervezett, amely az első osztály megnyitásával még ez év szeptember 15-én megkezdte működését.

Azonban megfelelő iskolaépület hiányában az osztályok fejlesztése és a tanulók egyre szaporodó száma miatt az intézet sok nehézséggel küzdött. A két első iskolai évben a belvárosi elemi iskola helyiségeiben folyt a tanítás. A III. osztály felállításával azonban új elhelyezésről kellett gondoskodni. Ekkor dr. Várady Lipót Árpád, Kalocsa érseke jött az iskola segítségére azzal, hogy a személyes tulajdonát képező Tarajosy-féle házat átengedte iskola-helyiségül, azt saját költségén a célnak megfelelően átalakíttatta, butorokkal is felszerelte. Az intézet életrevalóságát mutatta, hogy a tanulók száma évről-évre szaporodott és pedig nemcsak kalocsai fiúkkal, hanem a vidékiekkel is, akik egyre többen iratkoztak be, úgy hogy az 1923—24. iskolai évben párhuzamos I. osztályt kellett

beállítani, melyek közül az egyik az üresen álló Tanítókházában helyeztetett el. A Tanítókháza azonban a következő iskolai évben megnyilván, ezt az osztályt nem lehetett máshol elhelyezni, s így a tanulókat két csoportba osztva délelőtt és délután tanították. A tanulók száma a következő kimutatás szerint gyarapodott: az 1916—17-ik iskolai évben volt 22 növendék; az 1917—18-ik évben 44; az 1918—19-ik évben 64; az 1919—20-ik évben 97; az 1920—21-ik évben 101; az 1921—22-ik évben 128; az 1922—23-ik évben 130; az 1923—24-ik évben 173; az 1924—25-ik évben 182; az 1925—26-ik évben 182.

Az 1922. év november 29. napja forduló-pont volt a kalocsai polgári fiúiskola életében. E napon Schwöder Ervin államtitkár, Dulovits Árpád miniszteri osztálytanácsos és dr. Bartos Róbert miniszteri tanácsos meglátogatták az intézetet és látván annak öröndetes fejlődését, új iskola építését hozták javaslatba a minisztériumban, minek folytán gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter Kalocsán új, modern iskola építését rendelte el. Az épület a minisztérium költségén a város által átengedett 1200 négyzet-ölnyi területen csakhamar felépült és az intézet 1925. augusztus havában az új otthonába költözött. Az épület felavatása 1926. június 24-én gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter úr, gróf Zichy Gyula kalocsai érsek és számos előkelőség jelenlétében nagy ünnepélyességgel történt. Az intézet azóta *„Kalocsai magy. kir. állami gróf Klebelsberg Kunó polgári fiúiskola“* elnevezéssel most már az igényeknek megfelelő otthonában

végzi áldásos működését Kollányi Ödön igazgató vezetése alatt.

Az erkölcsi, értelmi és testi nevelés jó eredményének fokozására a tanári kar az 1921—22. iskolai évben a „*Tomori*“ nevét viselő 101. sz. cserkészcsapatot szervezte, az 1923—24. tanévben a „*Katona István*“ önképzőkört, az 1924—25. tanévben pedig a „*Dulovits Árpád*“ sportkört.

Jelenleg Kollányi Ödön igazgatóval együtt 5 rendes, 2 megbízott, 1 óraadó tanár, azonkívül katolikus, református és izraelita hitoktató tanít.

Az 1916—17. tanévtől az 1926—27. tanévig 1123 tanuló nyert oktatást az intézetben. Ezek közül átlagszámban 60 százalék gyakorlati pályára (ipar, gazdaság, kereskedelem stb.) 40 százalék pedig tovább tanult. Ezeknek legnagyobb része a kalocsai érseki tanítóképzőben folytatta tanulmányait.

XIX. FEJEZET.

A kalocsai állami önálló gazdasági népiskola.

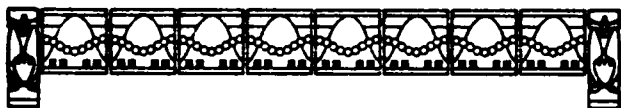
Az agrár gazdálkodás újabb időkben gyökeres változást és fejlődést mutat fel. Ez szükségessé tette a legnagyobbbörészt törpebirtokos gazdáink gyermekei részére a szakszerű gazdasági oktatást.

Boldogult dr. Váradý Lipót Árpád érsek szociális érzékével felismervén ennek szükségét, 1916-ban kieszközölte a közoktatási miniszternél, hogy Kalocsán gazdasági iskola létesíttessék. 1916. március 7-én 1521. sz. a. kelt intézkedésével a létesítendő iskola céljára 25 kat. hold területet adott át teljesen ingyen az érseki birtokok malomszegi dűlőjében. A miniszter erre, méltányolván az érsek adományát, tárcája terhére a gazdasági iskola felépítését, felszerelését és a tanárok fizetését elvállalta. 1917. február havában a Rokkantelepen, mely szintén Váradý érsek alkotása, megkezdődött az iskolai főépület és a gazdasági épületek építése Petrovácý Gyula felsőépítőipariskolai tanár tervei szerint.

Ezzel egyidőben a vallás és közoktatási miniszter a kisujszállási gazdasági iskolánál működő Szabó Sándort az iskola első igazgatójának nevezte ki, az iskola helyi felügyeletét pedig a kalocsai állami polgári fiúiskola gondnokságára bízta. Az építést Dobay Szücs János hadirokkant építész vállalta. Az építő anyag rohamos drágulása folytán azonban az épületek emelése csak falegyenyig, részben félmagasságig haladt. Ily állapotban érte az iskolát a gyászos emlékü vörös rémuralom, mely az építés folytatását elodázta. Sőt a vörös uralom nemcsak a megkezdett építkezés befejezését akasztotta meg, hanem a fékevesztett csöcseléket is rászabadította, mely aztán a szabadban e raktározott épületesztalos munkákat, a már beépített ablakokat és ajtókat, nyersanyagot, sőt a falazat egy részét is ellopta, elhurcolta. A kommunizmus bukása után jóformán előről kellett kezdeni mindent. Ámde az akkori viszonyok között a tervbe vett épületek felépítése nagy nehézségbe ütközött. Az iskola gondnoksága mégsem adta fel a küzdelmet és sürgető kérelmére, valamint Petrováczy Gyula akkor már nemzetgyűlési képviselő közbenjárására a vall. és közokt. ügyi miniszter 1920-ban az épületek továbbépítését engedélyezte tárcája terhére. Ennek folytán 1920. decemberében a gazdasági épületek elkészültek és azok átvétele meg is történt, 1921. tavaszán pedig a gazdaság is házi kezelésbe vétetett. A felszerelést azonban az intézetnek saját erejéből kellett beszereznie. Ez a gondnokság támogatásával társadalmi úton sikerült is.

Időközben az állami háztartás helyzete javult, ennek folytán Kalocsa város tanácsa kérelmére a vallás és közoktatási miniszter 1925-ben az iskolaépület befejezésére 30,000 aranykorona államsegélyt engedélyezett. Az iskolaépület 1926. június havában el is készült és az 1926—27. évi tanévben már itt folytak a tanítások. Az iskola szakszerű oktatása mellett Kalocsa és vidéke földművelésére kétségtelenül jobb jövő fog virradni.

XX. FEJEZET.

Kalocsa rendezett tanácsú város.

Már 1903-ban mozgalom indult Kalocsa községnek rendezett tanácsú várossá alakítása érdekében. Akkor dolgozták át a községi szervezeti szabályrendeletet és az erre kiküldött bizottság vetette fel a rendezett tanácsú várossá való átalakulás gondolatát. A tervet 1903. évi március 23-án tartott községi képviselőtestületi gyűlésen tárgyalták és elhatározták, hogy az átalakulás engedélyezése iránt kérvényt nyújtanak be a belügyminiszterhez. A kérvényt kellőleg felszerelve a vármegyéhez fel is terjesztették, a belügyminiszterhez való juttatás végett. Tovább azonban a kérvény nem jutott. Ugyanis akkor még nem dőlt el Kalocsa község pere, mely Szakmár és Homokmégy községgel a szállások elválása után a községi törzsvagyon megosztása miatt megindult és ez akadályozta az ügy véglegesítését. A per ugyan Kalocsa javára dőlt el, de a rendezett tanácsú várossá alakulás ügye ez akadály elhárítása után sem jutott tovább a vármegyénél. 1918-ban elevenítették fel újra ez ügyet és most már eredményesen. Az 1918 jún.

20-án tartott községi képviselőtestületi gyűlésen ugyanis Petrányi Ferenc, akkor tanítóképezdei igazgató, a Kalocsai Néplap szerkesztője és a képviselőtestület tagja, több képviselő megbízásából újra felvetette az átalakulás kérdését és írásos beadványban indítványozta, hogy a közgyűlés ezen ügyben határozzon. A közgyűlésen felszólalásában azzal indokolta beadványát, hogy Kalocsa mint érseki székhely, több tanítézzel, magasabb járási hivatalokkal remélheti, hogy Pest vármegyének tervbevett kettéosztásakor vármegyei székhellyé fog emelkedni, ha rendezett tanácsú várossá lesz. Felemlítette az előnyöket is, melyekhez Kalocsa mint rendezett tanácsú város fog jutni.

Indítványát a közgyűlés tárgyalta és egyhangúlag kimondotta, hogy a községnek rendezett tanácsú várossá leendő átszervezését kívánja, mi végből az átszervezéssel összefüggő előkészületek megtételére 15 tagú bizottságot küldött ki.

A bizottság a belügyminiszterhez benyújtandó kérvényt meg is szerkesztette, a szükséges mellékletekkel felszerelte és a szolgabíróshoz 1918 augusztus 24-én továbbítás végett beküldte. Kérvényében a községi képviselőtestület a mellékelt okmányokból kimutatta, hogy az 1886. XXII. t.-c. 151—152. §. szerint a rendezett tanácsú várossá átalakuláshoz megkívánt összes feltételek Kalocsán megvannak és így az átalakulás akadályba nem ütközik. Kimutatta, hogy Kalocsának közel 12,000 főnyi lakossága több értelmiséggel bír, mint bármely hasonló számú

népességgel bíró város vagy község. Magasabb tanintézetek, szolgabíróság és törvényszék a vidék központjává teszik. Ezért kívánatos, hogy a környező kis községek színvonalához mért községi életből kibontakozva, rendezett tanácsú várossá alakuljon át. Ezekre való tekintettel hozta 1918 június 20-án a községi képviselőtestület rendkívüli közgyűlésén az egyhangú határozatot, melyben kimondta, hogy az átalakulást az 1886. évi XXII. t.-c. 151. 2. alapján óhajtja és akarja.

Indokolásában továbbá a már említett t.-c. 151. §-ban foglalt feltételeknek megfelelően kimutatta azt is, hogy az átalakulást a község legtöbb adót fizetői óhajtják, továbbá, hogy a községi előjárósági tisztviselők és segédszemélyzet fizetése 64,920 korona és hogy rendezett tanácsú várossá való átalakulás után ezen költség csak 59.760 koronát fog kitenni. Végre a város értelmiségi fokát is kimutatja azzal, hogy 1229 országgyűlési követválasztó közül 193, vagyis a jogosultak 16°/_o értelmiség alapján választ. Ezzel biztosítva van a törvény ama kívánalma is, hogy Kalocsa az átalakulás után a reá nehezedő kötelezettségek pontos teljesítésére elegendő szellemi erővel rendelkezik.

Felemlíti a kérvény azt is, hogy a községi szervezet mellett a községi költségvetés évről-évre emelkedést mutat, melynek egyik oka, hogy Kalocsának fejlettsége mellett a tisztviselők nagyobb számára van szüksége, mint hasonló népességű rendezett tanácsú városokban, azonban az ezzel járó államsegélyt és egyéb jogokat nem élvezi. Végre megemlíti a kérvény,

hogy a június 20-án tartott közgyűlésen a községi képviselőtestület a községet adósságától mentesíteni akarván, kimondotta, hogy földjeinek egy részét, 234 holdat elád, és így az átszervezés folytán reá nehezedő kötelezettségeknek, megszabadulván adósságától, pontosan meg fog felelhetni.

A kérvényt az alispán pártolólág terjesztette fel a m. kir. belügyminiszteriumhoz, előbb azonban a választandó tisztviselők javadalmazásának pontos megállapítását kérte a községtől. A belügyminiszter a község kérvényét kellőleg megindokoltnak találván *43,641/1920. V. sz. a Kalocsa nagyközségnek rendezett tanácsú várossá való átalakulását az 1886 : XXII. t.-c. 150. és 151. §. alapján engedélyezte* és egyben Kalocsa rendezett tanácsú város részére az 1912. évi 48 t.-c. 24. §. értelmében az ezen §-ban megjelölt fedezet terhére 25,000 korona évi államsegélyt helyezett kilátásba.

A belügyminiszteri engedélyt a vármegyei kiküldött részvétele mellett az átszervezés keresztülvitele követte. Így Kalocsa 1921. szept. 27.-én r. t. várossá alakult. Ezzel Kalocsa a szolgabírói hivatal hatásköre alul kivétetett és közvetlenül az alispáni joghatóság alá tétetett.

Kalocsa tehát, mint rendezett tanácsú város önkormányzatát, jogait és kötelességeit az 1886. évi XXII. t.-c. rendelkezései szerint gyakorolja 1) a képviselőtestület, 2) a tanács, 3) az árvaszék és 4) tisztviselői által. Ezek élén a polgármester áll.

A városi képviselőtestület 60 megválasztott és 60 legtöbb adót fizető (virilista) tagból áll,

akikhez hivatalból járulnak a polgármester, a főjegyző, az adóügyi tanácsnok, a műszaki tanácsnok, az árvaszéki ülnök, a tiszti főorvos és állatorvos, a főszámvevő, pénztárnok és közgyám.

A városi tanács tagjai a polgármester mint elnök, főjegyző, tanácsnokok, műszaki tanácsnok, főügyész, vezető-orvos, árvaszéki ülnök, főszámvevő és állatorvos.

Az árvaszék tagjai a polgármester, mint elnök, a főjegyző, a közigazgatási és adóügyi tanácsnok mint ülnökök, a főügyész, főszámvevő és közgyám. Szavazati joggal csak az elnök és ülnökök birnak. Előadója az árvaszéki ülnök.

A városi tanács hatásköréhez tartozik különösen a város önkormányzati életére és az általános közigazgatásra vonatkozó ügyekben a kezdeményezés, illetve a közgyűlés tárgyainak előkészítése és javaslatban való előterjesztése. Felügyel továbbá a város vagyona és mint elsőfokú iparhatóság kezeli az iparügyeket, építkezési, útügyeket, köztisztasági, világítási, közegészségügyi, piaci, vásári ügyeket. Hozzá tartozik a tankötelesek nyilvántartása, a szegényügy és a katonabeszállásolási ügy.

A városi tanács hetenkint egyszer tart ülést, melyen a felmerült ügyekben határoznak.

A városi képviselőtestület a hozzátartozó ügyeket, melyeket a városi tanács kellően előkészítve előterjeszt, rendes közgyűlésen tárgyalja. A közgyűlést évenként legalább két esetben és pedig az év első és utolsó negyedében kell összehívni. A tárgyalás anyaga szerint saját kebeléből annak szakszerű elbírálása céljából

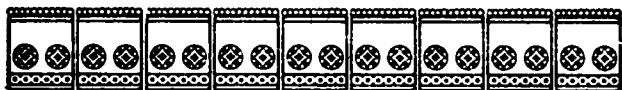
bizottságot választ és pedig jogügyi, pénzügyi, építkezési, közművelődési, közegészségi és közgazgatási bizottságot.

Az árvaszék a város gyámhatósága. Működési köre a gyámi és gondnoki, haláleseti és hagyatéki leltározás és az ezzel összefüggő ügyek.

A városi tisztikar az összes városi szervek ügyeit végrehajtja. Az egyes hatáskört az 1886. XXII. t.-c. erre vonatkozó szakaszai írják körül, melyek alapján a város szervezeti szabályzatát megalkotja.

Kalocsa r. t. város tisztikara : Polgármester: Antalfy Sándor. Főjegyző és h. polgármester: Dr. Jagicza Antal. Tanácsnok: Neller József. Műszaki tanácsnok: Grósz Pál. Jogügyi tanácsnok: Erdős Árpád. Ügyv. orvos: Dr. Huzella Lajos. Főszámvevő: Kóringner Antal. Orvos: Dr. Marschall Frida, Pénztárnok: Szekendy Béla. Közgyám: Wágner Antal. Állatorvos: Dekoy Lajos. Iktató: Beda László. Nyilvántartó: Utry Mihály. Pénzt. ellenőr: Vitéz Szentlászlói Sándor. Számvevő: Bavolyár Bertalan. Kiadó: Farkas István. Városgazda: Zvaller Sándor. Irattárnok: Petrovits Ferenc. Adótiszt: Leszich Sebestyén. Végrehajtó: Erdey Gyula és Herceg János.

A rend és közbiztonság fenntartására van Kalocsa r. t. városának állami rendőrsége és csendőrsége. A m. kir. állami rendőrség kalocsai kapitánysága tisztviselői és egyéb alkalmazottjai: Dr. Tessényi József r. kapitány. Dr. Stammer Ákos r. fogalm. Dr. Farkas Géza r. fogalm. Thüringer Miklós r. flő. Almássy Kornél hiv. tiszt. Masopust Ferenc és 19 rendőr.

XXI. FEJEZET.

Kalocsa állami hivatalai.

Kalocsa, mint a vidék központja, az úriszéket megszüntető 1848 évi törvény életbeléptetése után járási szolgabíróság, járásbíróság és törvényszék székhelye lett. Ezen törvényhatóságok szervezetét az 1885. évi XXI. t-c. szabályozta. Az 1874. évi törvény életbeléptetésével pedig Kalocsa közjegyzői hivatalt is kapott, mely a kalocsai káptalannak ekkor beszűntetett hiteles helyi jogkörét tölti be.

A régi szolgabírói épület a városnak nem rég épült bérháza helyén állott, jelenleg a városház egy részében van elhelyezve. Főszolgabíró Dr. Markó Jenő, tb. főszolgabíró Dr. Uhlyarik János, szolgabíró Dr. Martinovich Kálmán.

A törvényszék és járásbíróság azelőtt a sörház mögött az azelőtti úriszék épületében volt elhelyezve. Jelenleg a Szent István-utcán 1897-ben épült saját palotájában, melyhez a járási börtönök vannak hozzáépítve. Ugyanitt van a telekkönyvi hivatal is. Törvényszéki elnök : Bajzáth János. Vezető járásbíró : Dr. Korény-Scheck

Vilmos. Ügyészségi elnök: Dr. Bánhidly Gábor.
Közjegyzők: Dr. Sziklay Zoltán, Dr. Lovassy Ernő.

Kalocsán van a kerületi adóhivatal is.
Főnöke: Sugár Károly.

Kalocsának 1852-ig nem volt póstahivatala, hanem a postai küldeményeket Paksra az ott levő postahivatalba kellett hetenkint kétszer egy postai küldönccel átszállítani. Emellett az érseknek volt saját póstajárata Kalocsa és Bács között, melyet magánszemélyek is használhattak. 1852 után kapott Kalocsa is póstahivatalt, mely most már állami póstahivatallá fejlődött. A póstahivatallal 1887-ben Baross Gábor miniszter a táviróhivatalt is egyesítette, melyhez néhány év előtt az interurbán telefon hivatal járult. Pósta főnök: Nagy Imre.

Az állami hivatalokhoz sorolhatjuk a vasuti állomást és hivatalait, mely 1882. december 5-én nyílt meg. Jelenlegi állomás főnök: Mészáros Béla.

Végül a teljesség kedvéért megemlítjük a kalocsai m. kir. paprika és vegyvizsgáló állomást is, melynek vezetője vitéz Horváth Ferenc.

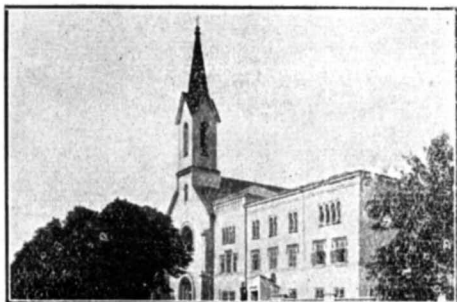

XXII. FEJEZET.

A kalocsai sajtó.

A közéletre és a közvélemény kialakulására a sajtó igen nagy befolyást gyakorol. Kalocsán is csakhamar általánossá vált a közóhaj, hogy legyen a városnak ujsága, mely a város és vidékének szócsöve és érdekeinek harcosa legyen.

Az eszmét Kalocsa közéletének érdemes tagja, Hang Ferenc ügyvéd törekedett megvalósítani. 1871-ben megindította az első kalocsai ujságot *Kalocsai Lapok* cím alatt, de ez félév után megszűnt. 1872-ben a lapot Hang Ferenc kortescélokra újra megjelentette *Soltjárásí Közlöny* cím alatt, de ez a kilencedik szám után ismét megszűnt. Egy évre rá, 1873-ban Mócsy Antal tanítóképezdei tanár *Sárközi Lapok* cím alatt adott ki lapot, de negyedév után beszüntette. E sikertelen próbálkozások ellenére is az eszme tovább érlelődött, míg végre 1878-ban megszületett a *Kalocsai Néplap*. Megemlítenő, hogy Hang Ferenc 1887-ben *Kalocsa és Vidéke* cím alatt újra lapot indított, de ez is csak rövid életű volt. Ezt a lapot 1895-ben Batlay János

A Míasszonyunkról nevezett Iskolanővérek
intézete.

M. kir. áll. gr. Klebelsberg Kuno polg. fiúiskola.

ügyvéd ismét életre keltette, de nem kapván előfizetőket, csakhamar beszüntette. Ugyanezt a lapot 1911-ben Hahn Béla akarta újra feléleszteni, de ez is két év után megszűnt.

A *Kalocsai Néplap*, mely most már félszázados multtal bír, 1878-ban mint vegyes tartalmú közlöny Mócsy Antal szerkesztése mellett indult meg. Kiadója Lichtensteiger Ferenc kanonok volt. Ezen lap is állandóan anyagi nehézségekkel küzdött, melyből kiadója, az érsek, a káptalan és a papság támogatása ragadta ki. Fenntartását különösen Császká György érsek évi 1000 és a kalocsai főkáptalan évi 500 kor. segélye tette lehetővé. Ily támogatás mellett 1879-ben már hetenkint jelent meg és átalakult politikai és társadalmi lappá, párton kívüli programmal.

A lap kaucióját 16,660 kor. értékű aranyjárdék kötvényt a kalocsai főkáptalan tette le, továbbra is Mócsy Antal szerkesztése mellett. A lap 1878—1882-ig Malatin és Holmayer nyomdájából került ki, akik az 1858-ban Kalocsáról eltávozott piaristák nyomdáját vették meg. Ezen nyomdát még 1768-ban gróf Bathány József érsek vette Esztergomban Royer Antal nyomdásztól és a piaristáknak adta.

Később Malatin a nyomdát Holmayer társának engedte át, aki a lapot 1889-ig adta ki. Ekkor Werner Ferenc vette meg tőle a nyomdát és átvette vele együtt a lap kinyomatását is 1899-ig. Mócsy Antal utolsó éveiben mint néppárti képviselő Virág István a jeles tollú tanítóképezdei tanárt vette maga mellé társ-

szerkesztőnek, aki azután Mócsy Antalnak 1900-ban bekövetkezett halála után mint szerkesztő vezette a lap kiadását 1904-ig, amely évben Ujvidékre ment lelkésznek. 1900-ban a lap nyomdát is változtatott. Jurcsó Antal ugyanis részvénytársasági alapon második nyomdát állított Kalocsán s Virág István a lapot is 1900-tól kezdődően az új nyomdában jelenttette meg s azóta is állandóan ott lát világot. 1918-ban az Árpád részvénytársaság Jurcsótól a nyomdát megvette, mi azonban a lap kiadásában nem jelentett változást. Virág István távozása után jó ideig gyors egymásutánban váltották fel egymást a lap szerkesztői. 1904. augusztus hótól novemberig dr. Ámon Pál theologiai tanár szerkesztette, ki Ujvidékre távozván plébánosnak, Maison Jeromos tanítóképezdei hittanár lépett nyomába 1911. január végéig, ettől kezdve pedig dr. Kőszeghy Mihály theologiai tanár szerkesztette a lapot. 1911-től 1918-ig Petrányi Ferenc tanítóképezdei igazgató állott a lap élén. Szerkesztése idejétől most már *a lap hetenkint kétszer jelenik meg, szerdán és szombaton.* Petrányi szerkesztő bizottságot vett maga mellé. Dreisziger Ferenc, képezdei tanár, Pala Ferenc, Timár Kálmán, Drozdik Imre, Krieg Sebestyén és Tóth István akkor kalocsai káplán, mint szerkesztő bizottsági tagok és belső munkatársak közreműködésével Petrányi a lapot magas színvonalra emelte és a község ügyeire is erős befolyást biztosított a lapnak. Petrányinak Kalocsáról való eltávozásával a lap szerkesztését Potzta Ferenc tanítóképzőintézeti tanár vette át. A vörös uralom a

lapot megszüntette és *Proletár* címen véres szájú kommunista lapot adott ki helyette. A vörös rémuralom bukása után a *Kalocsai Néplap* ismét megjelent, újra hetenkint kétszer dr. Timár Kálmán jelenleg tanítóképezdei tanár szerkesztésével, aki a lapot ismét régi színvonalára emelte. Timárt a szerkesztésben 1922-ben dr. Leszich János ügyvéd, ezt 1923-ban dr. Száva István ügyvéd, majd dr. Madarász Gyula, végül 1926-ban dr. Máté-Tóth Jenő váltotta fel, aki a lapnak jelenleg is felelős szerkesztője.

A lap tulajdonosa 1921-ig a kalocsai főkáptalan volt, a lap kaucióját is ő tette le. Ez évben a lap tulajdonjogát az Árpád nyomda és könyvkereskedés részvénytársaság vette át, ahol a lap ma is megjelenik, 1926. óta pedig anyagi ügyeit a Kalocsai Egyházmegyei Takarékpénztár kezeli.

A Kalocsai Néplap most már félszázados multtal dicsekedhetik. Szerkesztői és munkatársai vallásos és hazafias szellemben vezették a lapot. Mint Kalocsa és vidéke érdekeinek szószólója nem egy ízben folyt be a város életébe és fejlesztésébe. Félszázadon át hasznos munkát végzett és emellett tudományos és szépirodalmi tárcáival olvasóit oktatta is, szórakoztatta is.

Kalocsa másik ujsága a *Kalocsai Ujság*, politikai, társadalmi és közgazdasági lap. A Kalocsai Néplap ezen testvér lapját 1920-ban Jurcsó Antal alapította. Életrevalóságát mutatja, hogy most már hetedik évfolyamát éli. Felelős szerkesztője már kezdetétől dr. Jagicza Antal, akkor városi főügyész, jelenleg helyettes polgármester,

kiadója pedig Szeidler Aladár, aki azt 1910-ben alapított saját nyomdájában adja ki. A lap a Kalocsai Néplappal karöltve a város és vidék érdekeit szolgálja és gazdasági irányzatával is hasznos munkát végez. Megjelenik hetenként kétszer: szerdán és szombaton.

A hírlapok mellett Kalocsán vallásos irányú kiadványok is jelennek meg. *Jézus Szive Hírnöke* és *Mária Kert* című havonként megjelenő folyóiratok már évek óta mint a Jézus Szive Társulat lapjai a katolikus hívek kedves olvasmányai és nagy elterjedtségnek örvendenek. Éveken át P. Tóth Mike J. T. atya szerkesztette, jelenleg P. Zsiros Ferenc szerkeszti, aki 1924-ben Budapestre helyeztetvén, a lap kiadását is a fővárosban eszközli.

A kat. missziók ügyének terjesztésére és támogatására a kalocsai hitterjesztési egyesület dr. Pál Mátyás hittanár szerkesztésével 1925-ben *Katholikus Világmisszió* címen évnegyedenként megjelenő képes missziós folyóiratot ad ki, mely most már harmadik évfolyamát éli és a kat. missziók ügyének felkarolását célozza. Kiadója az Árpád rt. könyvnyomdája.

XXIII. FEJEZET.

Egyesületi élet Kalocsán.

Kalocsa városának aránylag nem nagy lakossága fejlett társadalmi életet él. Ez a társadalom minden rétegére kiterjedő egyesületi élet következménye. Ennek kezdetei az 1848. előtti időkre nyulnak vissza, mikor városunkban Olvasó-Egylet alakult, melynek szép könyvtára volt. A forradalom után azonban ezen egyletet feloszlatták.

1853-ban Kaszinó egylet alakult, ebből fejlődött a *Kalocsai Kaszinó*, mely ma is még az intelligencia társas otthona. Van tágas saját nyári otthona, az u. n. nyári Kaszinó és téli otthona az uradalmi vendéglőben bérelt helyiségekben. Alapszabályait Tarajossy Sándor elnöksége alatt 1902-ben C. 8855. I. sz. a. hagyta jóvá a belügy-miniszter. Célja az alapszabályok 2. §. szerint Kalocsa és vidéke művelt osztályának oly érintkezési központot nyújtani, amely az igényeknek megfelelő társas szórakozáson felül közhasznú célok és eszmecserék előmozdítására szolgáljon és a közös érdekek érvényesítésére az összetartás

érzetét kifejtse. Különösen feladatául tűzte ki a helyi, hazafias, közművelődésű és szépművészeti célokat viszonyaihoz mértén anyagilag és erkölcsileg támogatni. Testületi működése köréből azonban ki van zárva minden politikai és felekezeti jellegű tevékenység. A tagsági díjakat a szükséghez képest a közgyűlés határozza meg. Az egyesület tisztviselői: elnök, igazgató, jegyző, pénztárnok, könyvtárnok, segédkönyvtárnok és ügyész. Az egyesület tagjai: tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és vidékiek. Az egyesület kormányzása a közgyűlés, választmány és a tisztviselők által történik.

Az alapszabályokban kifejezett céljaihoz híven a kaszinó a társas szórakozáson felül, saját körében évenként megüli Gr. Széchenyi István ünnepélyét, mely alkalommal egyik tagja emlékbeszédet mond. A nemzeti érzés ápolása céljából többször vidéki szintársulatokat hív meg Kalocsára és a színielőadásra nyári kaszinóhelyiségét átengedi. Műpártolás céljából különösen újabb időben jelesebb magyar festőkkel kiállítást rendeztet a festészet pártolása és hazánk művészete ismertetése céljából. A kaszinó jelenlegi elnöke Dr. Ámon Pál, prelátus-kanonok, igazgatója Fridrich Antal, a Margit malom igazgatója, ügyésze Máté-Tóth Jenő, káptalani ügyész. Könyvtára kb. 3500 kötetet tesz ki.

Katholikus Kör.

Az 1870. év táján Kalocsa polgársága is egyetbe tömörült és megalakította a *Polgári Olvasókört*. Volt nagyobb könyvtára, mely felszátalásakor a tűzoltó társulat tulajdonába ment át. Ennek helyébe alakult 1893-ban a Katholikus Kör, melynek egyleti házát 1894-ben Császka György érsek építtette és csinosan kifestette. A kör az iparosság és az intelligencia egy részének kedvelt otthona. A kör célja a valläserkölcsi és hazafias szellem előmozdítása, közművelődés és összetartás fejlesztése által. Politikával a kör nem foglalkozik. Két év előtt a kör vezetősége az alapszabályokat némileg módosította, mely azonban a kör általános célját nem érinti. A katolikus kör élénk egyesületi életet folytat; nagy helyiségében különösen vásár- és ünnepnapokon szoktak összejönni, szabad idejüket ott barátságos beszélgetéssel, biliárdozással, nyáron tekézéssel, jó ujságok és hasznos könyvek olvasásával kellemesen töltik el. Az évnek egyes részeiben, különösen a nagybójtai időszakban szórakoztató, oktató és közhasznú felolvasásokat és előadásokat rendeznek. E mellett a tagok vallási kötelességeiket is többször közösen végzik.

A kör élete a világháború alatt szünetelt; helyiségeiben sebesült katonáink részére hadikórház volt elhelyezve.

A vörös uralom alatt is pangott minden, de a nehéz idők elmúltával a körbe is új élet költözött.

Tagjainak száma jelenleg 520. Könyvtára 2200 kötetet tesz ki. Elnöke Dr. Wiederkehr József apát-kanonok, alelnökök Dr. Fürstner Antal theologiai tanár és Filvig Mátyás. Igazgató Juhász György; a választmány 24 tagból áll.

A Kalocsai Kath. Legényegylet.

A céhrendszer megszüntetése után az iparos legények a céhek fegyelme alól kikerülve mind a mesterek, mind pedig a legények szükségét látták annak, hogy a serdült iparos ifjúság társas együletbe tömörüljön s így erkölcsi és szellemi értékeit megóvjá. Azért Kalocsa iparos legényei 1872-ben ez ügyben mozgalmat indítottak és maguk kérték, hogy a Kolping nevéhez fűződő iparos legényegylet, mely Budapesten már 1858. óta fennállott és áldásosan működött, Kalocsán is megszerveztessék. Hajnald Lajos Kalocsa akkori nagynevű érseke az eszmét örömmel fogadta és Kubinszky Mihály, Bagó Gergely kanonokokat, Tóth János és Mócsy Antal tanítóképezdei tanárokat megbízta a legényegylet megszervezésével. Ők a kilenc volt céhmester és a legénység kiküldöttei bevonásával 1872. febr. 15-én tartottak gyűlést s azon az egylet szervezését határozták el. E célból bizottságot alakítottak, mely a budapesti legényegylet alapszabályait alapul véve megállapította a helyi szabályokat. Ezek csakhamar érseki jóváhagyást nyertek s azok alapján az 1872. febr. 25-én tartott első

közgyűlés az együletet megalakultnak nyilvánította.

Az egylet elnöke Bagó Gergely kanonok, alelnöke Tóth János tanítóképezdei tanár lett. Előadó tanárok Kubinszky Mihály kanonok, Mócsy Antal és Szulik József tanítóképezdei tanárok voltak.

Az egylet helyisége Szászi Jánosnak Szt. János utcai 111. sz. házában volt, melyért az egylet 300 frt. évi bért fizetett. Az egylet fővédnöke Haynald Lajos érsek volt, aki a házbér fizetését is elvállalta. Ezzel megindult az egyleti élet az alapszabályok ezen jelszava szerint: Vallás és erény, munkásság és szorgalom, egyesség és szeretet, vidámság és tréfa!

Az új ipartörvény 1884-ben az egylet átszervezését tette szükségessé. Haynald Lajos érsek ennek kidolgozásával Bagó Gergely kanonokot, az egylet régi elnökét, továbbá Hopf János kanonokot és Fonyó Pál fiképezdei tanárt bízta meg.

A budapesti központi legényegyletben az átszervező munka ekkor már megtörtént, ezért a bizottság ezt mintázta le új alapszabályainak elkészítésénél. Haynald Lajos, akkor már bibornok érsek, azokat 1884. május 2-án 1354. sz. a., a belügyminiszter pedig 1884. okt. 25-én 54,874 sz. a. hagyta jóvá.

Az egylet első elnökévé Fonyó Pál tanítóképezdei hittanárt, alelnökévé Márton Mátyás káplánt, világi elnöknek pedig Joachim Ágostont választották meg. Az egylet újjáalakítása rendkívüli sikerrel járt. 1885 elején már 24 alapító, 254 pártoló és 157 rendes tagja volt. Alapító

tagok egyszersmindenkorra legalább 30 ftot, pártoló tagok évi 1 ftot, rendes tagok évi 2 ft. 40 kr. fizettek. Az egylet helyisége az Uri utcán a Lindenmayer-féle házban volt, melyért évi 420 ft. bért fizetett.

Az egylet fővédnökségét Haynald érsek most is szívesen vállalta és élete idejére évi 300 ft. segélyt juttatott az egyletnek. 1889-ben a Lindenmayer ház eladásra került, birtokosa 6700 ftért át is engedte a kerttel együtt az egyletnek. Haynald érsek a vételárból 5000 forintot fizetett ki, a többit az egylet pénztárából fedezték. Így most már az egylet saját házában lakott.

Elnöke 1887—1891-ig Márton Mátyás tanítóképezdei tanár, világi elnöke pedig Joachim Ágoston volt, az egylet házi költője, akinek több alkalmi színdarabját adják elő az egylet tagjai. Élénkült az egyesületi élet Virág István elnöksége alatt, aki Márton Mátyást felváltva 1904-ig vezette Joachim Ágoston mellett az egyletet. 1904-ben rövid ideig Ámon Pál theol. tanár volt az elnök. Utódja, Dr. Révay Tibor jelenleg prelátus-kanonok alatt, ki a mai napig is a szívéhez kötött egylet elnöke, az egylet hasznos intézménnyel gyarapodott. Néhai Városház Gyula érsek ugyanis fontosnak tartotta, hogy a kath. legényegylet a jelen kor követelményeinek mindinkább megfeleljen. Azért kiküldte Révay Tibor elnököt Kölnbe, hogy a legényegyleti kérdést az akkor ott tartott elnöki értekezleten tanulmányozza. Németországban arra törekedtek, hogy az egylet valóságos otthon nyújtson tagjainak és a vidékről jövő iparos ifjaknak. Azért már

Kolping Adolf, a legényegyletek megalapítója első egyesületi házát bennlakással kötötte össze. Ez adott indítást arra, hogy a Kalocsai Legényegyleti házban is három szobában elhelyezett 14 ágyas konviktus létesüljön, amelyben az iparos ifjak mérsékelt díjazás mellett lakhatnak. A háború alatt a Kath. Legényegylet e pár szobás konviktusa is kórházzá alakult. A vörös uralom az egyletet ágyfelszerelésétől és könyvtárától megfosztotta. Ujabban Vass József népjóléti miniszter támogatásával az elnök ismét felszerelte a konviktust. Az egyletnek eseményekben gazdag krónikája van. Oktatás, színdarabok előadása, változatos multságok, dalárda élénkítették fennállása óta az egylet életét és emellett a vallás gyakorlati követelményeit is mindenkor, mint a jelenben is, buzgón teljesítették. Jelenleg az egylet elnöke mellett dr. Kujáni Ferenc érseki titkár működik. Énekkarát Mikler Kálmán tanító, műkedvelőit Fletzer József kántor tanítják. A rendes tagok száma 80, a pártolóké 190. Tiszteletbeli tag 20.

A legényegylet testvéregyesülete az utóbbi években alakult Margit-kör, mely a felserdült iparos leányifjúságot gyűjti össze. A kör elnöke dr. Kujáni Ferenc, vezetője pedig T. Hermina nővér. Otthont az iskolanővérek zárdájában nyertek, hol minden vasárnap délután összejönnek. Évenként többször tartanak műkedvelő előadásokat a Kath. Legényegylettel karöltve.

Kalocsai és Kalocsa-vidéki Keresztény Munkásegyesület.

Marxnak a társadalom és kultúra fennállását veszélyeztető tanai terjedésével Kalocsán is kezdtek 1897. táján a szegény néposztály között lázító röpiratokat terjeszteni. Ez időben dr. Ámon Pál theol. tanár szociális érzékével felismervén ezeknek káros hatását, felvetette az eszmét, hogy a szegény munkásnépet egyletbe tömörítve a felforgatás tanaitól meg kellene óvni. Szívesen hozzá csatlakozott a szegénység egy része, mely nem hajlott a veszélyes tanok felé, mert vallásos érzületük visszariadt tőle. Felvetett eszméjét városunk vezető emberei is felkarolták és az ő buzgó közreműködésükkel Zitti Róbert kanonok-plebános és lovag Petrovác József igazgató-tanárral bizottság alakult, mely megszervezte a *Kalocsa és Kalocsa-vidéki Keresztény Munkásegyesületet*. A munkásság a megindított mozgalmat nagy örömmel fogadta és azonnal 220 jelentkezett a belépésre.

A szervezőbizottság Petrovác Józseffel és Ámon Pállal élén az egylet alapszabályait is megszerkesztette, melyeket Császka György érsek, aki az egylet fővédnökségét is vállalta és az egylet nagy jótevője lett, 1899. január 7-én 343. sz. a. hagyta jóvá. A belügyminiszteri jóváhagyás pedig 1899. március 17-én 25.169. sz. a. kelt.

Az egyesület kitűzött célja elérésére az alapszabályok 5-ik pontja szerint a következő eszközök szolgálnak:

1) Időnkint tartandó gyűlések, közhasznú felolvasások, előadások és tanítások.

2) Jóirányú keresztény szellemű olvasmányok, lapok, könyvek és iratok terjesztése.

3) Időnkint közös vallásgyakorlatok.

4) A takarékoság előmozdítása.

5) A beteg egyesületi tagok segítése.

6) A munkások törvényszabta jogainak oltalmazása.

Az egyesület rendes, tiszteletbeli és pártoló tagokból áll. Fővédnöke a kalocsai érsek. Rendes tagok beiratáskor 20 koronát, tagdíj fejében pedig havonként 5 koronát fizettek. Az egyesület előjárósága a fővédnöktől kinevezett elnök, igazgató és a közgyűléstől három évre választott két alelnök, ügyész, háznagy, pénztáros, ellenőr, két titkár és a könyvtáros. Igazgatási szerve a választmány, melynek tagjai a tiszttakar, és 12 megválasztott rendes és 4 póttag. Az egyesület első otthona a régi törvényszéki épületben volt, melyet a város az egyletnek átengedett, Császka György 1899-ben az egylet céljainak megfelelően átalakíttatott és annak felszerelési költségeit is viselte.

Az egylet tagjainak száma ez évben már 400 volt.

Az egylet élén állottak akkor Zittl Róbert elnök, Ámon Pál theol. tanár mint igazgató. Zittl Róbert kanonok-plebánosnak 1903-ban bekövetkezett halála után az érsek Valihora Ágoston kanonokot nevezte ki az egylet elnökének. Igazgató ekkor is Ámon Pál theol. tanár volt, kit 1904-ben, mikor az ujvidéki plebániára távozott, Tantos Gyula

theol. tanár váltott fel. Az egylet igazgatója Tantos Gyula okos és célirányos vezetése mellett 1910-ig vagyoniilag oly szilárdan állott, hogy egyleti ház építéséhez foghatott.

Az új ház az azt övező téglakerítéssel és berendezéssel együtt 43.200 koronába került. Ennek fedezésére az egylet 32.000 kor. kölcsönt vett fel, 7000 koronát saját vagyonából fedezett, a még szükséges 4000 koronát pedig Városhy Gyula érsek adta. A házszentelést 1910. szept. 25-én tartották.

Mivel az alapszabályok második pontja szerint az egylet célja a többi között a tagok anyagi helyzetének javítása, Császka György érsek az érseki uradalomból az 1080 holdat kitevő Berke, Nána és Sástó pusztákat adta az egyletnek olcsón bérletbe. Ebből 960 holdat az egylet parcellákban eke alá kiosztott, 10 holdon mintagazdaságot létesített, 110 hold kaszálót pedig a közös kiadások fedezésére külön közös kezelés alatt tartott. Ezután az egylet állandóan kapott bérletet az érseki uradalomtól.

Az egylet előljárósága valláserkölcshi céljait úgy iparkodik elérni, hogy tagjait nagyobb ünnepek alkalmával az egylet zászlója alatt az isteni tiszteletre vezeti, a húsvéti időszakban a szentségekhez való járulásra serkenti, tagjait a korcsmározástól távol tartja, keresztyén jellegű újságok és könyvek olvasásával az egyleti helyiségben való tartózkodást kellemessé teszi és oktató felolvasásokkal a tagok tudását és értelmiségét emeli. Néha társasjátékokkal, tombolával teszi az egyleti életet változatossá.

Különös érdemeket szereztek ez időben az együletben kifejtett működésükkel Berauer József és Csóti Mihály alelnököknek. Tantos Gyula igazgató 1918-ban 13 évi buzgó működés után a baja-szentistváni plebániára távozott. Távozásakor az együletnek 887 rendes és 44 alapító és pártoló tagja volt.

Tantos Gyula emlékét az egyület azzal örökítette meg, hogy arcképét megfestette és az együleti házban elhelyezte, háláját pedig jegyzőkönyvileg fejezte ki. Távozása után az együletet dr. Valihora Ágoston elnök mellett, aki akkor már betegeskedett, Tantos Ferenc szemináriumi aligazgató vezette. Valihora lemondása után elnöknek az érsek Tóth Istvánt jelenlegi külvárosi plebánost, igazgatónak pedig dr. Kerner István theol. tanárt nevezte ki. A forradalom az együletet is alapjaiban megingatta, de az egyület vezetőinek tapintatos bánásmódja és önfeláldozó munkássága azt megmentette s az együleti életet ismét felvirágoztatta. Régi bérletét az egyület most is bírja és ezzel a szegény nép javát szolgálja. Az egyület erkölcsi hatása a szegény népre szembetűnő. Tagjai vásár- és ünnepnapokon az egyület helyiségeiben kellemesen szórakozást találnak. Közérdekű előadásokkal tagjait oktatja, művelődésük halad, modoruk mivel. Bérletrendszere a tagok jólétét, vagyonosodását emeli. Tagjai száma 1927-ben 1500. Elnöke ma is Tóth István külvárosi lelkész, igazgatója Kerner István theol. tanár.

Kalocsai Kath. Földmivelő Ifjúsági Egyesület.

Az együletet Boromisza István kanonok-plebános és Jagicza István kalocsai káplán szervezték 1904-ben, mely évben az érseki hatóság és a m. kir. minisztérium az egylet alapszabályait jóváhagyta. Célja a földmives ifjúságot vallásos irányban vezetni, erkölcsi zülléstől megóvni, modorát mivelní, tisztes szórakozással durvább mulatságaitól elvonni és főleg oktatással mind foglalkozásbeli mind értelmi tudását emelni. Az egylet alakuló gyűlését 1904. márc. 27-én tartotta. Ezen a gyűlésen az egylet elnökének Boromisza Istvánt kanonok-plebánost, alelnöknek Jagicza István káplánt választották meg.

Az egylet első éveiben a Hajnald utcai Angerer-féle házat vette bérbe egyleti helyiségnek, 500 korona évi bérért, melynek fizetését Császka György vállalta magára és a berendezéshez is 400 koronát adott. Az egyletnek vannak alapító tagjai 20 kor. fizetés mellett, pártoló tagjai évi 2 korona és rendes tagjai évi 1 kor. tagdíjjal. Az egylet vezetői az igazgató és a választmány, kik Kalocsa intelligens közönségéből választtatnak. Első választmányi tagjai voltak PetrovácZ József igazgató, Révay Tibor érseki titkár és Gaál Ödön tanító. 1906-ban Jagicza István helyett Resch IgnácZ polgári tanítónőképezdei tanárt választották meg. Ez időben az Angerer-féle házat tulajdonosa eladta, és ezért más helyiség után kellett nézni. Megvételre kínálkozott a Hajnald utcai Haili-féle ház, mely

egyleti háznak alkalmas volt. Resch Ignác al-elnök a házvétel ügyét Városy Gyula érsek elé terjesztette, kérvén, hogy a ház 14.000 korona árából 5000 koronát vállalna magára. Ennyit kért az eladó azonnal kifizettetni, a többit az egylet mérsékelt kamat mellett tetszése szerint törleszthette. Az érsek az 5000 koronát megadta. Az egylet tartozását is már letörlesztette és így a ház az egylet tulajdona. Az egylet most már saját otthonában virágzásnak indulhatott. Boromisza István betegeskedése miatt 1909-ben az elnökségről lemondott, mire Városy Gyula érsek Lepold Antal szentszéki jegyzőt, az egylet eddigi alelnökét bizta meg az elnökséggel. Az egyleti élet alatta és az elnöki tisztségben utódjai: Horváth Károly, Tóth István káplánok és Barth Benedek karkáplán alatt élénk fejlődésnek indult.

A helybeli tanítói kar közreműködésével oktató felolvasások, szindarabok, előadások élénkítik az egylet életét, melyet a földmives ifjak mindenkor szívesen látogatnak.

Barth Benedek távozásával 1923-ban az elnökséget az érseki hatóság Oswald József akkor theológiai tanárra ruházta, aki elődei nyomán haladva tapintatosan vezette és azt nagyszerűen fellendítette.

Tagjai száma 1925-ben már 230. Az egylet jótékony hatása ifjúságunkra szembetünő. Felhagyott a duhajkodással, mely azelőtt gyakran bicskázássá fajult, modora javult, jóra hajlandóbb és értelmisége, tisztességtudása emelkedett.

Az egylet körül közreműködésükkel érde-
meket szereztek a helybeli tanítói karból Gaá

Ödön, kinek nagy része volt az egyesület létrehozásában, Hammer Ferenc, Szedlay Gyula és Würtz István.

Az egyesület tisztikara az 1927. évben: Elnök Oszwald József, jelenleg tanítóképzési igazgató. Igazgató vitéz Szentlászlói Sándor városi pénztári ellenőr, első dékán Markia István, második dékán Vörös József, háznagy Szabadi István, ellenőr Koncz Ferenc, pénztárnok Csanádi István, választmányi tagok Gaál Ödön, Szedlay István tanítók, Kókai Sándor, Matos István, Maros Antal, Greksa János, Radva Ferenc, Szabadi István, Ferencz József és Zsubori István.

Az egyesület előfutárja volt a Levente egyesületnek. Amit utóbbi országos szervezetével elérni törekszik, azt az ifjúsági egyesület már 23 év óta teszi saját erejéből.

A Kalocsai Patronage szent Zita leányköre.

Megalakult 1906-ban dr. Horváth Győző akkor még érseki irodaigazgató, jelenleg felszentelt martyrópolisi püspök, érseki helynök buzgólkodása folytán. A leánykör a Miasszonyunkról nevezett szegény Iskolanővérek zárdájában kapott otthont. Célja a kalocsai cselédleányok védelme, vallásos és szellemi továbbképzése. A leánykör ünnepélyes megnyitása 1906. március 25-én volt, melyen a budapesti patronage fővezetői, Zichy Livia grófnő és Farkas Edith főpatronesz is jelen voltak. A leánykör belétele 21 évi fennállása óta fokozatos fejlődést mutat. Kezdetben dr. Horváth Győző vezetése mellett a kalocsai úrinők, külö-

nősen az Oltáregylet tagjai foglalkoztak a kört látogató cselédleányokkal. Csakhamar Horváth Máriát, dr. Horváth Viktor nővérét megválasztották előjárónőnek, és az ő buzgó működése alatt a leánykör belélete határozott formát kapott. Az összejövetelek ideje, mint most is, vasárnapok és ünnepnapok délutánja. A leányokat kézimunkára oktatják, hittan magyarázattal vallásos lelkületüket fejlesztik, énekkel és játékokkal pedig a kör életét kellemessé és kedvesebbé teszik.

1916-ban a leánykör vezetését és irányítását a Mária-Congregatio közreműködésével egy iskola-nővér vette át. Első volt M. Hermina nővér, aki a kört 1921-ig eredményesen vezette és a tanítónőképzői intézet legidősebb növendékeit is felhasználta közreműködésre, hogy a patronage vezetésében gyakorlatot nyerjenek. 1921-ben dr. Horváth Győző megvált a kör elnökségétől, utódja Barth Benedek hitoktató, jelenleg bácsalmási plebános lett, a kör vezetését pedig M. Ilma nővér vette át, aki már Budapesten 2 évig vezette a központi cselédleány egyesületet. Az ott nyert bő tapasztalataival és gyakorlottságával a mai napig szeretettel vezeti a leánykört.

A leánykör beléletében dr. Erdey Ferenc hittanár és a Tanítókháza igazgatója kör elnökké történt kineveztetésével előnyös fejlődés állott be. Dr. Erdey Ferenc a svájci Freiburgban végezte a teológiát. Felszentelése után a kommunizmus miatt nem tudván haza jönni, egy évig a freiburgi munkásnegyedben, a S. Jean plebánián mint káplán működött és ott több mintaszerű patronázs vezetésében is részt vett. Így bő tapasztalattal és gyakor-

lattel vette át 1923-ban mint Barth Benedek utódja a sztr. Zita leánykör elnökségét. Vele új, mozgalmas élet kezdődött. Beállították a népművelési tanfolyamot rendszeresített ismeretterjesztő, tánc és ének tanfolyammal. A leányok ismereteinek bővítésére alkalmas előadások mellett vetített képekkel is oktatják a leányokat. Évenként 2—3 tanulságos szindarabot is adnak elő, melyekre a színpadot több mint 800 pengős költséggel saját munkájukból szerezték be. Vallásos lelkiéletük gondozására minden vasárnap rövid hittan magyarázatot, évenként pedig többnapos lelkigyakorlatot tartanak. Minden hó első vasárnapján közös gyónáshoz és áldozáshoz járulnak. E mellett kellemes szórakozásról, játékokról is gondoskodnak. A patronázs évente egy-egy kirándulást tesz a vidékre, a közeli városokba és falvakba. A leánykör 21 év óta egyre jobban fejlődve, a társadalom legelhagyottabbjait, a cselédleányokat gyűjti védő szárnyai alá, hogy őket a zülléstől megóvja, vallásos és jellemi művelődésében elősegítse és lelkes honleányokká, majdan pedig derék magyar anyákká nevelje.

Tűzoltó egyesület.

A Kalocsai Önkéntes Tűzoltó Testület a folyó évben ülte fennállásának ötvenötödik évét. 1871-ben tornaegyesület állott fenn Kalocsán, mely csekély felszereléssel a tűzoltásnál is közreműködött. Ez időben kezdett az önkéntes tűzoltóság emberbaráti szervezete hazánkban terjedni.

Kalocsán több lelkes fiatal ember, köztük Csernyus József jelenleg Kalocsa nyug. főjegyzője a tornaegyletet átalakította önkéntes tűzoltó testületté 1872. január 2-án. Parancsnoknak Simig Rezsőt, a káptalan akkori tiszttartóját választották meg. Felszerelésre Haynald Lajos érsek 4000 forintot adott.

A város adta a fogatokat, őrtanya és szertár részére a helységet és évi 500 forint segélyt. Emellett Kalocsa közönsége pártoló tagsági díjjal és más adományokkal segítette az egyletet, Kalocsának várossá történt átalakulása után a Tűzoltóegyletet különösen a város jelenlegi polgármestere Antalfy Sándor volt tűzoltóparancsnok szorgalmazására átszervezték. A város az egyesületet új modern tűzoltó szerekkel látta el, az új városházán otthont és szertárt rendezett be, a városházán pedig tűzörsegi őrtanyát létesített. Emellett a város a tiszti és legénységi tagokat nyári és téli tűzoltó egyenruhával is ellátja. A testületben is változás történt, amennyiben hivatásos tűzoltókat állítottak be a tagok sorából. A testületet Császka György és Gr. Zichy Gyula érsekek is felkarolták. A társulat működő tagjai létszáma a körülmények szerint 50 - 100 között változik. Jelenleg 52 a működő tagok száma. Főparancsnok Dr. Mócsy István parancsnok Kelemen János, alparancsnok ifj. Rozmanith János. Titkár Péchy István. Az egylet önzetlen emberbaráti működésének kiváló hasznát mutatja, hogy 55 évi fennállása alatt Kalocsán és a szomszéd községekben is 547 tüzesetnél végezte a tűzoltást.

Mint társadalmi és jótékonyági egyletek működnek még Kalocsán a Jézus társasági Atyák által vezetett *Keresztény Társadalomtudományi Egyesület*, mely az intelligens közönség számára korszerű tudományos felolvasásokat és eszmecseréket rendez. A ker. Sajtóegylet és Sajtókönyvtár a város szellemi táplálékáról, jó olvasmányokról és ujságokról gondoskodik. Mint jótékonyági egyletek működnek Kalocsán a *Kalocsai Nőegylet*, *Szent Vincze Egylet* és *Izraelita Krahár Egylet*. Hasznos közgazdasági működést fejt ki Deák Imre m. kir. méhészeti szakfelügyelő szakavatott vezetése mellett a *Kalocsai Méhészegylet*, mely méhészeti tanfolyamok tartásával ezen hasznos gazdasági ágat terjeszti.

XIV. FEJEZET.

Kalocsa a világháború alatt.

A háború lefolyása Európa történetéhez tartozik ugyan, de tagadhatatlan, hogy hazánk hozta annak folyamán aránylag a legnagyobb áldozatot emberben, anyagiakban és főleg területben. Ezen áldozatból Kalocsa városa is bőven kivette a részét. Vitéz katonáinknak köszönhető, hogy Kalocsa nem lett hadiszíntérré és így érintetlen maradt. De nem lévén nagyon messze a harcszíntértől, sebesültek ápolásával szolgált a hazának. A kasszeminárium, érseki kórház, katolikus kör és legényegylet épületei sebesültek kórházává lettek, ahol az irtalmas nővérek mellett az orvosok vezetésével Kalocsa hölgyei önfeláldozással ápolták sebesült hős katonáinkat.

Hadikölcsön kötvényekben polgáraink és pénzintézeteink milliókat áldoztak a haza oltárán; odaadták élelmiszereiket küzdő hőseink táplálására; elvitték harangjainkat, orgonasípjainkat. A legnagyobb áldozatot azonban Kalocsa azzal hozta, hogy harcba vitték népünk javát.

Hősi halottjaink emlékszobra már készül, neveiket pedig kegyelettel említjük meg e helyen. Hősök ők, kik hazájukért és szülőföldjükért vitézül harcolva életüket és vérüket áldozták.

Hősi halottak a kalocsai állami halotti anyakönyv szerint a bejegyzés sorrendjében:

Zsubori Károly 26 éves, Berger Antal 34 éves, Csernyus István 28 éves, Gubovics József 24 éves, Pécsi Ferenc 20 éves, Mohó János 28 Bálint Gyula 31 éves, Farkas István 24 éves, Bolvári István 21 éves, Vén István 30 éves, Répási János 26 éves, Kapitány Gergely 21 éves, Mácsai Antal 40 éves, Körte István 26 éves, Kovács Antal 20 éves, Vargacz István 25 éves, Illés Gergely 24 éves, Szigeti Ferenc 24 éves, Banét Mátyás 36 éves, Bazsó Károly 22 éves, Kővágó Károly 25 éves, Répási Albert 19 éves, Jelencsity Miklós 32 éves, Lenner Ferenc 31 éves, Balaton Ferenc 31 éves, Matos György 20 éves, Bazsó Bálint 20 éves, Potzta Béla 20 éves, Szántó István 26 éves, Karácsonyi Ferenc 25 éves, Döme László 33 éves, Varjú István 20 éves, Kollár István 21 éves, Barta Ferenc 29 éves (cseh), Fodor Károly 33 éves, Bálint Péter 26 éves, Bagó József 26 éves, Bagó János 26 éves, Gubányi Pál 26 éves, Salacz Ferenc 32 éves, Bakai Károly 27 éves, Pekárdy Jenő 19 éves, Varga István 29 éves, Komlódi Mihály 41 éves, Baksa Károly 20 éves, Rideg Albert 29 éves, Kazy Károly 23 éves, Katus Ferenc 19 éves, Kosotzky Lajos 23 éves, Móder Dezső 33 éves, Vörös Ferenc 21 éves, Fercsák János 34 éves, Salamon Berczi 33 éves, Rideg Sándor 41 éves,

Sisitka Ferenc 18 éves, Judák János 25 éves, Vargacz János 22 éves, András Ferenc 26 éves, Ferenc János 26 éves, Fodor Sándor 19 éves, Schwarc Gáspár 31 éves (cseh), Valkai József 18 éves, Vollár Ferenc 18 éves, Katus István 32 éves, Vörös Péter 33 éves, Mácsai Antal 40 éves, Scherer János 36 éves, Csóti István 18 éves, Kákonyi Imre 14 éves, Kákonyi Mihály 29 éves, Szabadi Ferenc 46 éves, Greksa Ferenc 26 éves, Kovács István 30 éves, Tamás János 34 éves, Peák János 29 éves, Anton András 22 éves, Nagy Mátyás 26 éves, Dusnoki István 18 éves, Pirisi János 20 éves, Sommer Ferenc 32 éves, Kővágó Károly 25 éves, Molnár József 26 éves, Kákonyi József 29 éves, Kis István 26 éves, Jergel István 22 éves, Istella József 22 éves, Lakatos János Péter 22 éves, Máté-Tóth István 28 éves, Vörös József 29 éves, Tóth István 39 éves, Király István 22 éves, András Gergely 29 éves, Buday Tivadar 38 éves, Kákonyi József 37 éves, Jakab Lajos 21 éves, Kustár Lajos 29 éves, Balog János 25 éves, Mácsai Sándor 30 éves, Romsics József 41 éves, Kerekes József 30 éves, Vargacz Károly 41 éves, Kovács János 33 éves, Kulcsár József 23 éves, Szalontai János 30 éves, Kókai János 43 éves, Musza János 34 éves, Kovács Imre 36 éves, Rimai István 35 éves, Kapitány János 46 éves, Farkas István 39 éves, Teyerling János 39 éves, Mácsai Károly 27 éves, Mácsai János 25 éves, Szabadi Imre 39 éves, Kapitány Ferenc 32 éves, Kovács József 22 éves, Lakatos Ferenc 35 éves, Peák Ferenc 28 éves, Gyurita Ferenc 33 éves, Mikó József 35 éves,

Zsubori Sándor 25 éves, Kákonyi Károly 35 éves, Csicsáky László 23 éves, Egyed István 22 éves, Schindler (Sebes) Géza 26 éves, Csicsáki Sándor 33 éves, Cselik István 36 éves, Török Mihály 20 éves, Baksa Ferenc 25 éves, Schindler Imre 22 éves.

A hősök iránti hála azonban a háború után is megnyilatkozott. Boldog emlékü Dr. Várady Lipót Árpád kalocsai érsek a vasúti indóház alatt az érseki birtokokból hatalmas területet kihasítván, azon a rokkanttelepet létesítette csinos kis családi házakkal és nagyobbarányu munkásházzal, ahol vitéz rokkantjaink otthont és megélhetést találtak. A főktői út mentén pedig a hadviselteknek házhelyeket adott, ahol most már csinos új városrész épül.

